

The logo for iWS, featuring a stylized 'W' above the lowercase letters 'iws'.

Środki przymusu bezpośredniego Zakres i sposoby użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa

red. Tomasz Kośmider

**Środki przymusu bezpośredniego
Zakres i sposoby użycia
na przykładzie wybranych
podmiotów bezpieczeństwa**

Środki przymusu bezpośredniego Zakres i sposoby użycia na przykładzie wybranych podmiotów bezpieczeństwa

red. Tomasz Kośmider

RECENZENCI *dr hab. Jerzy Nikolajew, prof. UO*
dr Rafał Wielki

REDAKCJA JĘZYKOWA, KOREKTA *Ewa Wiorko*

SKŁAD, ŁAMANIE *Wiaczesław Kryształ*

PROJEKT OKŁADKI *Bogusław Słomka*

FOTOGRAFIA *Artem Militonian (Unsplash)*

Copyright © by Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020

Copyright © by Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki, Warszawa 2020

ISBN 978-83-66344-60-0 [WIWS]

ISBN 978-83-66454-12-5 [WSKiP]

WYDAWNICTWO INSTYTUTU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

ul. Krakowskie Przedmieście 25, 00-071 Warszawa

SEKRETARIAT tel.: (22) 630-94-53, fax: (22) 630-99-24, e-mail: wydawnictwo@iws.gov.pl

DRUK, OPRAWA „Elpił”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Spis treści

Wstęp	7
DANIEL MIELNIK	
Analiza komparatystyczna w przedmiocie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w wybranych krajach europejskich. Analiza <i>de lege lata</i> oraz postulaty <i>de lege ferenda</i>	11
ZBIGNIEW NOWACKI	
Wpływ użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności. Rozważania w kontekście zdarzeń mających miejsce w polskich jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej w latach 2010–2019	49
ROBERT NOWACKI	
Kompetencje Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego	73
MARIUSZ PAWLAK	
Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez policję – wymiar prawno-szkoleniowy	105

PIOTR HAC

Uprawnienia przysługujące żołnierzom Sił Zbrojnych
Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście zapewnienia
bezpieczeństwa publicznego 133

WIESŁAW ZAWADZKI

Ograniczenie praw i wolności człowieka poprzez zastosowanie
środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy
Straży Gminnej (Miejskiej) 161

RADOSŁAW WILCZEK

JERZY TROCHA

Rola środków przymusu bezpośredniego w działaniach
podejmowanych na rzecz utrzymania bezpieczeństwa obiektów –
na przykładzie dworców kolejowych 193

Wstęp

Zasadniczym wyzwaniem dla bezpieczeństwa strukturalnego i personalnego jest eliminowanie oraz neutralizacja zjawisk niekorzystnych z punktu widzenia funkcjonowania państwa oraz jego obywateli. Realizacja tego wyzwania narzuca konieczność posiadania zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, gwarantującego sprawne działanie w każdych warunkach. W znacznym stopniu uzależnione jest to od zdolności podmiotów bezpieczeństwa realizujących swoje zadania w sposób adaptacyjny, a nie reaktywny¹.

Nie ulega wątpliwości, że niezwykle istotne jest projektowanie bezpieczeństwa w zakresie ochrony ludności i instytucjonalnego wymiaru bezpieczeństwa publicznego. Z problematyką tą nierozzerwalnie związana pozostaje kwestia użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez upoważnione do tego podmioty bezpieczeństwa. Tematyka ta stanowi cel analiz podjętych przez grupę badaczy funkcjonujących w środowisku Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego – obejmującego ochronę ludności przed działaniami, które godzą w życie, zdrowie ludzi lub porządek publiczny, normy i obyczaje społeczne czy też instytucje publiczne – wymaga podejmowania wielosektorowych działań i dotyczy różnych instytucji, służb i straży oraz systemów zabezpieczenia technicznego². Pojawiające się symptomy zagrożeń bywają niejednokrotnie rozproszone i nieprzewidywalne tak pod względem skali, kierunku, jak i źródła pochodzenia. Z takimi

¹ *System reagowania kryzysowego*, red. nauk. J. Gryz, W. Kitler, Toruń 2007, s. 265.

² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 56.

wyzwaniami musi mierzyć się wiele instytucji, jak chociażby spółka Polskie Koleje Państwowe S.A., dla której priorytetem pozostaje budowanie poczucia bezpieczeństwa ludzi poprzez właściwą ochronę obiektów, np. dworców kolejowych. Działania podejmowane przez PKP można postrzegać jako egzemplifikację szerszego problemu występującego w przestrzeni bezpieczeństwa.

Z zagadnieniem redukcji ryzyka występowania zagrożeń powiązana jest kwestia stosowania środków przymusu bezpośredniego, których obowiązujący katalog oraz zasady ich stosowania został dość szeroko przedstawiony, przy czym należy mieć świadomość wystąpienia ryzyka nadużycia stosowanych środków przymusu bezpośredniego bądź wykroczenia poza przyjęte granice, co *explicite* wiąże się z ingerencją w prawa i wolność człowieka. Oznacza to konieczność przeciwdziałania przez podmioty bezpieczeństwa możliwości zaistnienia takiej sytuacji. W dużym stopniu, na co zwrócił uwagę Marcel Gaudet, jest to uzależnione od poziomu moralności funkcjonariuszy państwowych, którzy muszą kierować się przede wszystkim kwestią dobra publicznego. Prawo nie jest bowiem w stanie uregulować wszystkiego³.

W książce, którą oddajemy do rąk Czytelników, zaprezentowane zostały różne aspekty użycia środków przymusu bezpośredniego – na tle rozwiązań europejskich – przez podmioty realizujące zadania na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego. Reguluje to ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 24 maja 2013 roku⁴. Szczegółowej analizie poddano sposób użycia lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Policji czy też Straży Gminnych (Miejskich). Tok narracji uzupełnia omówienie uprawnień przysługujących w tym zakresie żołnierzom Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Zamieszczone teksty stanowią interesującą propozycję naukowego rozwiązania szczegółowych kwestii podjętego obszaru badawczego. Przedstawione studium nie wyczerpuje tematu, pozwala jednakże na sformułowanie kierunków dalszych badań, które jawią się jako ważne w tworzeniu standardów bezpieczeństwa publicznego. Należy założyć, że złożoność poruszanej w pracy problematyki stanowić będzie wystarczającą zachętę do dalszych badań nad

³ M. Zięba, *Korupcja przeciw wolności*, „Rzeczypospolita” z 1 III 2001 r.

⁴ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

procesami bezpieczeństwa publicznego, przede wszystkim zaś nad kwestią kreowania bezpieczeństwa społeczności lokalnych, uwzględniającą działania podejmowane w kierunku przestrzennego i kompleksowego monitoringu zagrożeń⁵.

Publikacja doskonale wpisuje się w rozwijany współcześnie nurt badań nad bezpieczeństwem z uwzględnieniem właściwej mu wielowymiarowości.

*płk prof. dr hab. Tomasz Kośmider
dyrektor Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie
Wyższej Szkoły Kryminologii
i Penitencjarystyki w Warszawie*

⁵ *Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej*, maj 2017, s. 21; T. Kośmider, P. Wywiół, *Organizacja i funkcjonowanie społecznej bazy bezpieczeństwa narodowego RP. Rola organizacji proobronnych. Raport z badań*, Warszawa 2017, s. 51.

DANIEL MIELNIK

Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie

Analiza komparatystyczna w przedmiocie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w wybranych krajach europejskich. Analiza *de lege lata* oraz postulaty *de lege ferenda*

Abstrakt

Celem niniejszego studium jest próba dokonania analizy *de lege lata*, to jest analizy polskiego porządku prawnego w aspekcie unormowań dotyczących środków przymusu bezpośredniego i broni palnej oraz analizy komparatystycznej użycia lub wykorzystania rzeczonych środków w wybranych krajach europejskich, stosujących interesujące rozwiązania z punktu widzenia rozpatrywanego problemu badawczego, a ponadto wskazania postulatów *de lege ferenda* w kontekście tematyki pracy. W opracowaniu zastosowano triangulację metod badawczych. Zastosowano bowiem metody: opisową, teoretyczno-prawną oraz porównawczą z elementami komparatystyki prawniczej.

Słowa kluczowe: prawo, przymus, broń palna, komparatystyka, bezpieczeństwo

Abstract

The aim of this study is an attempt to perform a *de lege lata* analysis (i.e. an analysis of the Polish legal order in the aspect of regulations concerning measures of direct coercion and firearms) and a comparative analysis of the use or use of these measures in selected European countries, as well as an indication of *de lege ferenda* postulates in the context of work subject. In this study, the triangulation of research methods was used. The following methods were used: descriptive, theoretical and legal, and comparative with elements of comparative legal studies. In this study, the triangulation of research methods was used. The following methods were used: descriptive, theoretical and legal, and comparative with elements of comparative legal studies.

Keywords: law, compulsion, firearms, comparative studies, safety

Wprowadzenie

Problematyka dotycząca środków przymusu bezpośredniego i broni palnej *in concreto* wpisuje się w zagadnienie ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa – należą one bowiem do zakresu działania podmiotów posiadających kompetencje do ich użycia lub wykorzystania. Uprawnione podmioty to najczęściej służby, straże lub inspekcje, których celem powołania jest ochrona szeroko pojętego bezpieczeństwa, zwłaszcza porządku publicznego. Celem niniejszego studium jest próba dokonania analizy *de lege lata* oraz analizy komparatystycznej użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w wybranych krajach europejskich, a ponadto wskazania postulatów *de lege ferenda*. Państwa te zostały omówione ze względu na interesujące rozwiązania z punktu widzenia rozpatrywanego problemu badawczego.

W opracowaniu zastosowano triangulację metod badawczych. Zastosowano bowiem metody: opisową, teoretyczno-prawną, porównawczą z elementami komparatystyki prawniczej. Stan prawny pracy przyjęto na dzień 30 czerwca 2020 roku.

Analiza *de lege lata*

5 czerwca 2013 r. weszła w życie ustawa z 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418; dalej jako UŚPB)¹, która zastąpiła uprzednio obowiązujące, rozliczne akty prawne różnej rangi, regulujące problematykę dotyczącą użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnionych w tym zakresie². Do chwili bowiem wejścia w życie odnośnej ustawy, przez długi okres

¹ Informacja legislacyjna – był to wówczas rządowy projekt ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, druk nr 1140 Sejmu RP VII kadencji. Więcej na temat samego procesu legislacyjnego: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1140> [dostęp: 30.06.2020].

² Przedmiotowa ustawa uchyliła takie akty jak: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 IX 1990 r. w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1990 r., nr 70, poz. 410); rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 15 IX 1992 r. w sprawie szczegółowych zasad współdziałania Lasów Państwowych z Policją (Dz.U. z 1992 r.,

nr 78, poz. 397); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 I 1996 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1996 r., nr 10, poz. 58); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 II 1998 r. w sprawie określenia warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego i użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego, a także zasad użycia broni palnej przez pododdziały odwodowe Straży Granicznej (Dz.U. z 1998 r., nr 27, poz. 153); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 VI 1998 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania pracowników ochrony przy użyciu broni palnej (Dz.U. z 1998 r., nr 86, poz. 543); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 VI 1998 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobów użycia przez pracowników ochrony środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1998 r., nr 89, poz. 563); rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 9 IX 1998 r. w sprawie określenia rodzajów obiektów, w których mogą być stosowane paralizatory elektryczne (Dz.U. z 1998 r., nr 120, poz. 780); rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 4 XI 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad i warunków posiadania, przechowywania i ewidencjonowania broni palnej, gazowej i sygnałowej oraz amunicji do niej, ręcznych miotaczy gazu i kajdanek przez Państwową Straż Rybacką oraz sprawowania przez Policję nadzoru w tym zakresie nad Strażą (Dz.U. z 1998 r., nr 143, poz. 924); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 XI 1998 r. w sprawie szczegółowego trybu działań pracowników ochrony, podejmowanych wobec osób znajdujących się w granicach chronionych obiektów i obszarów (Dz.U. z 1998 r., nr 144, poz. 933); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 III 2000 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2000 r., nr 16, poz. 206); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 XII 2001 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1836); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 XII 2001 r. w sprawie warunków i sposobów użycia środków przymusu bezpośredniego przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1837); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 XII 2001 r. w sprawie użycia środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej przez żołnierzy wojskowych organów porządkowych (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1838); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 I 2002 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Biura Ochrony Rządu (Dz.U. z 2002 r., nr 12, poz. 111); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 II 2002 r. w sprawie przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez funkcjonariuszy Biura Ochrony Rządu środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 17, poz. 154); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 VI 2002 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez inspektorów i pracowników kontroli skarbowej (Dz.U. z 2002 r., nr 96, poz. 846); rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 VII 2002 r. w sprawie przydziału, ewidencjonowania i przechowywania w regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych i w nadleśnictwie broni, amunicji oraz środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 134, poz. 1138); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 XI 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 196, poz. 1657); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 III 2003 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Dz.U. z 2003 r., nr 70, poz. 638); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 III

2003 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Dz.U. z 2003 r., nr 70, poz. 639); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 V 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w czasie stanu wyjątkowego (Dz.U. z 2003 r., nr 89, poz. 821); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 IX 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2003 r., nr 175, poz. 1694); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 października 2003 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2003 r., nr 179, poz. 1751); rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 VIII 2004 r. w sprawie warunków przydziału, przechowywania i ewidencjonowania broni palnej bojowej i amunicji przez strażę gminne (miejskie) (Dz.U. z 2004 r., nr 194, poz. 1999); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 IX 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków, trybu i sposobu postępowania w przypadku użycia broni palnej bojowej przez strażników gminnych (miejskich) (Dz.U. z 2004 r., nr 215, poz. 2185); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 XI 2004 r. w sprawie sposobów użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Straży Parku oraz przydziału, przechowywania i ewidencji tych środków (Dz.U. z 2004 r. Nr 245, poz. 2457); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 XI 2004 r. w sprawie sposobów i trybu postępowania przy użyciu broni bojowej przez funkcjonariusza Straży Parku (Dz.U. z 2004 r., nr 254, poz. 2537); rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 24 VI 2005 r. w sprawie posiadania, używania, ewidencjonowania i przechowywania w siedzibach Państwowej Straży Łowieckiej broni palnej bojowej, broni myśliwskiej śrutowej, amunicji oraz miotaczy gazu obezwładniającego (Dz.U. z 2005 r., nr 116, poz. 984); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 VII 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez policjantów oraz zasad użycia broni palnej przez oddziały i pododdziały zwarte Policji (Dz.U. z 2005 r., nr 135, poz. 1132); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 VII 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2005 r., nr 135, poz. 1133); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 VIII 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego i użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego, a także zasad użycia broni palnej przez pododdziały odwodowe Straży Granicznej (Dz.U. z 2005 r., nr 182, poz. 1527); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 VII 2006 r. w sprawie postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Antykorupcyjnego (Dz.U. z 2006 r., nr 142, poz. 1015); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 IX 2006 r. w sprawie postępowania przy użyciu broni palnej przez żołnierzy i funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2006 r., nr 177, poz. 1306); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 XI 2006 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Antykorupcyjnego (Dz.U. z 2006 r., nr 214, poz. 1575); rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 XI 2009 r. w sprawie przydziału broni palnej oraz jej magazynowania i zapewniania właściwego stanu technicznego (Dz.U. z 2009 r., nr 196, poz. 1512); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 XII 2009 r. w sprawie sposobu dokumentowania faktu użycia środków przymusu bezpośredniego przez strażników gminnych (miejskich) (Dz.U. z 2009 r., nr 220, poz. 1719); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 XII 2009 r. w sprawie użycia broni palnej przez funkcjonariuszy celnych

miało miejsce zarówno rozproszenie tak ważnej regulacji normatywnej, jak też brak pożądanej przejrzystości w tej materii. Omawiana ustawa obejmuje swoim zakresem w szczególności katalog środków przymusu bezpośredniego i broń palną, przypadki i zasady ich używania lub wykorzystywania przez uprawnionych, jak również postępowanie zarówno przed, jak i po ich użyciu lub wykorzystaniu oraz sposób dokumentowania ich użycia lub wykorzystania³. Komentowanej ustawy, zgodnie z art. 3 UŚPB, nie stosuje się do przymusu bezpośredniego lub zasad użycia lub wykorzystania broni palnej, o których mowa w:

- ustawie z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1541, 2020, z 2020 r., poz. 374);
- ustawie z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r., poz. 2277);
- ustawie z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2020 r., poz. 305) oraz ustawie z 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1776) w zakresie działań podejmowanych wobec statków morskich i powietrznych;
- ustawie z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r., poz. 685);
- ustawie z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2020 r., poz. 638);

(Dz.U. z 2010 r., nr 6, poz. 31); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 III 2010 r. w sprawie użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy celnych (Dz.U. z 2010 Nr 45, poz. 258); rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 11 III 2010 r. w sprawie izb zatrzymań (Dz.U. z 2010 r., nr 63, poz. 394); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 VII 2010 r. w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2010 r., nr 147, poz. 983); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 XII 2010 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez inspektorów i pracowników kontroli skarbowej (Dz.U. z 2010 r., nr 244, poz. 1624); rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 XII 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie izb zatrzymań (Dz.U. z 2013 r., poz. 1); Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 4 III 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie przydziału broni palnej oraz jej magazynowania, przechowywania i zapewniania właściwego stanu technicznego (Dz.U. z 2013 r., poz. 495).

³ Szerzej: M. Jurgilewicz, *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna. Użycie lub wykorzystanie w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2015.

- ustawie z 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2019 r., poz. 1239, z późn. zm.);
- ustawie z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2019 r., poz. 2203, Dz.U. z 2020 r., poz. 278).

Przepis art. 2 UŚPB wskazuje krąg podmiotów uprawnionych do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej, do których należą:

- funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
- funkcjonariusze Agencji Wywiadu;
- funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa;
- funkcjonariusze Służby Celno-Skarbowej;
- funkcjonariusze Centralnego Biura Antykorupcyjnego;
- strażnicy Państwowej Straży Łowieckiej;
- strażnicy Państwowej Straży Rybackiej;
- funkcjonariusze Policji;
- funkcjonariusze i żołnierze Służby Kontrwywiadu Wojskowego;
- funkcjonariusze Służby Więziennej;
- funkcjonariusze i żołnierze Służby Wywiadu Wojskowego;
- strażnicy straży gminnych (miejskich);
- funkcjonariusze Straży Granicznej;
- strażnicy Straży Leśnej;
- funkcjonariusze Straży Marszałkowskiej;
- funkcjonariusze straży ochrony kolei;
- funkcjonariusze Straży Parku;
- żołnierze Żandarmerii Wojskowej lub wojskowych organów porządkowych;
- pracownicy ochrony uprawnieni do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej na podstawie przepisów ustawy z 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia;
- inspektorzy Inspekcji Transportu Drogowego.

Zgodnie z art. 2 ust. 2 UŚPB uprawnionymi do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego są także:

- członkowie służby porządkowej, o których mowa w ustawie z 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych;
- pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich lub młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Tabela 1. Zestawienie przyporządkowujące wyspecjalizowane służby uprawnione do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej do podmiotu sprawującego nad nimi kontrolę

Lp.	Rodzaj wyspecjalizowanej służby uprawnionej do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej	Podmiot nadzorujący
1.	Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego Agencja Wywiadu Centralne Biuro Antykorupcyjne	Prezes Rady Ministrów
2.	Policja Straż Graniczna Służba Ochrony Państwa	Minister właściwy do spraw wewnętrznych
3.	Służba Kontrwywiadu Wojskowego Służba Wywiadu Wojskowego Żandarmeria Wojskowa i wojskowe organy porządkowe	Minister właściwy do spraw obrony narodowej
4.	Służba Więzienna	Minister właściwy do spraw sprawiedliwości

Źródło: opracowanie własne

Środki przymusu bezpośredniego stanowią swego rodzaju zespół działań stosującego je podmiotu, które wiążą się z ograniczeniem na pewien niezbędny czas konstytucyjnych praw i wolności jednostki (np. prawa do netykalności osobistej, prawa do swobodnego poruszania się, prawa do życia), toteż z uwagi na ich restrykcyjny charakter podlegają one ścisłej reglamentacji prawnej w zakresie oznaczania podstaw ich stosowania wobec obywatela⁴. W art. 12 ust. 1 UŚPB ustawodawca wskazał zamknięty katalog (z uwagi na brak sformułowania „w szczególności”) środków przymusu bezpośredniego. Należą do nich:

⁴ M. Jurgilewicz, *Znaczenie i istota bezpieczeństwa energetycznego – zarys problematyki*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?*, red. nauk. T. Leszczyński, Warszawa 2012, s. 67–68.

- siła fizyczna w postaci technik: transportowych, obrony, ataku, obezwładniania (art. 12 ust. 1 pkt 1 lit. a-d UŚPB);
- kajdanki zakładane na: ręce, nogi lub zespolone (art. 12 ust. 1 pkt 2 lit. a-c UŚPB);
- kaftan bezpieczeństwa (art. 12 ust. 1 pkt 3 UŚPB);
- pas obezwładniający (art. 12 ust. 1 pkt 4 UŚPB);
- siatka obezwładniająca (art. 12 ust. 1 pkt 5 UŚPB);
- kask zabezpieczający (art. 12 ust. 1 pkt 6 UŚPB);
- pałka służbowa (art. 12 ust. 1 pkt 7 UŚPB);
- wodne środki obezwładniające (art. 12 ust. 1 pkt 8 UŚPB);
- pies służbowy (art. 12 ust. 1 pkt 9 UŚPB);
- koń służbowy (art. 12 ust. 1 pkt 10 UŚPB);
- pociski niepenetracyjne (art. 12 ust. 1 pkt 11 UŚPB);
- chemiczne środki obezwładniające w postaci: ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących bądź innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających (art. 12 ust. 1 pkt 12 lit. a-d UŚPB);
- przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (art. 12 ust. 1 pkt 11 UŚPB);
- cela zabezpieczająca (art. 12 ust. 1 pkt 14 UŚPB);
- izba izolacyjna (art. 12 ust. 1 pkt 15 UŚPB);
- pokój izolacyjny (art. 12 ust. 1 pkt 16 UŚPB);
- kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych (art. 12 ust. 1 pkt 17 UŚPB);
- pojazdy służbowe (art. 12 ust. 1 pkt 18 UŚPB);
- środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe (art. 12 ust. 1 pkt 19 UŚPB);
- środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających (art. 12 ust. 1 pkt 20 UŚPB).

Należy dodać, że środki przymusu bezpośredniego, to jest siła fizyczna w postaci technik obrony, ataku bądź obezwładniania, siatka obezwładniająca, pałka służbowa, wodne środki obezwładniające, jak też pociski niepenetracyjne, chemiczne środki obezwładniające w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji

obezwładniających, granatów łzawiących bądź innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających, jak też przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej – mogą zostać wykorzystane również wobec zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby. Natomiast takie środki przymusu bezpośredniego, jak siła fizyczna w postaci techniki transportowej, kajdanki zakładane na ręce, nogi lub zespolone, jak również kaftan bezpieczeństwa, pas obezwładniający oraz kask zabezpieczający – mogą zostać użyte przez uprawnionych, z wyjątkiem pracowników ochrony oraz członków służby porządkowej, także prewencyjnie – w celu zapobieżenia ucieczce osoby ujętej, doprowadzanej, zatrzymanej, konwojowanej lub umieszczonej w strzeżonym ośrodku, areszcie w celu wydalenia lub osoby pozbawionej wolności, a także w celu zapobieżenia objawom agresji lub autoagresji tych osób.

Warto też dodać, że na potrzeby praktycznego stosowania ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej ustawodawca w art. 4 UŚPB wprowadził słowniczek najważniejszych pojęć (tzw. słownik/słowniczek ustawowy), które zostały ujęte w ramy definicji legalnej. Przywołując niektóre z nich, należy wskazać w szczególności na znaczenie następujących terminów:

- obezwładnienie, przez które należy rozumieć pozbawienie swobody ruchów lub spowodowanie odwracalnej, krótkotrwałej dysfunkcji kończyn lub zmysłów w celu wyeliminowania zagrożenia ze strony osoby lub zwierzęcia lub przełamania oporu osoby niepodporządkowującej się poleceniom wydawanym na podstawie prawa (art. 4 pkt 4 UŚPB);
- doprowadzenie, przez które należy rozumieć czynności podejmowane w celu przemieszczenia: osoby zatrzymanej, ujętej lub przymusowo doprowadzanej do właściwych organów lub instytucji w trybie i w przypadkach określonych w przepisach odrębnych, cudzoziemca pobranego ze strzeżonego ośrodka lub aresztu w celu wydalenia, cudzoziemca do granicy Rzeczypospolitej Polskiej albo od tej granicy do portu lotniczego albo morskiego państwa, do którego zostaje wydalony, lub państwa, w którym następuje przekazanie tego cudzoziemca do innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na podstawie decyzji właściwego organu, cudzoziemca, któremu odmówiono wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w przypadku gdy z wnioskiem

o zapewnienie doprowadzenia tego cudzoziemca wystąpił przewoźnik (art. 4 pkt 2 lit. a-d UŚPB);

- konwój, przez który należy rozumieć przemieszczanie osób lub mienia, w tym: osób pobranych z zakładu karnego, aresztu śledczego, zakładu poprawczego, schroniska dla nieletnich, młodzieżowego ośrodka wychowawczego lub policyjnej izby dziecka; osób skazanych lub tymczasowo aresztowanych przekazywanych na podstawie umów międzynarodowych; wartości pieniężnych lub innych przedmiotów wartościowych; broni, amunicji, materiałów lub środków niebezpiecznych, w tym materiałów wybuchowych, chemicznych lub radioaktywnych; uzbrojenia, urządzeń i sprzętu wojskowego; środków odurzających lub substancji psychotropowych; dokumentów lub materiałów zawierających informacje niejawne; zespół czynności realizowanych w związku z tym przemieszczaniem przez uprawnionego do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej (art. 4 pkt 3 lit. a-g UŚPB);
- pododdział zwarty, przez który należy rozumieć zorganizowaną, jednolicie dowodzoną grupę funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Służby Więziennej lub żołnierzy Żandarmerii Wojskowej, wykonującą działania prewencyjne w razie zagrożenia lub zakłócenia bezpieczeństwa albo porządku publicznego (art. 4 pkt 5 UŚPB);
- ważne obiekty, urządzenia lub obszary, przez które należy rozumieć podlegające ochronie (art. 4 pkt 8 UŚPB lit. a i b):
 - a) obiekty, urządzenia lub obszary:
 - istotne dla bezpieczeństwa lub obronności państwa, nienaruszalności granicy państwowej, bezpieczeństwa ruchu kolejowego, gospodarki lub kultury narodowej,
 - centralne organy państwowe, wymiaru sprawiedliwości, Krajowej Administracji Skarbowej, przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych albo organizacji międzynarodowych,
 - podlegające ochronie na podstawie przepisów ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2020 r., poz. 384, 695) lub ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. z 2020 r., poz. 838),

- podlegające ochronie na podstawie przepisów ustawy z dnia 26 stycznia 2018 r. o Straży Marszałkowskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1940),
- b) obiekty ujęte w jednolitym wykazie obiektów, instalacji, urządzeń i usług wchodzących w skład infrastruktury krytycznej, sporządzonym na podstawie art. 5b ust. 7 pkt 1 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2019 r., poz. 1398, Dz.U. z 2020 r., poz. 148, 284, 374, 695), oraz wchodzące w ich skład i powiązane z nimi systemy. Zgodnie z art. 11 UŚPB środki przymusu bezpośredniego mogą zostać użyte lub wykorzystane w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:
 - wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem (art. 11 pkt 1 UŚPB);
 - odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby (art. 11 pkt 2 UŚPB);
 - przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby (art. 11 pkt 3 UŚPB);
 - przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego (art. 11 pkt 4 UŚPB);
 - przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia (art. 11 pkt 5 UŚPB);
 - ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego (art. 11 pkt 6 UŚPB);
 - przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej w rozumieniu art. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (art. 11 pkt 7 UŚPB);
 - przeciwdziałania niszczeniu mienia (art. 11 pkt 8 UŚPB);
 - zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia (art. 11 pkt 9 UŚPB);
 - ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą (art. 11 pkt 10 UŚPB);
 - zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą (art. 11 pkt 11 UŚPB);
 - pokonania biernego oporu (art. 11 pkt 12 UŚPB);

- pokonania czynnego oporu (art. 11 pkt 13 UŚPB);
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji (art. 11 pkt 14 UŚPB).

Przez użycie środka przymusu bezpośredniego należy rozumieć jego zastosowanie wobec osoby, natomiast wykorzystanie środka przymusu pośredniego oznacza jego zastosowanie wobec zwierzęcia albo w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody (art. 4 pkt 6 w zw. z art. 4 pkt 9 UŚPB). Natomiast zgodnie z art. 45 UŚPB broni palnej można użyć, gdy zaistnieje co najmniej jeden z następujących przypadków:

1. konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na:
 - a) życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - b) ważne obiekty, urządzenia lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - c) mienie, który stwarza jednocześnie bezpośrednio zagrożenie życia, zdrowia lub wolności uprawnionego lub innej osoby, albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - d) nienaruszalność granicy państwowej przez osobę, która wymusza przekroczenie granicy państwowej przy użyciu pojazdu, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
 - e) bezpieczeństwo konwoju lub doprowadzenia;
2. konieczność przeciwstawienia się osobie:
 - a) niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby,
 - b) która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania;
3. bezpośredni pościg za osobą, wobec której:
 - a) użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt 1 lit. a-d i pkt 2,

- b) istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, 2128, Dz.U. z 2020 r., poz. 568, 875);
4. konieczność:
- a) ujęcia osoby:
- wobec której użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt 1 lit. a-d i pkt 2,
 - wobec której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 k.k.,
 - dokonującej zamachu, o którym mowa w pkt 1 lit. d lub e,
 - jeżeli schroniła się w miejscu trudno dostępnym, a z okoliczności zdarzenia wynika, że może użyć broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
- b) ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności, jeżeli:
- ucieczka tej osoby stwarza zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby,
 - istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba ta może użyć materiałów wybuchowych, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
 - pozbawienie wolności nastąpiło w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 k.k.,
- c) ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia lub przygotowania do popełnienia przestępstwa, o którym mowa w:
- art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2020 r., poz. 27),

- art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2019 r., poz. 1921, 2020),
 - art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2019 r., poz. 687);
5. konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą.

Wykorzystanie zaś broni palnej – w myśl art. 47 UŚPB – może mieć miejsce tylko w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- a) zatrzymanie pojazdu, jeżeli jego działanie zagraża życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby lub stwarza zagrożenie dla ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów;
 - b) pokonanie przeszkody:
 - uniemożliwiającej lub utrudniającej ujęcie osoby albo ratowanie życia lub zdrowia uprawnionego, innej osoby lub ratowanie mienia,
 - w przypadku naruszenia porządku lub bezpieczeństwa publicznego przez osobę pozbawioną wolności, zatrzymaną lub umieszczoną w strzeżonym ośrodku albo areszcie w celu wydalenia;
6. zaalarmowanie lub wezwanie pomocy;
7. neutralizacja przedmiotów lub urządzeń mogących stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu, powodujących jednocześnie bezpośrednio zagrożenie zdrowia lub życia uprawnionego lub innej osoby;
8. unieszkodliwienie zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby;
9. oddanie strzału ostrzegawczego;
10. zniszczenie lub unieruchomienie bezzałogowego statku powietrznego, w przypadkach określonych w ustawie z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2019 r., poz. 1580 i 1495, z 2020 r., poz. 284).

Broń palna, zgodnie z definicją zawartą w art. 4 pkt 1 UŚPB, oznacza broń palną bojową, o której mowa w ustawie z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. z 2020 r. poz. 955), przy czym jej użycie polega na oddaniu strzału w kierunku osoby, z zastosowaniem amunicji penetracyjnej, wykorzystanie zaś oznacza oddanie strzału z zastosowaniem amunicji penetracyjnej

w kierunku zwierzęcia, przedmiotu lub w innym kierunku niestwarzającym zagrożenia dla osoby.

Środków przymusu bezpośredniego, zgodnie z art. 6 ust. 1 UŚPB, należy zatem używać lub wykorzystywać je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając przy tym środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości. Z kolei na podstawie art. 6 ust. 2 UŚPB użycie lub wykorzystanie broni palnej jest dozwolone wyłącznie, jeżeli użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego okazało się niewystarczające do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania lub nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia.

Co ważne, środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej używa się lub wykorzystuje się je w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę (art. 7 ust. 1 UŚPB). Od użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej należy odstąpić, gdy cel ich użycia lub wykorzystania został osiągnięty (art. 7 ust. 2 UŚPB). Środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby (art. 7 ust. 3 UŚPB). Podejmując decyzję o użyciu lub wykorzystaniu broni palnej, należy postępować ze szczególną rozważą i traktować jej użycie jako środek ostateczny (art. 7 ust. 4 UŚPB). Wobec powyższego można stwierdzić, że użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej powinno uwzględniać pewne ogólne reguły charakterystyczne dla tego rodzaju aktywności uprawnionych. Przybierają one bowiem postać swoistych zasad, których należy przestrzegać podczas posługiwania się tymi środkami. Należą do nich przede wszystkim: zasada celowości, proporcjonalności, niezbędności, szczególnej ostrożności czy też ostrzeżenia oraz minimalizacji skutków⁵.

Szczególnego podkreślenia wymaga także fakt, że wobec kobiet o widocznej ciąży, jak też osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności, uprawniony może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładniania. Gdy zaś zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie

⁵ M. Goettel, *Uprawnienia policjanta. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego*, Szczytno 1996, s. 8–9.

uprawnionego lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec wskazanych osób jest niewystarczające lub niemożliwe, uprawniony może użyć innych środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, uwzględniając ich właściwości oraz stan osoby, wobec której ma być użyty (art. 9 UŚPB).

Warto ponadto wskazać, że zgodnie z art. 36 w zw. z art. 37 UŚPB w razie, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, uprawniony udziela jej niezwłocznie pierwszej pomocy, a w razie potrzeby zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe, jednakże może odstąpić od udzielenia pierwszej pomocy w przypadku, gdy mogłoby to zagrozić życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu uprawnionego lub innej osoby, spowodować konieczność zaniechania przez uprawnionego czynności ochronnych wobec osób, ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów lub w ramach konwoju lub doprowadzenia, czy też inne osoby lub podmioty zobowiązane udzieliły pomocy osobie poszkodowanej.

W przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej nastąpiła śmierć osoby bądź jej zranienie, właściwy przełożony uprawnionego lub osoba pełniąca służbę dyżurną – niezależnie od obowiązków wskazanych w art. 39 ust. 1 UŚPB – niezwłocznie zapewnia także uprawnionemu niezbędną pomoc, w szczególności psychologiczną lub prawną (art. 10 ust. 1 UŚPB). Pomoc ta polega na zwrocie kosztów poniesionych na ochronę prawną do wysokości wynagrodzenia jednego obrońcy, określonego w przepisach wydanych na podstawie art. 16 ust. 2 i 3 oraz art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2019 r., poz. 1513, 1673, 2020; art. 10 ust. 2 UŚPB), jeżeli postępowanie karne wszczęte przeciwko uprawnionemu o czyn popełniony w związku z użyciem lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, którego następstwem była śmierć osoby bądź zranienie osoby w wyniku użycia lub wykorzystania broni palnej, zostało zakończone prawomocnym wyrokiem uniewinniającym albo orzeczeniem o umorzeniu postępowania z powodu niepopełnienia przestępstwa lub braku ustawowych znamion czynu zabronionego.

Uprawniony ma obowiązek udokumentować w formie notatki fakt użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej (rozdział 4

UŚPB). Na podstawie art. 51 ust. 2 UŚPB jest on zobowiązany przekazać przedmiotową notatkę swojemu przełożonemu w przypadku użycia lub wykorzystania:

- środków przymusu bezpośredniego – gdy skutkiem było zranienie osoby lub wystąpienie u niej innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia albo nastąpiła jej śmierć, jak też w przypadku zranienia albo śmierci zwierzęcia bądź zniszczenia mienia,
- broni palnej – niezależnie od skutku tego użycia lub wykorzystania.

Uprawniony może dokumentować w notatniku służbowym użycie i wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej nawet wówczas, gdy nie nastąpiły wskazane powyżej skutki. Natomiast w przypadku użycia środka przymusu bezpośredniego wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym, schronisku dla nieletnich, młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub policyjnej izbie dziecka uprawniony każdorazowo przekazuje przełożonemu notatkę, niezależnie od rodzaju i skutku użycia środka przymusu bezpośredniego (art. 51 ust. 3 UŚPB). Co ważne, funkcjonariusze Służby Więziennej nie mają obowiązku dokumentowania prewencyjnego użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, chyba że skutkowało to zranieniem osoby lub wystąpieniem innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo jej śmiercią lub szkodą w mieniu (art. 52 ust. 1 UŚPB).

Analiza komparatystyczna

Francja

Podstawa prawna:

- › Kodeks karny (fr. *Code pénal*; ang. *The Criminal Code*)
- › Kodeks postępowania karnego (fr. *Code de Procedure Penale*; ang. *The Code of Criminal Procedure*)
- › Kodeks bezpieczeństwa wewnętrznego (fr. *Code de la Sécurité Intérieure*; ang. *The Code of Internal Security*)
- › Kodeks obrony (fr. *Code de la Défense*; ang. *The Defence Code*)

We Francji użycie siły przez służby (przede wszystkim przez Policję) jest ściśle regulowane oraz reglamentowane. Jej użycie uznaje się za uzasadnione w sytuacji, gdy funkcjonariusze organów ścigania staną w obliczu bezpośredniego zagrożenia – zarówno dla nich samych, jak i osób trzecich. W takich przypadkach prawodawstwo francuskie jasno stanowi, że dana osoba w takich okolicznościach nie ponosi odpowiedzialności karnej⁶. Warto wskazać, że funkcjonariusze mogą używać broni palnej w dwóch przypadkach, tj. w sytuacji zatrzymania danej osoby oraz w obronie własnej lub obrony innych osób. Z kolei art. 73 francuskiego Kodeksu postępowania karnego zezwala na aresztowanie (tj. areszt policyjny) w sytuacjach rażących przestępstw (*authorizes arrest in situations of flagrant offences*). Jednakże, co należy zaakcentować, użycie siły musi być konieczne i proporcjonalne (*the use of force is required to be necessary and proportionate*). Przepis art. R211-13 francuskiego Kodeksu bezpieczeństwa wewnętrznego ustanawia zasadę absolutnej konieczności oraz proporcjonalności⁷.

Co ważne, art. 122–5 francuskiego Kodeksu karnego stanowi, że nie podlega odpowiedzialności karnej ten, kto w obliczu nieuzasadnionego ataku na siebie lub na inną osobę, korzysta ze środków przymusu w celu obrony własnej (tj. samoobrony) lub innej osoby, chyba że zaistnieje dysproporcja pomiędzy zastosowanymi środkami obrony a rodzajem ataku – wówczas taka osoba może (choć nie musi) podlegać odpowiedzialności karnej⁸. Należy ponadto zaakcentować, że korzystanie ze środków przymusu w postaci zakładania kajdanek nie posiada przymiotu dowolności. Przepis art. 803 francuskiego Kodeksu postępowania karnego stanowi, że nikomu nie mogą być bezpodstawnie założone kajdanki (lub kajdany), chyba że dana osoba została uznana

⁶ Przepis art. 122-4 francuskiego Kodeksu karnego: A person who performs an act prescribed or authorized by legislative provisions shall not be criminally liable.

⁷ The use of force by law enforcement officials is possible only if circumstances make it absolutely necessary for the maintenance of public order under the conditions defined in article L. 211-9. The force deployed must be proportionate to the disturbance to be stopped and its use must end when the disturbance has ceased.

⁸ Person shall not be criminally liable who, in the face of an unjustified attack on himself or on another person, commits, at the same time, an act necessitated by the need for self-defence of himself or of another person, unless there is a disproportion between the means of defence employed and the seriousness of the attack.

za niebezpieczną dla funkcjonariuszy lub innych osób, a także wystąpiła sytuacja polegająca na podjęciu przez daną osobę próby ucieczki⁹.

Z kolei art. L. 2338-3 francuskiego Kodeksu obrony zawiera katalog sytuacji, w których można użyć środków przymusu, w tym unieruchomienie pojazdów, łodzi lub innych środków transportu, których kierowcy nie przestrzegają polecenia zatrzymania się (*vehicles, boats or other means of transport whose drivers fail to comply with the stop order*). Co ciekawe, zgodnie z art. R211-9 francuskiego Kodeksu bezpieczeństwa wewnętrznego, zgromadzenie może zostać rozproszone przez Policję przy użyciu siły po wcześniejszym, podwójnym i nie przynoszącym efektu wezwaniu do rozproszenia się tłumu (*may be dispersed by the police force after two summons to disperse have remained without effect*).

We Francji, na wzór polskiego Biura Spraw Wewnętrznych Policji, istnieje specjalna instytucja odpowiedzialna za zapewnienie, aby funkcjonariusze Policji przestrzegali prawa oraz kodeksu etyki (*ensuring that police officers comply with the laws and regulations and the code of ethics of the national police force*). Mowa tu o Generalnym Inspektoracie Policji (*The General Inspectorate of the National Police*). Przedmiotowy organ może przeprowadzać dochodzenia (tj. wszczynać postępowania) zarówno na poziomie sądowym, jak i administracyjnym.

Względem funkcjonariuszy, którzy w sposób nieuprawniony posłużyli się środkami przymusu mogą zostać nałożone różnorodne kary, np. kara ostrzeżenia, nagany, zawieszenia w wykonywaniu czynności, czasowe wydalenie ze służby (od jednego miesiąca do dwóch lat) oraz trwale wydalenie ze służby. Ponadto może zostać wymierzona kara grzywny, kara pozbawienia wolności (na podstawie francuskiego Kodeksu karnego w zależności od powstałej szkody). Co ważne, na funkcjonariusza mogą zostać nałożone kary administracyjne, jak i te zawarte w Kodeksie karnym. W praktyce jednak, gdy orzeczona kara pozbawienia wolności wynosi sześć miesięcy (lub więcej), wówczas kary administracyjne są uchylane.

Warto wskazać, że w 2017 r. do Generalnego Inspektoratu Policji skierowano 1085 dochodzeń karnych, a dochodzeń administracyjnych 276.

⁹ No one may be subjected to the wearing of handcuffs or shackles unless he or she is considered to be either dangerous to others or to himself or herself or is likely to attempt to flee.

Co ważne, w 288 dochodzeniach administracyjnych odnotowano 809 naruszeń ze strony funkcjonariuszy.

Chorwacja

Podstawa prawna:

- › Ustawa o zadaniach i uprawnieniach Policji (Dziennik Ustaw 76/09, 92/14, 70/19)
- › *The Law on Police Tasks and Powers*; Official Gazette 76/09, 92/14, 70/19)
- › Ustawa o Policji (Dziennik Ustaw 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16, 66/19)
- › *The Law on Police* (Official Gazette 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16, 66/19)

Zgodnie z art. 81 chorwackiej ustawy o zadaniach i uprawnieniach Policji, środkami przymusu są: siła fizyczna, natryskowe chemiczne środki obezwładniające, pałka, siatka obezwładniająca, urządzenia służące do zatrzymania oraz unieruchomienia pojazdu mechanicznego, pies służbowy, koń służbowy, specjalne pojazdy służbowe, środki chemiczne, broń palna, broń specjalna, materiały wybuchowe (środki pirotechniczne), urządzenia zraszające wodę (armatki wodne). Przepis art. 82 przedmiotowej ustawy stanowi, że środki przymusu stosuje się w przypadkach określonych w ustawie, w celu ochrony ludzkiego życia, pokonania oporu, zapobieżenia ucieczce, odpierania ataków, a także do usunięcia zagrożenia, jeżeli jest prawdopodobne¹⁰. Środki przymusu stosowane wobec dzieci, osób niepełnosprawnych, osób, których ruch jest znacząco utrudniony, a także względem kobiet w ciąży oraz osób wyraźnie chorych – obligatoryjnie są stosowane po wcześniejszym ostrzeżeniu o ich użyciu¹¹.

¹⁰ Means of coercion shall be used in the cases specified in this Act to protect human life, to overcome resistance, to prevent escape, to repel attacks and to remove hazards if it is likely that the warning and command measures will not achieve the objective.

¹¹ Means of coercion shall be applied with particular care to a child, to a disabled person, to a person whose movement is significantly impeded, to pregnant women in the visible stage of pregnancy, and to a person who is clearly ill.

Analogicznie jak w polskim prawodawstwie – chorwaccy policjanci na podstawie art. 83 ustawy o zadaniach i uprawnieniach Policji nie mogą posługiwać się środkami przymusu poza tymi sytuacjami, gdy jest to podyktowane koniecznością osiągnięcia celów służbowych¹². Ponadto funkcjonariusz powinien każdorazowo posługiwać się najłagodniejszym środkiem przymusu, za pomocą którego można osiągnąć cel¹³. Co ważne, funkcjonariusz jest zobligowany do natychmiastowego zaprzestania korzystania ze środków przymusu, w sytuacji gdy powody, dla których zostały użyte, przestały istnieć¹⁴.

Z kolei na podstawie art. 84 komentowanego aktu – policjant jest uprawniony do użycia siły fizycznej w celu pokonania oporu osoby zakłócającej porządek publiczny, a także którą należy przywieźć, zatrzymać lub aresztować oraz przeciwdziałać czynnościom zmierzającym do autoagresji (tj. samookaleczenie) etc.¹⁵. Ponadto policjant jest uprawniony do zastosowania aerozolu złożonego z chemicznych substancji drażniących¹⁶. Policjant posiada również prawo użycia pałki służbowej (*stick*) w sytuacji, gdy korzystanie z siły fizycznej lub wspomnianego sprayu nie przynosi lub nie zagwarantuje rezultatów¹⁷.

Zgodnie z art. 85 ustawy o zadaniach i uprawnieniach Policji, funkcjonariusz jest uprawniony do zastosowania środków skutkujących unieruchomieniem osoby w celu jej unieszkodliwienia, jako formy samoobrony lub w sytuacji, gdy dochodzi do jej ucieczki. Ponadto taki środek może zostać użyty w sytuacji, gdy zatrzymana osoba dokonuje samookaleczeń lub rani innych¹⁸.

¹² A police officer shall not use means of coercion beyond what is necessary to achieve the purpose of the action.

¹³ A police officer shall always use the most lenient means of coercion that achieves the objective.

¹⁴ A police officer shall cease to use the means of coercion immediately when the grounds, for which the means of coercion have been used, cease to exist.

¹⁵ A police officer is authorized to use body strength to overcome the resistance of a person disturbing public order and peace, or regarding a person who needs to be brought, apprehended, detained or arrested, prevent self-harm of a person.

¹⁶ A police officer is authorized to use a spray composed of chemical irritants when the conditions for the use of body strength are met, except in the case of overcoming passive resistance.

¹⁷ A police officer is authorized to use a stick where the use of body strength or irritant spray is without success or does not guarantee success.

¹⁸ A police officer is authorized to use binding means to prevent: a resistance of a person, or to reject an attack targeted at a police officer, a person's escape, self-harm of a person or injury to another person.

Przepis art. 86 w zw. z art. 89 rzeczony ustawy dotyczy wskazania sytuacji, kiedy może zostać wykorzystany pojazd służbowy. Zgodnie z jego treścią użycie takiego środka przymusu służy zatrzymaniu pojazdu mechanicznego, aby zapobiec ucieczce osoby, która popełniła przestępstwo (ścigane z urzędu – *ex officio*). Dodatkowo taki środek jest stosowany, gdy zbiegła osoba pozbawiona wolności lub wydano wobec niej nakaz zatrzymania. Ponadto pojazd służbowy jest wykorzystywany w sytuacji nielegalnego przekraczania granicy przez pojazd lub gdy taki samochód naruszy teren będący pod nadzorem funkcjonariuszy (tj. obiekty strategiczne). Komentowany środek może być wykorzystany również w sytuacji, gdy kierowca nie wykonuje poleceń policjanta. Co ważne, w celu realizacji powyższych zadań może być wykorzystany pojazd służbowy lub inny (w domyśle cywilny)¹⁹.

Innym ze środków przymusu wykorzystywanym przez funkcjonariuszy jest wspomniany na wstępie pies służbowy (*official dog*). Na podstawie art. 87 przedmiotowej ustawy może on być użyty (na smyczy i w kagańcu) w sytuacji, gdy zaistnieją analogiczne przesłanki do użycia siły fizycznej, sprayu lub pałki²⁰. Oczywiście pies służbowy może być spuszczonej ze smyczy, a także może być bez kagańca, np. w sytuacji próby schwytania uciekającego sprawcy przestępstwa (ściganego z urzędu), wobec osoby naruszającej przepisy dotyczące kontroli granicznej, względem osób zagrażającym tzw. obiektom strategicznym państwa lub w sytuacji rażącego naruszania porządku publicznego. Co ciekawe, uwolnienie psa służbowego przez funkcjonariusza ze smyczy, przy jednoczesnym braku kagańca – jest traktowane równoznacznie z sytuacją, kiedy to funkcjonariusz jest uprawniony do użycia broni palnej²¹.

¹⁹ The use of device for forced stopping of the motor vehicle is allowed in order to prevent: an escape of a person who was found in committing a criminal offence which is being prosecuted *ex officio*, an escape of a person deprived of his liberty or for a whom a detention order has been issued; the illegal crossing of the national border by vehicle, inadmissible access in a vehicle to an establishment or premises occupied by persons secured by a police officer, onward driving of a person who had previously been stopped and who has failed to comply with a police officer's command. Both official and other vehicles may be used as a means of coercion for stopping the vehicle.

²⁰ The official dog with a muzzle and on a leash may be used as a means of coercion when the use of body strength, irritant spray and stick is permitted.

²¹ The official dog with a muzzle and on a leash may be used as a means of coercion when the use of body strength, irritant spray and stick is permitted. The official dog with a muzzle and without a leash may be used as a means of coercion: to prevent escape and to

Z kolei szeroko rozumiane środki chemiczne mogą być wykorzystywane – zgodnie z art. 90 komentowanej ustawy – w sytuacji potrzeby przywrócenia porządku publicznego, który został naruszony „w większej skali”, a także w celu zapobiegania działalności grupy osób zagrażających ludziom oraz majątkowi „o wyższej wartości”. Ponadto przedmiotowe środki mogą zostać użyte w sytuacji zamknięcia się danej osoby w pomieszczeniu, a także w celu przeciwdziałania jej oporowi²².

Co ważne, zgodnie z treścią art. 91 tej samej ustawy, funkcjonariusz jest uprawniony do użycia broni palnej w ostateczności oraz w niezbędnej ochronie. Ponadto broń palna może zostać użyta, gdy w inny sposób funkcjonariusz nie może aresztować osoby, która popełniła przestępstwo zagrożone karą przynajmniej 10 lat pozbawienia wolności. Dodatkowo taki środek przymusu może zostać wykorzystany względem osadzonego, który uciekł z jednostki penitencjarnej (skazany za czyn, za który grozi kara co najmniej 10 lat pozbawienia wolności)²³. Analogicznie jak ma to miejsce w polskim prawodawstwie – chorwaccy policjanci przed oddaniem strzału, zgodnie z art. 92 przedmiotowej ustawy, muszą wypowiedzieć następujące frazy:

capture the perpetrator of the criminal offences prosecuted ex officio, to prevent the escape of a person acting in contravention of the border control rules, to reject the attacks against the object and the premises secured by a police officer, to restore the public order and peace that has been disturbed. The official dog without a muzzle and on a leash may be used as a means of coercion: to restore the public order and peace that has been disturbed at a larger scale; to prevent actions of a group of people that threaten people's lives or personal security or assets of higher value; to prevent an escape of an offender of a criminal offence which is being prosecuted ex officio. The official dog without a muzzle and without a leash may be used as a means of coercion if the conditions for the use of firearms are fulfilled.

²² Chemical agents may be used: to restore the public order and peace which has been disturbed at a larger scale, to prevent the action of a group of people that threatens people's lives or personal security or higher value assets, to prevent resistance or to attack a person who has enclosed himself to the indoor space.

²³ A police officer is authorized to use firearms: in the necessary defence, as a last resort if, without the use of a firearm, he cannot eliminate a simultaneous or directly imminent unprovoked danger to his own life or another person's life, which otherwise cannot be removed, if he is otherwise unable to arrest a person who has been found in committing a criminal offence punishable by a term of imprisonment of at least ten years, or the person regarding whom the search on the ground of committing such an offence has been organized, where he cannot otherwise prevent the escape of a person who is suspected or accused of committing a criminal offence referred to in paragraph 1 point (3) of this Article or of a person who has escaped from imprisonment for such an offence.

„Stój/stać, Policja”, po czym dodają „Będę strzelać/strzelał”. Po tej czynności musi nastąpić strzał (ostrzegawczy) w powietrze (uwaga – taki strzał może zostać oddany, gdy nie występuje zagrożenie dla osób oraz mienia). Należy ponadto podkreślić, że funkcjonariusz nie musi wydawać ustnego polecenia, o którym mowa powyżej w sytuacji bezpośredniego zagrożenia dla jego życia lub innej osoby²⁴. Obostrzenia w przedmiocie korzystania z broni palnej zostały zawarte w art. 93 komentowanej ustawy. Mowa w nim o tym, że ten rodzaj przymusu nie może być stosowany, gdy zagraża życiu innych osób. Ponadto nie można jej stosować wobec dzieci i nieletnich²⁵.

Chorwaccy funkcjonariusze, zgodnie z art. 94 ustawy, mogą również użyć broni palnej wobec zwierząt tylko wówczas, gdy nie ma innej możliwości eliminacji zagrożenia dla życia i zdrowia innych osób. Co ciekawe, ten środek jest również używany w sytuacji, gdy dane zwierzę jest ciężko chore lub ranne, a lekarz weterynarii lub inna osoba nie jest w stanie uratować zwierzęcia²⁶.

W kontekście omówienia odpowiedzialności służbowej funkcjonariuszy należy również odnieść się do przepisów wspomnianej na wstępie ustawy o Policji. Zgodnie bowiem z art. 93 rzeczony ustawy – funkcjonariusz podlega karze w sytuacji naruszania nałożonych na niego obowiązków służbowych lub gdy te obowiązki wykonuje w sposób niesumienny lub niedbały. Dodatkowo funkcjonariusz odpowiada za działania naruszające przepisy konstytucji, ustaw, rozporządzeń oraz innych aktów dotyczących pełnionej służby. Podlega on również karze, gdy narusza dobre imię służby²⁷.

²⁴ Before using a firearm, a police officer shall transmit an oral command: ‘Stop, police!’, then command and warning: ‘I will shoot!’. A police officer shall, after giving orders referred to in paragraph 1 of this Article, shoot an alert shot in the air, if this does not create a risk to the safety of persons and property. A police officer shall not make an oral command and an alert as referred to in paragraph 1 of this Article if his life or life of another person is endangered by the probable attack or if that would prejudice the performance of the official task.

²⁵ The use of a firearm shall not be permitted when it endangers the lives of other persons, unless the use of a firearm is the only means of defence against attack or for putting an end to danger. The use of a firearm shall not be permitted against a child or minor, except where the use of firearms is the only way of defence against attack or for putting an end to a danger.

²⁶ If it is otherwise impossible to eliminate the danger to the life or health of a person or to human health, a police officer may use a firearm against animals. Weapons may be used against the sick and severely injured animals, when the veterinarian or another person is unable to take appropriate measures.

²⁷ A police officer shall be responsible for the breach of professional duties if he does not carry out the tasks assigned to him conscientiously, professionally and within the time

Czechy

Podstawa prawna:

- › Ustawa nr 283/1991 o Policji
- › (č. 283/1991 Sb. o Polícii ČR)
- › Ustawa nr 119/2002 o broni palnej i amunicji
- › (Zákon č. 119/2002 Sb. o strelných zbraniach a strelive a o zmene zákona č. 156/2000 Zb. O overovaní strelných zbraní, streliva a pyrotechnických predmetov a o zmene zákona č. 288/1995 Zb. o strelných zbraniach a strelive (zákon o strelných zbraniach) v znení zákona č. 13/1998 Zb. a zákona č. 368/1992 Zb. o správnych poplatkoch v znení neskorších predpisov a zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, (zákon o zbraniach) v znení neskorších predpisov. Zákon č. 310/2006 Sb. O nakladaní s niektorými vecami využiteľnými na obranné a bezpečnostné účely na území Českej republiky a o zmene niektorých zákonov (zákon o nakladaní s bezpečnostným materiálom).
- › Ustawa nr 361/2003 o zatrudnieniu członków sił bezpieczeństwa
- › Zákon č. 361/2003 Sb. o služobnom pomere príslušníkov bezpečnostných zborov v znení neskorších predpisov.
- › Ustawa nr. 310/2006 Coll. w sprawie postępowania z niektórymi przedmiotami użytecznymi do celów obrony i bezpieczeństwa w terytorium Republiki Czeskiej oraz o zmianie niektórych ustaw
- › Zákon č. 310/2006 Sb. o nakladaní s niektorými vecami využiteľnými na obranné a bezpečnostné účely na území Českej republiky a o zmene niektorých zákonov (zákon o nakladaní s bezpečnostným materiálom).

Tytułem wstępu należy wskazać, że czeski funkcjonariusz jest uprawniony do użycia środków przymusu oraz broni palnej wyłącznie, gdy przeszedł specjalistyczne szkolenia w zakresie poprawnego ich stosowania. Na podstawie § 52 ustawy o Policji (Republiki Czeskiej) środkami przymusu są m.in.: siła fizyczna, paralizator, gaz ubezwładniający, pałka służbowa, pociski

limits prescribed, if he does not comply with the Constitution, the laws, regulations and other rules relating to the conduct in the service or outside the service, or when he damages the reputation of the service. A police officer shall be responsible for the breach of professional duties where an infringement has been committed intentionally or with serious negligence.

niepenetrujące, inne rodzaje broni palnej, pas obezwładniający, środki do unieruchomienia pojazdu mechanicznego, pies służbowy, koń służbowy, armatka wodna, broń palna, strzał ostrzegawczy czy kajdanki²⁸. Z kolei przepisy ustawy nr 171/1993 traktują o sytuacjach, w których uzasadnione jest użycie siły fizycznej, pałki służbowej, paralizatora oraz gazu pieprzowego²⁹.

Węgry

Podstawa prawna:

- › Ustawa nr XXXIV z 1994 . o Policji
- › (Act XXXIV of 1994 on the Police)

Zgodnie z ustawa o Policji, węgierscy funkcjonariusze, korzystając ze środków przymusu, muszą przede wszystkim respektować zasady konstytucyjne oraz inne akty normatywne dotyczące praw człowieka. Co ważne, podobnie jak to ma miejsce w Polsce, funkcjonariusz jest zobligowany dostosować w adekwatny sposób rodzaj środka do konkretnej sytuacji oraz musi mieć na uwadze tzw. zasadę proporcjonalności – to jest gdy zachodzą okoliczności do użycia jedynie siły fizycznej, nie można wówczas stosować broni palnej. Odnosząc się zaś do katalogu przedmiotowych środków, to warto wskazać, że znajduje się on w rozdziale 6. rzeczonej ustawy. Zgodnie z jego treścią, zostały one niejako podzielone na dwie kategorie, a mianowicie środki przymusu zwykłe oraz te używane przez funkcjonariuszy w celu przeciwdziałania zamieszkom, w których stosowana jest przemoc fizyczna. Do pierwszej kategorii należą: użycie siły fizycznej, kajdanki, pałka służbowa,

²⁸ (A) hmaty, chvaty, údery a kopy, b) slzotvorný, elektrický alebo iný obdobne dočasne zneschopňujúci prostriedok, c) obušok a iný úderný prostriedok, d) vrhací prostriedok majúci povahu strelnej zbrane podľa iného právneho predpisu s dočasne zneschopňujúcimi účinkami, e) vrhací prostriedok, ktorý nemá povahu zbrane podľa § 56 ods. 5, f) zastavovací pás, zahradenie cesty vozidlom a iný prostriedok na násilné zastavenie vozidla alebo zabránenie odjazdu vozidla, g) vytlačanie vozidlom, h) vytlačanie štitom, i) vytlačanie koňom, j) služobný pes, k) špeciálna vodná striekačka, l) zásahová výbuška, m) úder strelnou zbraňou, n) hrozba namierenou strelnou zbraňou, o) varovný výstrel, p) putá, q) prostriedok na zamedzenie priestorovej orientácie.

²⁹ Podľa zákona č. 171/1993 Z. z. o PZ v znení neskorších zmien a predpisov sú prostriedkami na prekonanie odporu a odvrátenie útoku obušky, obranné tyče, slzotvorné prostriedky a elektrické paralyzátory.

gaz pieprzowy, paralizator, pies służbowy, zamknięcie odcinka drogi, użycie broni. Z kolei do drugiej kategorii wchodzi następujące środki przymusu: użycie długiej pałki służbowej, granatu dymnego o właściwościach łzawiących, armatka wodna, konie służbowe, siatka obezwładniająca, broń palna o amunicji gumowej (niepenetrującej) oraz urządzenia służące do miotania środków obezwładniających.

Słowacja

Podstawa prawna:

- › Ustawa nr 171/1993 o Policji (Zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom)
- › Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych nr 67/2014 w sprawie uzbrojenia, inżynierii i technologii chemicznej oraz materiałów
- › Rozkaz ministra vnútra SR č. 67/2014 o systemizácii výzbrojnej, ženíjnej a chemickej techniky a materiálu
- › Decyzja z dnia 24 maja 2004 r. w sprawie ręcznych urządzeń miotających
- › Rozhodnutia z 24. mája 2004, ktoré sme si vyžiadali od Odboru vedecko-technického rozvoja Prezídia PZ

Środki przymusu stosowane przez słowackich funkcjonariuszy nazywane są potocznie „nieśmiercionośnymi środkami przymusu”³⁰ (*non-lethal weapons* lub *less lethal weapons*), które – zgodnie z ustawą o Policji – mają za zadanie unieszkodliwienie danej osoby lub grupy osób. W skład komentowanych środków wchodzi: użycie siły fizycznej, paralizatora (taser), pocisków niepenetrujących, chemicznych środków obezwładniających, pałki służbowej (osobistej), tarczy obronnej czy gazu pieprzowego. Na szczególną uwagę zasługują kajdanki wielokrotnego użytku, nazywane na Słowacji *Lapaj*³¹, które działają analogicznie do trytytki, lecz mogą być (i najczęściej są) kilkukrotnie

³⁰ Zob. Planka B., Kovárník L., *Neletální zbraňové systémy-technické a taktické aspekty*, Bratislava 2017, s. 363; Tureček, J. *Aktuální problémy použití elektrických paralyzérů*, In *Zborník z 10 medzinárodného sympozia konaného dna 4.6.2008 v rámci medzinárodného veľtrhu security 2008*, Bratislava 2008, s. 40.

³¹ *Lapaj* je opakovateľne použiteľný spútavací prostriedok, špeciálne vyvinutý slovenskou firmou Pelta*, na bezpečné spútanie a elimináciu osôb predstavujúcich bezpečnostné riziko.

używane. Autor niniejszego opracowania pokusi się o stwierdzenie, że przedmiotowe urządzenie jest hybrydą trytytki oraz lasa, które może zostać założone (a właściwie zarzucone) na każdą część ciała osoby, wobec której taki środek został zastosowany.

Z kolei zgodnie z treścią decyzji z dnia 24 maja 2004 r. w sprawie ręcznych urządzeń miotających, funkcjonariusz może skorzystać z takiego rodzaju środka przymusu w celu zneutralizowania niebezpieczeństwa.

Niemcy

Podstawa prawna:

- › Ustawa z dnia 3 października 1961 r. o bezpośrednim przymusie w wykonywaniu władzy publicznej przez federalnych funkcjonariuszy organów ścigania (UZwG)
- › *Gesetz über den unmittelbaren Zwang bei Ausübung öffentlicher Gewalt durch Vollzugsbeamte des Bundes (UZwG)*; Pełna nazwa: *Gesetz über den unmittelbaren Zwang bei Ausübung öffentlicher Gewalt durch Vollzugsbeamte des Bundes in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 201-5, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 43 der Verordnung vom 19. Juni 2020 (BGBl. I S. 1328) geändert worden ist*
- › Ustawa o federalnym funkcjonariuszu Policji z 19 lipca 1960 r. – Federalny dziennik ustaw I, s. 569
- › *Des Bundespolizeibeamtengesetzes vom 19. Juli 1960 – Bundesgesetzbl. I S. 56*

Niemieccy funkcjonariusze na podstawie § 1 przedmiotowej ustawy zobligowani są do działania zgodnego z prawem, a także są uprawnieni do korzystania ze środków przymusu w granicach działań służbowych³². Z kolei z treści § 2 wynika, że środki przymusu bezpośredniego są niczym innym, jak użyciem siły wobec ludzi lub rzeczy, przy czym pod pojęciem

³² Die Vollzugsbeamten des Bundes haben bei der in rechtmäßiger Ausübung ihres Dienstes zulässigen Anwendung unmittelbaren Zwanges nach den Vorschriften dieses Gesetzes zu verfahren.

siły należy rozumieć siłę fizyczną oraz użycie innych środków – w tym broni palnej³³. Poruszając się dalej w obrębie treści normatywnej § 2 rzeczony ustawy, należy wskazać, że za środki przymusu fizycznego uznaje się użycie przez funkcjonariusza siły fizycznej³⁴. Dalsza analiza treści § 2 prowadzi do wniosku, że armatki wodne, pojazdy służbowe, psy służbowe oraz inne urządzenia służące do unieruchomienia stanowią dodatkowe elementy środków przymusu bezpośredniego, gdy użycie siły fizycznej okaże się niewystarczające³⁵. W skład środków przymusu bezpośredniego wchodzi ponadto broń palna, (chemiczne) materiały drażniące (unieszkodliwiające) oraz materiały wybuchowe³⁶.

Analogicznie jak ma to miejsce w polskim prawodawstwie oraz innych wcześniej opisanych państwach, niemieccy funkcjonariusze na podstawie § 3 w zw. § 4 komentowanej ustawy, stosując środki przymusu bezpośredniego, muszą mieć na uwadze poszanowanie podstawowych praw człowieka (w tym konstytucji niemieckiej) oraz zasady proporcjonalności używanych środków³⁷. Zgodnie z § 8 ustawy, funkcjonariusz jest uprawniony do obeszwałnienia, gdy istnieje ryzyko ataku na jego osobę bądź na osobę trzecią. Ponadto taki środek może zostać użyty w sytuacji występowania (czynnego i biernego) oporu po stronie osoby, względem której są prowadzone czynności służbowe.

³³ Unmittelbarer Zwang ist die Einwirkung auf Personen oder Sachen durch körperliche Gewalt, ihre Hilfsmittel und durch Waffen.

³⁴ Körperliche Gewalt ist jede unmittelbare körperliche Einwirkung auf Personen oder Sachen.

³⁵ Hilfsmittel der körperlichen Gewalt sind insbesondere Fesseln, Wasserwerfer, technische Sperren, Diensthunde, Dienstpferde und Dienstfahrzeuge.

³⁶ Waffen sind die dienstlich zugelassenen Hieb- und Schußwaffen, Reizstoffe und Explosivmittel.

³⁷ Soweit rechtmäßig unmittelbarer Zwang bei Ausübung öffentlicher Gewalt angewendet wird, werden die in Artikel 2 Abs. 2 Satz 1 und 2, Artikel 13 Abs. 1 des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland geschützten Grundrechte auf Leben, körperliche Unversehrtheit, Freiheit der Person und Unverletzlichkeit der Wohnung eingeschränkt; Die Vollzugsbeamten haben bei der Anwendung unmittelbaren Zwanges unter mehreren möglichen und geeigneten Maßnahmen diejenigen zu treffen, die den einzelnen und die Allgemeinheit am wenigsten beeinträchtigen. Ein durch eine Maßnahme des unmittelbaren Zwanges zu erwartender Schaden darf nicht erkennbar außer Verhältnis zu dem beabsichtigten Erfolg stehen.

Dodatkowo użycie przedmiotowego środka jest podyktowane m.in. podjęciem próby ucieczki oraz możliwością samobójstwa danej osoby³⁸.

Odnosząc się do warunków użycia broni palnej, warto przywołać § 9 przedmiotowej ustawy, z którego wynika, że użycie tego środka przymusu bezpośredniego jest dozwolone tylko przez m.in. funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Służby Celnej, Straży Wodnej i Żeglugi, urzędników organów wymiaru sprawiedliwości, którym powierzono zadanie polegające na zapewnieniu bezpieczeństwa na terenie chronionych obiektów oraz innym podmiotom, które na podstawie ustaw szczególnych posiadają uprawnienia do użycia broni palnej³⁹.

Co ważne, broń palna – zgodnie z § 10 omawianego aktu normatywnego – może zostać użyta jedynie względem jednej osoby (*Schußwaffen dürfen gegen einzelne Personen nur gebraucht werden*), aby zapobiec popełnieniu przez nią przestępstwa lub gdy już czyn zabroniony został dokonany. Ponadto ten środek może zostać użyty w momencie przyłapania sprawcy *in flagranti* (na gorącym uczynku)⁴⁰. Z dalszej części przepisu wynika, że broń palna może jednak zostać użyta wobec tłumu, który stosuje lub zamierza stosować

³⁸ Wer im Gewahrsam von Vollzugsbeamten ist, darf gefesselt werden, wenn die Gefahr besteht, daß er die Vollzugsbeamten oder Dritte angreift, oder wenn er Widerstand leistet; er zu fliehen versucht oder wenn bei Würdigung aller Tatsachen, besonders der persönlichen Verhältnisse und der Umstände, die einer Flucht entgegenstehen, zu befürchten ist, daß er sich aus dem Gewahrsam befreien wird; Selbstmordgefahr besteht.

³⁹ Bei Anwendung unmittelbaren Zwanges ist der Gebrauch von Schußwaffen nur gestattet den Polizeivollzugsbeamten des Bundes; § 1 des Bundespolizeibeamtengesetzes vom 19. Juli 1960 – Bundesgesetzbl. I S. 569; den Beamten des Grenzaufsichtsdienstes und denen des Grenzabfertigungsdienstes, wenn sie Grenzaufsichtsdienst verrichten, des Zollfahndungsdienstes und des Bewachungs – und Begleitungsdienstes; den Beamten der Wasserstraßen- und Schifffahrtsverwaltung des Bundes mit strom- und schifffahrtspolizeilichen Befugnissen nach näherer Anweisung des Bundesministeriums für Verkehr und digitale Infrastruktur; den mit Vollzugs – und Sicherungsaufgaben betrauten Beamten der Bundesgerichte und der Behörden der Bundesjustizverwaltung; anderen Personen, die durch die zuständigen Bundesbehörden mit Aufgaben betraut sind, die den unter den Nummern 1 bis 6 aufgeführten Beamten obliegen; den der Dienstgewalt von Bundesbehörden unterstehenden Personen, die mit Aufgaben der Strafverfolgung betraut sind, wenn sie sich in Ausübung dieser Tätigkeit im Vollzugsdienst befinden.

⁴⁰ Bei einer rechtswidrigen Tat auf frischer Tat betroffen wird, die sich den Umständen nach als ein Verbrechen darstellt oder als ein Vergehen, das unter Anwendung oder Mitführung von Schußwaffen oder Sprengstoffen begangen wird.

przemoc, a zastosowanie innych środków przymusu bezpośredniego nie przyniesie lub nie przyniosło rezultatu⁴¹.

Analogicznie jak w innych zaprezentowanych prawodawstwach – użycie broni palnej, na podstawie § 12 ustawy, związane jest z wieloma obostrzeniami, tj. może ona zostać zastosowana jedynie jako środek ostateczny, gdy inne środki przymusu bezpośredniego nie przynoszą rezultatu. Co ważne, oddanie strzału przez funkcjonariusza powinno mieć na celu unieruchomienie osoby, a nie jej zabicie. Ponadto przed użyciem tego środka należy się upewnić, czy nie stanowi on zagrożenia dla osób trzecich oraz czy broń palna nie będzie użyta wobec dziecka⁴².

Postulaty *de lege ferenda*

Autor niniejszego opracowania pragnie wskazać, że nie jest uprawnionym podmiotem do wydawania jakichkolwiek rekomendacji w obrębie stosowania środków przymusu bezpośredniego, ponieważ nie jest osobą, która je stosuje i zna aspekt psychologiczny ich stosowania, a także (a może przede wszystkim) skutków ich użycia względem człowieka. *Prima facie* wydawać by się mogło, że użycie najcięższych gatunkowo środków przymusu, w tym przede wszystkim broni palnej, nie powoduje jakichkolwiek skutków psychicznych po stronie osób stosujących je – nic bardziej mylnego. Użycie broni przez funkcjonariusza każdej z uprawnionych formacji zapewne stanowi ostateczność i jej użycie odciska piętno na jego dalszym funkcjonowaniu, stąd też taka

⁴¹ Schußwaffen dürfen gegen eine Menschenmenge nur dann gebraucht werden, wenn von ihr oder aus ihr heraus Gewalttaten begangen werden oder unmittelbar bevorstehen und Zwangsmaßnahmen gegen einzelne nicht zum Ziele führen oder offensichtlich keinen Erfolg versprechen.

⁴² Schußwaffen dürfen nur gebraucht werden, wenn andere Maßnahmen des unmittelbaren Zwanges erfolglos angewendet sind oder offensichtlich keinen Erfolg versprechen. Gegen Personen ist ihr Gebrauch nur zulässig, wenn der Zweck nicht durch Waffenwirkung gegen Sachen erreicht wird. Der Zweck des Schußwaffengebrauchs darf nur sein, angriffs- oder fluchtunfähig zu machen. Es ist verboten, zu schießen, wenn durch den Schußwaffengebrauch für die Vollzugsbeamten erkennbar Unbeteiligte mit hoher Wahrscheinlichkeit gefährdet werden, außer wenn es sich beim Einschreiten gegen eine Menschenmenge (§ 10 Abs. 2) nicht vermeiden läßt. Gegen Personen, die sich dem äußeren Eindruck nach im Kindesalter befinden, dürfen Schußwaffen nicht gebraucht werden.

osoba bezpośrednio po użyciu broni palnej objęta jest pomocą i nadzorem psychologicznym. Ponadto należy wskazać, że w obrębie polskiego prawodawstwa nie istnieje deficyt legislacyjny w przedmiotowym zakresie. *De lege ferenda* można jedynie wskazać, że należałoby ewentualnie zrewidować przepisy w zakresie możliwości korzystania z broni palnej. Autor opracowania, mając na uwadze humanitarność i poszanowanie nadrzędnego prawa istoty ludzkiej do życia, pozostawia pod rozwagę możliwość całkowitego usunięcia tego środka z omówionego w niniejszym studium katalogu. Jej ewentualne użycie mogłoby jedynie zostać zarezerwowane dla służb specjalnych. Optymalnym rozwiązaniem byłoby wynalezienie nowego rodzaju *quasi*-broni palnej, która powodowałaby natychmiastowe obezwładnienie danej osoby, lecz jej użycie nie groziłoby skutkiem w postaci utraty życia.

Zakończenie

Reasumując, należy podkreślić, że użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnione formacje w celu zapewnienia ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego posiada charakter zróżnicowany, nie wspominając o praktycznych aspektach użycia takich środków. Co ważne, podmioty uprawnione przez ustawodawcę do zastosowania środków przymusu posiadają taką kompetencję, która została ujęta w akcie rangi ustawowej. Ponadto należy raz jeszcze podkreślić, że aktualnie obowiązująca ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej uchyliła rozproszone akty normatywne dotyczące przedmiotowej tematyki. Taki zabieg legislacyjny pozwolił na uporządkowanie normatywne przedmiotowej tematyki.

Ponadto należy wskazać, że zaprezentowane rozwiązania legislacyjne w wybranych krajach europejskich są tożsame z wprowadzonymi na gruncie polskiego prawodawstwa.

Bibliografia

Akty normatywne

- Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1541, 2020, Dz.U. z 2020 r., poz. 374).
- Ustawa z 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2019 r., poz. 1513, 1673, 2020)
- Ustawa z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r., poz. 2277).
- Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2020 r., poz. 305) .
- Ustawa z 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1776).
- Ustawa z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r., poz. 685).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, 2128, Dz.U. z 2020 r., poz. 568, 875).
- Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2020 r., poz. 638).
- Ustawa z 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. z 2020 r., poz. 838).
- Ustawa z 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. z 2020 r., poz. 955).
- Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2020 r., poz. 27).
- Ustawa z 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2019 r., poz. 1580 i 1495, Dz.U. z 2020 r., poz. 284).
- Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2019 r., poz. 1921, 2020).
- Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2019 r., poz. 687).
- Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2019 r., poz. 1398, Dz.U. z 2020 r., poz. 148, 284, 374, 695).
- Ustawa z 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2019 r., poz. 1239, z późn. zm.).
- Ustawa z 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2019 r., poz. 2171).
- Ustawa z 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).
- Ustawa z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2019 r., poz. 2203, Dz.U. 2020, poz. 278).
- Ustawa z 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2020 r., poz. 384, 695).
- Ustawa z 26 stycznia 2018 r. o Straży Marszałkowskiej (Dz.U. z 2019 r., poz. 1940).

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 września 1990 r. w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1990 r., nr 70, poz. 410).
- Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z 15 września 1992 r. w sprawie szczegółowych zasad współdziałania Lasów Państwowych z Policją (Dz.U. z 1992 r., nr 78, poz. 397).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 stycznia 1996 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1996 r., nr 10, poz. 58).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 lutego 1998 r. w sprawie określenia warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego i użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego, a także zasad użycia broni palnej przez pododdziały odwodowe Straży Granicznej (Dz.U. z 1998 r., nr 27, poz. 153).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 30 czerwca 1998 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania pracowników ochrony przy użyciu broni palnej (Dz.U. z 1998 r., nr 86, poz. 543).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 30 czerwca 1998 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobów użycia przez pracowników ochrony środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 1998 r., nr 89, poz. 563).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 9 września 1998 r. w sprawie określenia rodzajów obiektów, w których mogą być stosowane paralizatory elektryczne (Dz.U. z 1998 r., nr 120, poz. 780).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z 4 listopada 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad i warunków posiadania, przechowywania i ewidencjonowania broni palnej, gazowej i sygnałowej oraz amunicji do niej, ręcznych miotaczy gazu i kajdanek przez Państwową Straż Rybacką oraz sprawowania przez Policję nadzoru w tym zakresie nad Strażą (Dz.U. z 1998 r., nr 143, poz. 924).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 listopada 1998 r. w sprawie szczegółowego trybu działań pracowników ochrony, podejmowanych wobec osób znajdujących się w granicach chronionych obiektów i obszarów (Dz.U. z 1998 r., nr 144, poz. 933).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 marca 2000 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2000 r., nr 16, poz. 206).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1836).

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i sposobów użycia środków przymusu bezpośredniego przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1837).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 grudnia 2001 r. w sprawie użycia środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej przez żołnierzy wojskowych organów porządkowych (Dz.U. z 2001 r., nr 157, poz. 1838).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 22 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Biura Ochrony Rządu (Dz.U. z 2002 r., nr 12, poz. 111).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 1 lutego 2002 r. w sprawie przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez funkcjonariuszy Biura Ochrony Rządu środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 17, poz. 154).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez inspektorów i pracowników kontroli skarbowej (Dz.U. z 2002 r., nr 96, poz. 846).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z 23 lipca 2002 r. w sprawie przydziału, ewidencjonowania i przechowywania w regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych i w nadleśnictwie broni, amunicji oraz środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 134, poz. 1138).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 listopada 2002 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2002 r., nr 196, poz. 1657).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 25 marca 2003 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Dz.U. z 2003 r., nr 70, poz. 638).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 25 marca 2003 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Dz.U. z 2003 r., nr 70, poz. 639).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 6 maja 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w czasie stanu wyjątkowego (Dz.U. z 2003 r., nr 89, poz. 821).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 września 2003 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2003 r., nr 175, poz. 1694).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 października 2003 r. w sprawie warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2003 r., nr 179, poz. 1751).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 20 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków przydziału, przechowywania i ewidencjonowania broni

- palnej bojowej i amunicji przez straże gminne (miejskie) (Dz.U. z 2004 r., nr 194, poz. 1999).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 września 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków, trybu i sposobu postępowania w przypadku użycia broni palnej bojowej przez strażników gminnych (miejskich) (Dz.U. z 2004 r., nr 215, poz. 2185).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 2 listopada 2004 r. w sprawie sposobów użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Straży Parku oraz przydziału, przechowywania i ewidencji tych środków (Dz.U. z 2004 r., nr 245, poz. 2457).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 16 listopada 2004 r. w sprawie sposobów i trybu postępowania przy użyciu broni bojowej przez funkcjonariusza Straży Parku (Dz.U. z 2004 r., nr 254, poz. 2537).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z 24 czerwca 2005 r. w sprawie posiadania, używania, ewidencjonowania i przechowywania w siedzibach Państwowej Straży Łowieckiej broni palnej bojowej, broni myśliwskiej śrutowej, amunicji oraz miotaczy gazu obezwładniającego (Dz.U. z 2005 r., nr 116, poz. 984).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 lipca 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez policjantów oraz zasad użycia broni palnej przez oddziały i pododdziały zwarte Policji (Dz.U. z 2005 r., nr 135, poz. 1132); Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 lipca 2005 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego (Dz.U. z 2005 r., nr 135, poz. 1133).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 sierpnia 2005 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie określenia warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego i użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego, a także zasad użycia broni palnej przez pododdziały odwodowe Straży Granicznej (Dz.U. z 2005 r., nr 182, poz. 1527).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 25 lipca 2006 r. w sprawie postępowania przy użyciu broni palnej przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Antykorupcyjnego (Dz.U. z 2006 r., nr 142, poz. 1015).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 września 2006 r. w sprawie postępowania przy użyciu broni palnej przez żołnierzy i funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2006 r., nr 177, poz. 1306).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 listopada 2006 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Antykorupcyjnego (Dz.U. z 2006 r., nr 214, poz. 1575).

- Rozporządzenie Ministra Finansów z 13 listopada 2009 r. w sprawie przydziału broni palnej oraz jej magazynowania i zapewniania właściwego stanu technicznego (Dz.U. z 2009 r., nr 196, poz. 1512).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 15 grudnia 2009 r. w sprawie sposobu dokumentowania faktu użycia środków przymusu bezpośredniego przez strażników gminnych (miejskich) (Dz.U. z 2009 r., nr 220, poz. 1719).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 22 grudnia 2009 r. w sprawie użycia broni palnej przez funkcjonariuszy celnych (Dz.U. z 2010 r., nr 6, poz. 31).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 marca 2010 r. w sprawie użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy celnych (Dz.U. z 2010 r., nr 45, poz. 258).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 11 marca 2010 r. w sprawie izb zatrzymań (Dz.U. z 2010 r., nr 63, poz. 394).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 lipca 2010 r. w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2010 r., nr 147, poz. 983).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 grudnia 2010 r. w sprawie środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez inspektorów i pracowników kontroli skarbowej (Dz.U. z 2010 r., nr 244, poz. 1624).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 14 grudnia 2012 r. zmieniające Rozporządzenie w sprawie izb zatrzymań (Dz.U. z 2013 r., poz. 1).
- Rządowy projekt ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, druk nr 1140 Sejmu RP VII kadencji. Więcej na temat samego procesu legislacyjnego: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1140> [dostęp: 30.06. 2020].
- Obwieszczenie Ministra Finansów z 4 marca 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie przydziału broni palnej oraz jej magazynowania, przechowywania i zapewniania właściwego stanu technicznego (Dz.U. z 2013 r., poz. 495).

Literatura

- Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, red. nauk. K.A. Wojtaszczyk, A. Majerska-Sosnowska, Warszawa 2009.
- Goettel M., *Uprawnienia policjanta. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego*, Szczytno 1996.
- Jurgilewicz M., *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna. Użycie lub wykorzystanie w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2015.

- Jurgilewicz M., *Znaczenie i istota bezpieczeństwa energetycznego – zarys problematyki*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?*, red. nauk. T. Leszczyński, Warszawa 2012.
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2011.
- Planka B., Kovárník L., *Neletální zbraňové systémy-technické a taktické aspekty*, Bratislava 2017.
- Tureček J., *Aktuální problémy použití elektrických paralyzérů*, in *Zborník z 10 medzinarodného sympozia konaného dna 4.6.2008 v rámci medzinarodného veľtrhu security 2008*, Bratislava 2008.

Wpływ użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności. Rozważania w kontekście zdarzeń mających miejsce w polskich jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej w latach 2010–2019

Abstrakt

Przedmiotem rozważań uczyniono użycie środków przymusu bezpośredniego oraz zdarzenia w polskich jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej w latach 2010–2019. Analizie poddano także wpływ użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności. W latach 2014–2019 w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych użycie środków przymusu bezpośredniego należało do rzadkości (średnio 766,8 razy w roku) i użyto ich wobec znikomej części osób pozbawionych wolności (znacząco mniejszej niż jeden procent populacji). Wykazano możliwość wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności (wskutek warunkowania instrumentalnego), choć ustawodawca nie zakłada takiego celu ani też prawdopodobnie go nie przewidywał. Spośród zdarzeń odnotowanych w rozpatrywanym okresie skłaniają do refleksji, ze względu na ilość oraz wzrastającą tendencję, napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zdarzenia w postaci ujawnienia przedmiotu niedozwolonego. Natomiast rosnący udział osób starszych w populacji osób pozbawionych wolności może w niedalekiej przyszłości dodatnio korelować z ilością dwu kategorii zdarzeń, tj. zgon osadzonych oraz zachorowanie osadzonych.

Słowa kluczowe: środki przymusu bezpośredniego, zdarzenia w Służbie Więziennej, wpływ na zachowanie więźniów, warunkowanie instrumentalne

Abstract

The chapter focuses on the use of direct coercion measures and incidents occurring in Polish organizational units of the Prison Service in the years 2010–2019. The impact of the use of direct coercion measures on the behaviour of prisoners is also considered. Between 2014 and 2019 Polish prisons and pre-trial detention centers rarely witnessed the use of direct coercion measures (on average 766.8 times a year). What is more, they were used against a negligible proportion of people deprived of freedom (significantly less than 1% of the population). The author demonstrates the possibility of the use of direct coercion measures on the behaviour of prisoners as a result of instrumental conditioning, even though the legislator did not assume such a goal, and probably did not envisage it. On the one hand, the incidents recorded in the period in question provoke reflection due to their numbers, especially when considering both the increasing number of attacks on officers of The Prison Service and the incidents connected with disclosing a prohibited item. On the other hand, the growing share of elderly people in the population of prisoners may, in the near future, positively correlate with the number of two other types of incidents, i.e. the death and the illness of a prisoner.

Keywords: measures of direct coercion, incidents occurring in the Prison Service, influence on prisoners' behaviour, instrumental conditioning

Część zdarzeń, które mogą wystąpić w Służbie Więziennej, jak np. bunt, wzięcie zakładnika czy też ucieczka osoby pozbawionej wolności, należą do sytuacji stanowiących poważne zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju tejże Służby. Inne zdarzenia, jak choćby: napaść na funkcjonariusza, zgwałcenie osadzonego lub usiłowanie popełnienia samobójstwa przez osadzonego, stanowią zagrożenie dla zdrowia lub życia ludzkiego. Zaistnienie niektórych zdarzeń uprawnia funkcjonariuszy Służby Więziennej do użycia środków przymusu bezpośredniego. O zdarzeniach z całą pewnością można powiedzieć, że są niepożądane. Natomiast użycie środków przymusu bezpośredniego jest środkiem ostatecznym. I jedno, i drugie, z uwagi na bezpieczeństwo osób pozbawionych wolności, funkcjonariuszy, jednostek organizacyjnych lub konwoju, mają fundamentalne znaczenie dla Służby Więziennej. Informacje dotyczące zdarzeń są udostępnione w tzw. statystykach rocznych

na stronie głównej Centralnego Zarządu Służby Więziennej¹. Natomiast Biuro Ochrony i Spraw Obronnych nie gromadzi danych o użyciu środków przymusu bezpośredniego w poszczególnych jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej. Ponadto użycie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej bywa rzadko rozważane w rodzimej literaturze. Celem opracowania jest poszerzenie wiedzy o zdarzeniach mogących wystąpić w Służbie Więziennej i użyciu środków przymusu przez funkcjonariuszy tej Służby. Artykuł opiera się na informacjach zawartych w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 25 marca 2020 r.² oraz informacji statystycznej Centralnego Zarządu Służby Więziennej³. Odwołano się także do wyników badania dotyczącego autoagresji skazanych⁴ oraz wypadków nadzwyczajnych w zakładzie karnym typu zamkniętego⁵. Natomiast rozważania na temat wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na przyszłe zachowanie skazanego odwołują się do teorii zachowania⁶. O randze zdarzeń mogących wystąpić w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej przekonują wymogi kwalifikacyjne tychże sytuacji. Zgodnie z Zarządzeniem Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej⁷, zdarzeniem jest sytuacja, która spowodowała zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju Służby Więziennej; zagrożenie życia osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej lub wymienionej w art. 589a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r., poz. 1904)

¹ Statystyka: <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka>.

² Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 25 III 2020 r., znak sprawy: BO.0143.4.2020.RJ, stanowiącego odpowiedź na pismo z dnia 17 III 2020 r., znak sprawy: WSKiP.987.2020, Rektora-Komendanta WSKiP w Warszawie, dotyczącym użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności w latach 2010–2019. Uwaga: Uzyskano przedmiotowe informacje za lata 2014–2019. Pozostałe lata, tj. 2010–2013 niestety nie obejmują podziału na poszczególne środki przymusu bezpośredniego.

³ Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 22.06.2020].

⁴ Z. Nowacki, *Autoagresja w warunkach izolacji więziennej – nie tylko funkcjonalne aspekty zachowania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2012, nr 74–75, s. 83–108.

⁵ Z. Nowacki, *Wypadki nadzwyczajne w warunkach izolacji więziennej w świetle teorii uczenia się*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 70, s. 55–76.

⁶ A. Malewski, *O nowy kształt nauk społecznych. Pisma zebrane*, Warszawa 1975.

⁷ Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 3 I 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

lub funkcjonariusza (pracownika) Służby Więziennej. Szczegółowy wykaz zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej zawiera Załącznik nr 1 Zarządzenia Nr 1 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej⁸.

Zaistnienie niektórych zdarzeń, np. napaść na funkcjonariusza⁹, uprawnia Służbę Więzienną do użycia środków przymusu bezpośredniego – w tym przypadku, w celu odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na jego życie lub zdrowie¹⁰. Ustawodawca dostrzega właściwości środków przymusu bezpośredniego, które mogą stanowić zagrożenie dla życia lub zdrowia funkcjonariusza (uprawnionego do użycia tychże środków) lub innej osoby¹¹. Stąd precyzyjne ustalenia wszystkich aspektów użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. W art. 6 ust. 1 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej określono zasady użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, wskazując, aby używać lub wykorzystywać je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej szkodliwości¹². Katalog środków przymusu bezpośredniego jest zawarty w art. 12 ust. 1 pkt 1–20¹³. Co do zasady środków przymusu bezpośredniego można użyć po bezskutecznym wezwaniu osoby do zachowania zgodnego z prawem oraz po uprzedzeniu jej o zamiarze użycia tych środków¹⁴. Co do zasady, ponieważ ustawodawca, przewidując wystąpienie bezpośredniego zagrożenia dla uprawnionego lub innej osoby lub wystąpienie zwłoki grożącej niebezpieczeństwem dla dobra chronionego prawem, dopuszcza odstępnie od stosowania przepisu art. 34. ust. 1¹⁵. Ustawodawca definiuje podmioty powołane do używania lub

⁸ Załącznik nr 1 Zarządzenia nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 3 I 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

⁹ Pkt 6, załącznika nr 1, Zarządzenia nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 3 I 2018 r.

¹⁰ Art. 11 pkt 2 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

¹¹ Ibidem, art. 7 pkt 3.

¹² Ibidem, art. 6. ust. 1.

¹³ Ibidem, art. 12 ust. 1 pkt 1–20.

¹⁴ Ibidem, art. 34. ust. 1.

¹⁵ Ibidem, art. 34 ust. 2 pkt 1 i 2.

wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego¹⁶. W art. 2 ust. 1 pkt 11 uprawnia funkcjonariuszy Służby Więziennej do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego¹⁷ do realizacji celów określonych w ustawie wyłącznie w zakresie realizacji zadań ustawowych Służby Więziennej¹⁸. Decyzję o użyciu lub wykorzystaniu środków przymusu bezpośredniego uprawniony podejmuje samodzielnie¹⁹. Uprawnionymi do podejmowania decyzji w Służbie Więziennej są funkcjonariusze wymienieni w art. 35 ust. 2 pkt 1–10. W punkcie 10 cytowanego artykułu ustawodawca dopuszcza możliwość podjęcia tej decyzji przez funkcjonariusza Służby Więziennej wyłącznie w przypadku usiłowania bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, usiłowania ucieczki przez osobę pozbawioną wolności, a także w pościgu za nią lub osobą, która dokonała bezpośredniego, bezprawnego zamachu na obiekty zakładu karnego, aresztu śledczego lub innej jednostki organizacyjnej, w której Służba Więzienna zapewnia porządek i bezpieczeństwo²⁰. W ustawie określono także sposób postępowania w przypadku, gdy w wyniku użycia środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby²¹. Uprawniony dokumentuje w notatce użycie i wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego²².

Wpływ użycia środków przymusu bezpośredniego na przyszłe zachowanie osoby pozbawionej wolności

Jak zasygnalizowano na początku opracowania, rozważania odnoszące się do wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na przyszłe zachowanie skazanego wspierają się na teorii zachowania, tu uczenia się za pośrednictwem warunkowania instrumentalnego i klasycznego, a zatem wiarygodnej teorii,

¹⁶ Ibidem, art. 2 ust. 1 pkt 1–5 i 7–21.

¹⁷ Ibidem, art. 2 ust. 1 pkt 11.

¹⁸ Ibidem, art. 5.

¹⁹ Ibidem, art. 35 ust. 1.

²⁰ Ibidem, art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

²¹ Ibidem, art. 35 ust. 2 pkt 1–10).

²² Ibidem, art. 51 ust. 1 i ust. 2 pkt 1.

która przetrwała próbę czasu. W rozwoju teorii zachowania szczególnie istotną rolę odegrały prace C.L. Hulla²³, akcentującego rolę prawa efektu Thorndike'a w procesie warunkowania instrumentalnego oraz klasycznego. Teoria Hulla, modyfikowana w kolejnych pracach²⁴, stanowiła asumpt dla badaczy teorii zachowania²⁵. Gruntowne omówienie założeń oraz twierdzeń teorii zachowania wykracza poza ramy prezentowanego rozdziału. Z tej przyczyny zostaną przedstawione najważniejsze ustalenia. Aby wyjaśnić zachowanie człowieka, należy posługiwać się zarówno twierdzeniami dotyczącymi warunkowania klasycznego, jak i instrumentalnego. Uzasadnienie ludzkiego zachowania wymaga uwzględnienia wyuczonych wzmocnień pozytywnych i negatywnych (aprobaty czy też dezaprobaty innych oraz ich symboli)²⁶. Siłę związku między bodźcem a reakcją można analizować posiłkując się różnymi rozpoznawalnymi wskaźnikami (np. odporności reakcji na wygaszanie, częstości reakcji)²⁷. Z perspektywy teorii zachowania najbardziej użytecznym wyznacznikiem siły związku między określonym bodźcem a reakcją jest prawdopodobieństwo zaistnienia danej reakcji w sytuacji wystąpienia tegoż bodźca²⁸. Ponieważ znacząca część przypadków użycia środków przymusu bezpośredniego to reakcja Służby Więziennej na niepożądane, agresywne zachowanie skazanego, stąd stosowne nawiązania właśnie do agresji. Użycie środków jako reakcja może wpływać nie tylko na agresora, ale także na współosadzonych. Przede wszystkim jest silnym *bodźcem środowiska zewnętrznego* ujawniającym brak akceptacji dla zachowania skazanego. Dla podejmowanych rozważań znaczenie tego *bodźca* (reakcji funkcjonariuszy na zachowanie skazanego) wyraża się w bezpośrednim następstwie oraz implikacjach bezpośredniego następstwa. Bezwzględna reakcja stanowczo wyrażająca brak akceptacji zachowania zmniejsza prawdopodobieństwo pojawienia się tego i podobnego zachowania w przyszłości.

Powyższe stwierdzenia potwierdzają oraz wyjaśniają prawidłowości instrumentalnego uczenia się. Warto również nawiązać do ustaleń Thorndike'a, który

²³ C.L. Hull, *Principles of Behavior*, New York 1943.

²⁴ C.L. Hull, *Essentials of Behavior*, New Haven 1951.

²⁵ E.R. Hilgard, D.G. Marquis, *Conditioning and Learning*, London 1961, s. 27.

²⁶ A. Malewski, op. cit., s. 376–377.

²⁷ E.R. Hilgard, D.G. Marquis, op. cit., s. 110–113.

²⁸ A. Malewski, op. cit., s. 378.

eksponował rolę „prawa efektu” (Law of Effect) w tworzeniu się nawyków. Wspomniane prawo odnosi się do utrwalania bądź osłabiania się związków między bodźcami a reakcjami w zależności od wywoływanych następstw. Jeśli reakcja na pewien bodziec skutkuje pojawieniem się jakiegoś *zadowolającego stanu rzeczy*, to należy oczekiwać, że siła związku między bodźcem a reakcją będzie rosła. Jeśli zaś reakcji na określony bodziec towarzyszy *niezadowolający stan rzeczy*, to najprawdopodobniej siła związku będzie maleć²⁹.

Z perspektywy skazanego, użycie środków przymusu bezpośredniego oznacza pojawienie się *niezadowolającego stanu rzeczy*. Wydaje się, że to właściwy czas, aby rozważyć, jakie składowe kontekstu sytuacyjnego (z perspektywy agresora) będą tworzyły *zadowolający stan rzeczy*. Niejednokrotnie będzie to m.in. brak jakiegokolwiek reakcji poszkodowanego na agresywne zachowanie. Agresorowi będzie także sprzyjać nieadekwatna do sytuacji reakcja poszkodowanego – ukrywanie agresora³⁰. Korzystne okaże się uznanie własnej grupy oraz nagrody społeczne ze strony niektórych osadzonych. Niezwykle ważny jest wzrost samooceny sprawcy oraz pozycji w grupie. Do *zadowolającego stanu rzeczy* przybliży wzmocnienie poczucia kontroli i siły, ale także rozwój uczucia zadowolenia z siebie. Są to niewątpliwie korzyści, które zwiększą prawdopodobieństwo zachowania (za sprawą którego się pojawiają). Jak podaje J. Diese, prawdopodobieństwo wystąpienia zachowania dodatnio koreluje z wartością pojawiających się nagród³¹. Ponadto, pojawiające się społeczne nagrody sprawiają, że opóźnione reakcje raczej nie będą miały wpływu na zachowanie skazanego. Jak podaje E.R. Hilgard, D.G. Marquis, im bardziej opóźniona reakcja na zachowanie, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że wpłynie na przyszłe zachowanie³². Kwestię wpływu bezpośrednich i opóźnionych reakcji na zachowanie podejmuje także Andrzej Malewski, przywołując zjawisko *gradientu wzmocnienia*³³. Zagadnienie warunkowania instrumentalnego porusza także J. Konorski, wskazując cztery rodzaje sytuacji, które pozostają w związku z procesem uczenia się instrumentalnego. Trzy

²⁹ E.L. Thorndike, *Animal intelligence*, New York 1911, cyt. za: A. Malewski, op. cit., s. 373.

³⁰ Z. Nowacki, *Wypadki nadzwyczajne ...*, s. 65–66.

³¹ J. Diese, *The Psychology of Learning*, New York 1958, s. 21–23.

³² E.R. Hilgard, D.G. Marquis, op. cit., s. 140–155.

³³ A. Malewski, op. cit., s. 383.

spośród nich pozostają w związku z uzyskiwanymi gratyfikacjami, jedna z wzmocnieniami negatywnymi³⁴.

Dotychczasowe rozważania pozwalają ustalić, że negatywne zachowanie skazanego nie jest „zawieszane w próżni”. Należy zauważyć, że brak reakcji administracji zakładu na negatywne zachowanie więźnia (np. z powodu ukrywania sprawy przez poszkodowanego) może wpływać na jego przyszłe zachowanie. Trzeba również liczyć się z brakiem reakcji osób pozbawionych wolności na zachowanie agresora. Natomiast należy uwzględnić, że zachowanie agresora może zainicjować u współosadzonych proces uczenia się za pośrednictwem modelowania społecznego. Ze znacznym prawdopodobieństwem można zakładać, że aspekty złożonego kontekstu sytuacyjnego będą pozostawać w związku z zachowaniem skazanych³⁵. Wpływ użycia środków przymusu na zachowanie osadzonego może być spowodowany bezpośrednimi i dalszymi skutkami, a mianowicie:

- z perspektywy agresora jako bezpośrednia reakcja wywołuje *niezadowolający stan rzeczy*;
- problematyzuje zaistnienie *stanu rzeczy zadowolającego* agresora;
- ogranicza osobom pozbawionym wolności (obserwującym agresora) możliwość uczenia się za pośrednictwem społecznego modelowania.

Możliwość wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności jest swego rodzaju wartością dodaną użycia tychże środków. Ustawodawca nie zakładał takiego celu ani też prawdopodobnie go nie przewidywał. Gdyby sformułowany wniosek był słuszny, to implikacją użycia środków przymusu bezpośredniego byłoby także zmniejszenie liczby zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej.

Zdarzenia mogące wystąpić w Służbie Więziennej

Prezentacja danych statystycznych o zdarzeniach, które wystąpiły w Służbie Więziennej w skali kraju w latach 2010–2019 zyskuje na wartości, jeśli

³⁴ J. Konorski, *Conditioned Reflexes and Neuron Organization*, New York 1948, cyt. za: A. Malewski, op.cit. s. 383.

³⁵ Z. Nowacki, *Autoagresja...*, s. 95–98.

zostanie poprzedzona wynikami badania wypadków nadzwyczajnych w jednostce organizacyjnej tej Służby, tj. w Zakładzie Karnym w Pińczowie w latach 2000–2009. Badania przeprowadzone w zakładzie karnym (zwłaszcza typu zamkniętego) umożliwiają wgląd w aspekty zdarzeń, które nie są podnoszone w przypadku analizy w makroskali, tym samym umożliwiając szersze postrzeganie zagadnienia. Każde zdarzenie jest umiejscowione w czasie i przestrzeni. Z badań przeprowadzonych w Zakładzie Karnym w Pińczowie w 2009 r. wynika³⁶, że tylko w dwóch przypadkach (z 67 rozpatrywanych) nie ustalono godziny zaistnienia zdarzenia. Natomiast 41 zdarzeń miało miejsce w godzinach pracy administracji zakładu karnego, tj. między godziną 8.00 a 16.00 (z czego cztery dokładnie o godzinie 16.00). Pozostałe 24 zdarzenia zaistniały po tak zwanych „godzinach pracy administracji”. Miara tendencji centralnej (*moda*) w zbiorze liczb (opisujących czas zaistnienia zdarzenia) odpowiada godzinie 16.00. A zatem liczby ujawniają kumulację zdarzeń w godzinach pracy administracji oraz skupienie przypadające na koniec pracy administracji zakładu karnego. Natomiast analiza ukierunkowana na rozpoznanie przestrzeni więzienia jako miejsca zdarzeń pokazuje, że w 49 przypadkach była to cela mieszkalna. Dostrzega się jednak zmienność zależną od składu osobowego celi, a mianowicie: 40 zdarzeń miało miejsce w celi zamieszkiwanej przez niegrypsujących; osiem zdarzeń w celi zasiedlonej przez grypsujących i niegrypsujących; jedno zdarzenie w jednorodnej celi grypsujących. Pozostałe miejsca zdarzeń to plac spacerowy – siedem przypadków; korytarz oddziału mieszkalnego – pięć zdarzeń oraz po jednym przypadku: ambulatorium, boisko sportowe, poczekalnia magazynu mundurowego, pokój wychowawcy, świetlica oddziału mieszkalnego, w drzwiach celi mieszkalnej. W rozpatrywanym okresie najczęściej dochodziło do pobicia – 46 razy oraz bójki – 10 razy. Znęcanie się miało miejsce w sześciu przypadkach. Pięć zdarzeń zakwalifikowano jako inne. Pogłębiona analiza materiału badawczego wykazała związek *złożonego kontekstu sytuacyjnego zdarzenia* z zachowaniem skazanego w przyszłości oraz znaczenie warunkowania instrumentalnego w uczeniu się agresji przez osoby pozbawione wolności³⁷.

³⁶ Idem, *Wypadki...*, s. 55–76.

³⁷ Ibidem, 62–74.

Rozpatrywanie zdarzeń, jakie wystąpiły w Służbie Więziennej w latach 2010–2019 opiera się na informacji statystycznej Centralnego Zarządu Służby Więziennej³⁸. Przedmiotowe informacje znajdujące się w różnych pozycjach statystyk rocznych opracowano i przedstawiono tabelarycznie (Tabela 1). Przyjęte rozwiązanie (słowne przedstawienie byłoby mało czytelne) ułatwia recepcję danych statystycznych oraz stanowi punkt wyjścia do wnioskowania. Kluczowe informacje zostały wyrażone *explicite*. Szeroki zakres informacji jest *implicite* zawarty w stosunkach liczbowych.

Tabela 1. Zestawienie zdarzeń nadzwyczajnych w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych w latach 2010–2019

Nazwa zdarzenia	Liczba zdarzeń w poszczególnych latach									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Uciezki/samowolne oddalenia dokonane:	227	224	208	226	238	176	161	246	255	161
z terenu	4	8	7	7	6	4	2	0	1	4
z konwoju SW	1	2	1	1	1	2	1	0	1	2
z zatrudnienia zewn.	222	214	200	218	231	170	158	246	253	155
Naruszenie porządku					7	4	2	4	5	6
Groźne zakłócenie bezpieczeństwa	1	0	0	2						
Napaść na funkcjonariusza	103	88	99	102	75	94	90	112	148	139
Zgwałcenie osadzonego	5	4	2	1	0	1	4	2	1	2
Znęcanie się nad osadzonym	65	67	53	31	26	29	34	41	41	32
Zachorowanie osadzonych	6	4	1	2	1	2	2	1	1	4
Ujawnienie przedmiotu niedozwolonego	800	749	705	698	799	909	949	1133	1302	1451
Usiłowanie dokonania samobójstwa	221	199	143	176	157	154	172	186	168	173
Bójka lub pobicie	928	878	792	823	875	987	1009	1102	127	132
Zgon osadzonego	140	127	107	108	81	80	91	111	169	135

³⁸ Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 22.06.2020].

Samobójstwo osadzonego									25	23
Miejscowe zagrożenie	18	12	6	12	6	7	7	10	19	21
Śmierć osadzonego lub ciężkie uszkodz. ciała na skutek działania funkcjonariusza lub innej osoby	3	2	0	0	0	0	1	0	2	0
Ucieczka lub usiłowanie ucieczki –inne	11	16	18	9	10	4	3	4	5	2
Samouszkodzenie osadzonego zakw. jako zdarz. nadzw.	1440	205	67	64						

Źródło: Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 22.06.2020]

W latach 2010–2019 w polskich jednostkach penitencjarnych nie odnotowano ani jednego zdarzenia określonego jako *wzięcie zakładnika czy napaść na jednostkę organizacyjną Służby Więziennej lub konwój Służby Więziennej*. Spośród kategorii zdarzeń określonych jako *użycie broni palnej lub psa służbowego* tylko raz w 2010 r. odnotowano użycie broni palnej (niezachowanie zasad bezpieczeństwa)³⁹. Na przestrzeni minionych 10 lat osiem razy miało miejsce zdarzenie zakwalifikowane do kategorii: *śmierć osadzonego lub ciężkie uszkodzenie ciała na skutek działania funkcjonariusza lub innej osoby*. Do rzadkości należą przypadki rażących przejawów podkultury więziennej w postaci *zgwałcenia osadzonego* (z wyjątkiem roku 2016 dostrzega się tendencję malejącą) oraz *znęcania się nad osadzonym* (obserwuje się znacznie mniejszą liczbę przypadków niż na początku dekady). *Zachorowanie osadzonych* utrzymuje się na podobnym niskim poziomie, przy czym w 2019 r. pojawiła się większa liczba zachorowań osób pozbawionych wolności. W pierwszych dwóch latach dekady odnotowano po kilkanaście przypadków *miejscowego zagrożenia* w skali roku, po czym liczba tych zdarzeń zmalała. W latach 2018 i 2019 nastąpił wyraźny wzrost liczby tych zdarzeń. W rozpatrywanym okresie odnotowano łącznie 118 *miejscowych zagrożeń*, w tym 54 klęski żywiołowe oraz 64 pożary.

³⁹ Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 22.06.2020].

Natomiast na przestrzeni dziesięciolecia odnotowano wyraźny spadek liczby zdarzeń określonych jako *ucieczka lub usiłowanie ucieczki – inne*. Do tej grupy zdarzeń zalicza się ucieczki spod konwoju Policji, innych służb lub innych miejsc. Wszystkie 82 zdarzenia tej kategorii miały miejsce w trakcie konwojowania przez Policję. Wśród zdarzeń występujących stosunkowo nieczęsto znajduje się także *naruszenie porządku*. Liczba tych zdarzeń wykazuje jednak nieznaczną tendencją rosnącą. Do roku 2013 zdarzenie o podobnym charakterze, tj. *groźne zakłócenie bezpieczeństwa* występowało wyjątkowo rzadko. W latach 2010–2013 w statystykach rocznych uwzględniano *samo-uszkodzenie osadzonego zakwalifikowane jako zdarzenie nadzwyczajne*. Na początku dekady liczba *samouszkodzeń* była znacząca, po czym zmalała do 64 w skali roku. Natomiast w miarę stabilnie przedstawia się liczba zdarzeń w postaci *usiłowania dokonania samobójstwa*. Opisując zbiór liczb odnoszący się do tych zdarzeń, należy zauważyć, że do 2015 r. zaznacza się spadek liczby usiłowań dokonania samobójstwa, natomiast od 2016 r. widoczna jest tendencja wzrostowa. Od 2018 r. Służba Więzienna podaje w statystykach rocznych *samobójstwo osadzonego*. W latach 2018 i 2019 ilość *samobójstw osadzonych* wyniosła 48 przypadków. Natomiast liczba zgonów osadzonych na początku dekady wykazywała tendencję malejącą, osiągając najniższy poziom w 2015 roku. Od 2016 r. liczba zgonów stale wzrasta. Maksymalny poziom osiągnęła w 2018 r. – 169 przypadków. Należy oczekiwać, że rosnąca liczba zgonów pozostaje w związku ze wzrostem liczby skazanych w kategorii osób starszych. Procentowy udział osadzonych powyżej 60. roku życia w populacji ogólnej wynosił odpowiednio: 3,1% w 2015 r., 3,6% w 2016 r., 3,8% w 2017 r. i 4,1% w 2018 roku⁴⁰.

Stosunkowo często w ostatnich latach występowały zdarzenia zakwalifikowane jako *bójka* lub *pobicie*. Od 2013 roku zdarzenia te występowały coraz częściej, osiągając liczbę 1102 w 2017 roku. Od 2018 obserwuje się spadek liczby *bójek* i *pobici* zakwalifikowanych jako zdarzenie⁴¹. Dzieje się

⁴⁰ Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2018, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019, dostępne w Internecie: <https://www.gov.pl> [dostęp: 27.06.2020].

⁴¹ Załącznik nr 1, pkt 11 i 12, Zarządzenia nr 1 /2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 I 2018 w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania

tak za sprawą nowej regulacji, zgodnie z którą dane o bójkach i pobiciach osadzonych, które nie skutkowały naruszeniem czynności narządów ciała lub rozstrojem zdrowia trwającym powyżej siedmiu dni, nie są ewidencjonowane w systemie Noe.Net. Są jednak przekazywane przez zakłady karne i areszty śledcze jednostkom wyższego szczebla (na żądanie). Zdaniem kontrolerów NIK, którzy sprawdzali czynności administracji Służby Więziennej pozostającej w związku z 91 zajściami, nie było nieprawidłowości w zakresie kwalifikowania przedmiotowych zajęć ani też oceny naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia⁴². Inaczej przedstawia się statystyka zdarzeń w postaci *ujawnienia przedmiotu niedozwolonego*. Liczba tych zdarzeń stale wzrasta od roku 2014. W 2019 r. przedmioty niedozwolone ujawniono 1451 razy. Ta rosnąca tendencja może pozostawać w związku ze znacznym upowszechnieniem zatrudnienia skazanych poza terenem zakładów karnych. Od 2014 r. rośnie także liczba przypadków *napaści na funkcjonariuszy*. Największą ich liczbę odnotowano w 2018 r., w następnym roku nastąpił nieznaczny spadek liczby tych zdarzeń. Niewątpliwie problematyka ograniczenia napaści na funkcjonariusza należy do priorytetowych zadań Służby Więziennej.

Porównywalne znaczenie dla Służby Więziennej mają zdarzenia określone jako *ucieczki/samowolne oddalenia dokonane*. Dominującą część tych zdarzeń stanowią samowolne oddalenia dokonane z zatrudnienia zewnętrznego. W latach 2010–2014 liczba samowolnych oddaleń z zatrudnienia zewnętrznego utrzymywała się na podobnym poziomie. W latach 2015 i 2016 nastąpił spadek ich liczby. W latach 2017 i 2018 liczba samowolnych oddaleń z zatrudnienia zewnętrznego znacząco wzrosła, po czym nastąpił ich wyraźny spadek. Tak znaczną liczbę samowolnych oddaleń z zatrudnienia zewnętrznego należy wiązać z upowszechnieniem zatrudnienia osób pozbawionych wolności.

i dokumentowania. Definicja bójki i pobicia wprowadza obiektywne kryterium powstania naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia trwającego dłużej niż 7 dni. Dane dotyczące zdarzeń mniejszej wagi, tj. szarpanin, popchnięć, odepchnięć itp., są gromadzone w jednostkach organizacyjnych i pozostają dostępne na każdym etapie dla właściwych przełożonych. Zmiany nie mają wpływu na ocenę całości zjawiska bójek i pobici. Szerzej: Odpowiedź na publikację pt. *Szef więziennictwa manipuluje statystykami na temat bezpieczeństwa w zakładach karnych?*, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-odpowiedz-na-publicacje> [dostęp: 27.06.2020].

⁴² Informacja o wynikach kontroli pt. *Bezpieczeństwo osadzonych (P/19/040)* podjętej z inicjatywy własnej NIK, s. 52, www.nik.gov.pl

Osadzeni zatrudnieni na samodzielnych stanowiskach oraz w systemie bez konwojenta korzystają ze znacznej swobody w przemieszczaniu się. Samodzielnie udają się do pracy, samodzielnie z niej powracają. Praca jako metoda wychowawczego oddziaływania ma swoje zindywidualizowane cele. Wykonywana poza terem zakładu w warunkach zwiększonego zakresu uprawnień wskazuje, czy osoba pozbawiona wolności sprosta stawianym wymaganiom. Zdarzeniami zdecydowanie bardziej niepożądanymi w Służbie Więziennej są ucieczki osób pozbawionych wolności z zakładu karnego zamkniętego, aresztu śledczego i konwoju Służby Więziennej. W ostatniej dekadzie osoby pozbawione wolności dokonały 12 ucieczek z konwoju SW. W trakcie konwojowania funkcjonariusze nie dysponują zabezpieczeniami techniczno-ochronnymi właściwymi jednostkom organizacyjnym typu zamkniętego. Natomiast niejednokrotnie realizują obowiązki w niesprzyjających warunkowaniach. Przedstawienie pełnego zakresu potencjalnych utrudnień, niedogodności oraz niebezpieczeństw i problemów, jakie mogą się pojawić w trakcie konwojowania osób pozbawionych wolności wykracza poza ramy rozdziału. Toteż zostaną zasygnalizowane tylko niektóre okoliczności zakłócające przebieg konwoju, a mianowicie: nieprzewidywalne zachowanie osób postronnych (np. w trakcie uroczystości pogrzebowej); konieczność natychmiastowej realizacji konwoju (w związku z ratowaniem życia ludzkiego) w porze nocnej do szpitala zlokalizowanego w oddalonej miejscowości związana z przemieszczaniem się po terenie szpitala, a w niedalekiej przeszłości także pomiędzy szpitalami; konieczność użycia środków przymusu bezpośredniego (np. w przypadku bójki lub pobicia); zaistnienie zdarzenia nadzwyczajnego (np. zgon jednego z konwojowanych osadzonych w sytuacji, kiedy odległość od najbliższych jednostek organizacyjnych Służby Więziennej i szpitala jest znaczna); ucieczka lub usiłowanie ucieczki przez osadzonego. To tylko niektóre sytuacje naruszające bezpieczeństwo konwoju, z którymi może się skonfrontować dowódca konwoju i podlegli mu funkcjonariusze. W rozpatrywanym okresie osoby pozbawione wolności sześciokrotnie dokonały ucieczki z zakładu karnego zamkniętego oraz pięciokrotnie z aresztu śledczego. Pokonanie przez osobę pozbawioną wolności zabezpieczeń techniczno-ochronnych jednostki organizacyjnej o pełnym systemie ochrony jest każdorazowo wszechstronnie analizowane. Zakres działań kontrolnych jest szeroki, ma m.in. ustalić przyczyny ucieczki i służyć wypracowaniu procedur

zapobiegających uciezkom w przyszłości. Z danych statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej⁴³ wynika również, że skazani dokonali 22 uciezek z zakładu typu półotwartego oraz 10 z zakładu typu otwartego. Ze względu na kategorię skazanych jednostki typu półotwartego i otwartego nie są wyposażone w zabezpieczenia techniczno-ochronne jakimi dysponują zakłady karne typu zamkniętego i areszty śledcze. Osoby pozbawione wolności korzystają ze znacznej swobody poruszania się po terenie jednostki oraz ze stosownych uprawnień. Samodzielnie udają się do pracy poza terenem zakładu. Dane statystyczne w sposób jednoznaczny ukazują, że niektórzy osadzeni nie radzą sobie w warunkach zwiększonych uprawnień i zmniejszonego dozoru.

Użycie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej

Uprawnienie do użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej nie jest czymś wyjątkowym. Umożliwia zapewnienie porządku w podległych jednostkach organizacyjnych oraz bezpieczeństwa osobom pozbawionym wolności. Niemniej jednak przymus, nawet ten instytucjonalny, niejednokrotnie wzbudza kontrowersje. Podnoszone zastrzeżenia odnoszą się do wielu kwestii, w tym natury moralnej, ale także sprzeczności dostrzeganej w relacji przymusu i idei resocjalizacji. Z tych też powodów tematyka użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności jest warta uwagi. Postrzeganie problematyki środków przymusu bezpośredniego będzie zależało od przyjętej perspektywy. Dla funkcjonariuszy Służby Więziennej użycie środka lub środków przymusu bezpośredniego jest nie tylko uprawnieniem, ale w określonych sytuacjach obowiązkiem i koniecznością. Dążenie Służby Więziennej do zapewnienia bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych sprawiło, że użycie środków przymusu w latach 2014–2019 należało do rzadkości⁴⁴. Do takiej oceny częstotliwości stosowania

⁴³ Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 22.06.2020].

⁴⁴ Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 25 III 2020 r., znak sprawy: BO.0143.4.2020.RJ, stanowiące odpowiedź na pismo z dnia 17 III 2020 r., znak sprawy: WSKiP.987.2020, Rektora-Komendanta WSKiP w Warszawie, dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności w latach 2010–2019.

środków upoważnia zestawienie liczby przypadków użycia środków przymusu bezpośredniego w skali roku w polskich jednostkach penitencjarnych ze średnią w roku liczbą osób przebywających w izolacji więziennej. Jak pokazują dane zawarte w Tabeli 2, tylko niewielka część osób pozbawionych wolności dopuszcza się zachowania wymagającego użycia środków przymusu bezpośredniego. W rzeczywistości odsetek zbiorowości więziennej wymagającej stosowania środków przymusu bezpośredniego jest mniejszy niż podany w Tabeli 1, ponieważ nie uwzględnia ruchu osadzonych w skali roku oraz przypadków więcej niż jednokrotnego użycia środków przymusu bezpośredniego wobec tego samego skazanego. Skalę użycia środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej przybliżają dane zamieszczone w tabeli⁴⁵.

Tabela 2. Zestawienie liczbowe użycia środków przymusu bezpośredniego w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych w latach 2014–2019

		Lata					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba użyć środków przymusu bezpośredniego (ogółem)		774	810	809	714	750	744
Liczba osób pozbawionych wolności (średnia w roku)		78.987	74.814	71.456	73.807	74.077	74.564
Orientacyjny odsetek (skazanych, wobec których użyto SPB) średniej rocznej populacji osadzonych		0,98%	1,08%	1,13%	0,97%	1,01%	0,99%
Ruch osadzonych	Wpisani do ewidencji	84.757	78.781	78.446	80.405	77.605	83.067
	Skreśleni z ewidencji	86.477	85.371	77.761	78.427	79.228	79.228

Źródło: Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 25 marca 2020 r., znak sprawy: BO.0143.4.2020.RJ, stanowiące odpowiedź na pismo z 17 marca 2020 r., znak sprawy: WSKiP.987.2020, Rektora-Komendanta WSKiP w Warszawie, dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności w latach 2010–2019⁴⁶

⁴⁵ Orientacyjny odsetek średniej rocznej populacji osadzonych obliczono przy założeniu, że wobec żadnego osadzonego nie użyto środków przymusu bezpośredniego więcej niż jeden raz. Ponieważ jednak nie można tego wykluczyć, należy oczekiwać, że użycie środków przymusu bezpośredniego dotyczy (nieznacznie) mniejszej części populacji osadzonych niż wynika to z obliczeń. Jednostkowe użycia środków przymusu bezpośredniego mogą obejmować jeden lub więcej środków (np. wymagać zastosowania siły fizycznej, celi zabezpieczającej, pasa obezwładniającego jednoczęściowego i kasku ochronnego).

⁴⁶ Liczba skazanych – średnia w roku: Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 3.04.2020].

Z danych zaprezentowanych w tabeli wynika, że liczba użyć środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w latach 2014–2019 utrzymywała się na podobnym poziomie. Łącznie w ciągu sześciu lat odnotowano 4601 użyć środków przymusu bezpośredniego. O skali użycia środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej można także wnioskować (w sposób pośredni) na podstawie zestawienia jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w Polsce.

Tabela 3. Wykaz jednostek organizacyjnych Służby Więziennej

Jednostki organizacyjne SW	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Areszty śledcze	67	67	67	67	39	39
Zakłady karne	88	87	87	86	81	81
Oddziały zewnętrzne	37	37	38	38	52	52
Oddziały tymczasowego zakwaterowania skazanych	4	4	4	4	4	4
Ogółem	196	195	196	195	176	176

Źródło: Informacja statystyczna Centralnego Zarządu Służby Więziennej, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna> [dostęp: 3.04.2020]

Zestawienie liczby użyć środków przymusu bezpośredniego na przestrzeni analizowanych lat (tabela 2) z liczbą jednostek organizacyjnych SW w Polsce wskazuje, że w statystycznej jednostce penitencjarnej liczba użyć środków przymusu bezpośredniego w skali roku kalendarzowego była niewielka. Analiza problematyki użycia środków przymusu bezpośredniego zyskuje na wartości, kiedy uwzględni częstotliwość stosowania poszczególnych środków przymusu bezpośredniego.

Tabela 4. Ilościowe odwzorowanie środków przymusu bezpośredniego użytych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w latach 2014–2019⁴⁷

Nazwa środka przymusu bezpośredniego	2014	2015	2016	2017	2018	2019	W latach 2014–2019
Siła fizyczna	755	795	798	702	738	734	4522
Cela zabezpieczająca	515	534	570	415	415	390	2839
Kajdanki	555	578	648	533	557	573	3444
Pas obezwładniający jednoczęściowy	203	176	210	130	141	123	983
Kask zabezpieczający	149	130	176	116	117	111	799
Pas obezwładniający wieloczęściowy	80	85	116	61	54	80	476
Pałka służbowa	21	16	29	7	6	2	81
Chemiczne środki obezwładniające	13	8	6	14	10	13	64
Wodne środki obezwładniające	3	1	0	0	0	0	4
Razem	2294	2323	2553	1978	2038	2026	13212

Źródło: Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 25 marca 2020 r., znak sprawy: BO.0143.4.2020.RJ, stanowiące odpowiedź na pismo z 17 marca 2020 r., znak sprawy: WSKiP.987.2020, Rektora-Komendanta WSKiP w Warszawie, dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności w latach 2010–2019

Jak pokazują dane zawarte w tabeli, w latach 2014–2019 nie użyto pocisków niepenetracyjnych ani psa służbowego, czyli środków, które mogą stanowić największe zagrożenie dla życia lub zdrowia dla osoby. Zauważa się również, że najczęściej używano środków stwarzających mniejsze zagrożenie dla życia lub zdrowia osób (siła fizyczna, cela zabezpieczająca, kajdanki oraz pas obezwładniający jednoczęściowy) niż środków stwarzających większe zagrożenie dla osób, wobec których są stosowane (pas obezwładniający wieloczęściowy, pałka służbowa, chemiczne środki obezwładniające oraz wodne środki obezwładniające). Wskazana tendencja świadczy o respektowaniu ustawowych wymogów. Jak wynika z zaprezentowanych danych, użycie środków

⁴⁷ Jednostkowe użycia środków przymusu bezpośredniego mogą obejmować jeden lub więcej środków (np. wymagać zastosowania siły fizycznej, celi zabezpieczającej, pasa obezwładniającego jednoczęściowego i kasku ochronnego). W związku z tym liczba użytych środków przymusu bezpośredniego nie jest tożsama z liczbą użytych środków. Pozycja Razem w kolumnach stanowi sumę wyszczególnionych środków przymusu bezpośredniego w skali analizowanego roku. Pozycja Razem w wierszach stanowi sumę wyszczególnionego środka przymusu bezpośredniego w latach 2014–2019.

przymusu przez funkcjonariuszy Służby Więziennej jest rzadkie, niemniej jednak jest faktem obiektywnie istniejącym w przestrzeni więzienia.

Dotychczasowe rozważania były skoncentrowane na osobach, wobec których użyto środków przymusu bezpośredniego. Natomiast analiza działań uprawniających do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego⁴⁸ ujawnia potencjalne zagrożenia dla życia lub zdrowia nie tylko osoby pozbawionej wolności, ale także funkcjonariuszy Służby Więziennej. Niejednokrotnie użycie środków przymusu jest przedsięwzięciem organizacyjnie złożonym, wymagającym współdziałania funkcjonariuszy w dynamicznie rozwijającej się sytuacji. Często odbywa się pod presją czasu i wpływem emocji generowanych nieobliczalnym zachowaniem osoby pozbawionej wolności. Postępowanie może komplikować zaistnienie okoliczności wymagających użycia środków przymusu bezpośredniego w tym samym czasie, lecz w różnych miejscach więzienia. Nie należy do rzadkości podejmowanie działań w porze nocnej (zadania realizuje tylko tzw. zmiana nocna – kierowani przez dowódcę zmiany funkcjonariusze działu ochrony). Funkcjonariusze muszą respektować ustalenia porządku wewnętrznego. Zdarza się również, że spokój i ustalony porządek wewnętrzny w zakładzie karnym zostaje znacząco zakłócony (wystąpienie zdarzenia, użycie środków przymusu). Niezależnie od zasygnalizowanych okoliczności, wiele działań musi zostać zrealizowanych niezwłocznie lub bezpośrednio po powzięciu informacji o zdarzeniu⁴⁹. Użycie środków przymusu bezpośredniego jako reakcja na określone negatywne zachowanie skazanego należy do takich działań. Powyższa konstatacja wymaga rozwinięcia. Trudno byłoby zaakceptować jakąkolwiek sytuację wymienioną w art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego pozostająca bez uprawnionej reakcji⁵⁰. Ustawodawca w art. 108 § 1 kkw zobowiązuje administrację zakładu karnego do podejmowania odpowiednich działań w celu zapewnienia skazanym

⁴⁸ Art. 11 pkt 1–14 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

⁴⁹ § 5.1 i 2, Zarządzenia nr 1 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 3 I 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

⁵⁰ Art. 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 628).

bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary⁵¹. Podejmując działania, funkcjonariusze są zobligowani do humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności oraz praworządnego użycia środków przymusu bezpośredniego⁵². Z kontroli podjętej z własnej inicjatywy przez NIK (*Bezpieczeństwo osadzonych P/19/040*) wynika, że: „w żadnej z kontrolowanych jednostek penitencjarnych nie stwierdzono nieprawidłowości w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego”⁵³.

Wnioski

W latach 2014–2019 w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych użycie środków przymusu bezpośredniego należało do rzadkości. Ani razu nie użyto pocisków niepenetracyjnych ani psa służbowego. Z przeprowadzonych badań wynikają następujące wnioski:

- Odsetek osób pozbawionych wolności, wobec których użyto środków przymusu bezpośredniego (obliczony bez uwzględnienia ruchu osadzonych) oscyluje w granicach 1% zbiorowości więziennej. Oznacza to, że użycie środków przymusu bezpośredniego dotyczy w rzeczywistości znacząco mniej niż 1% osób pozbawionych wolności.
- Najczęściej używano środków przymusu bezpośredniego najmniej zagrażających życiu i zdrowiu osób pozbawionych wolności.
- Do rzadkości należało użycie środków, które mogłyby poważnie zagrażać życiu i zdrowiu osób pozbawionych wolności.
- Użycie środków przymusu bezpośredniego może mieć wpływ na zachowanie osoby pozbawionej wolności. Jako natychmiastowa reakcja sprzeciwu wobec niepożądanego zachowania zmniejsza prawdopodobieństwo zaistnienia takiego (i podobnego) zachowania w przyszłości.

⁵¹ Art. 108 § 1 ustawy z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U., nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

⁵² Art. 2 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U., nr 90, poz. 523, z późn. zm.).

⁵³ Informacja o wynikach kontroli podjętej z inicjatywy własnej NIK – *Bezpieczeństwo osadzonych (P/19/040)*, s. 53, dostępne w Internecie: www.nik.gov.pl [dostęp: 3.04.2020].

- Wśród zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej zjawiskiem niepokojącym są napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej.
- Stale rosnąca liczba zdarzeń w postaci ujawnienia przedmiotu niedozwolonego wymaga profesjonalizmu oraz przenikliwości kontroli realizowanych przez funkcjonariuszy. Przedostanie się na teren zakładu przedmiotu może stanowić zagrożenie bezpieczeństwa w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.
- Wzrost udziału osób starszych w populacji osób pozbawionych wolności będzie prawdopodobnie w przyszłości dodatnio korelował z ilością niektórych zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej (zgon osadzonego oraz zachorowanie osadzonych).

Konkluzja końcowa

Zdarzenia mogące wystąpić w Służbie Więziennej oraz użycie środków przymusu bezpośredniego są spowodowane zachowaniem znikomej części osób pozbawionych wolności. Natura ludzka, tym samym i osób pozbawionych wolności, nie zmieniła się na przestrzeni wieków, na próżno więc oczekiwać, że zakłady karne i areszty śledcze staną się miejscem wolnym od agresji, autoagresji i innych destrukcyjnych zachowań. Natomiast niedopuszczalne jest zaniechanie działania funkcjonariuszy Służby Więziennej w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia osób pozbawionych wolności oraz pracowników i funkcjonariuszy. Ustawowym obowiązkiem Służby Więziennej jest zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w jednostkach organizacyjnych. Stąd nieodzowność użycia środków przymusu bezpośredniego w sytuacjach określonych ustawą. Rozważania wykazały możliwość wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności wskutek warunkowania instrumentalnego. Potencjalność wpływu użycia środków przymusu bezpośredniego na zachowanie osób pozbawionych wolności ujawnia się w sytuacji, gdy inne oddziaływania nie skutkują poprawą zachowania.

Bibliografia

Akty normatywne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz.U., poz. 638).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. nr 79, poz. 523, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego (Dz.U., poz. 628, z późn. zm.).

Wytyczne Nr 1 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 czerwca 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3.01.2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

Dokumenty elektroniczne

Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2018, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019, dostępne w Internecie: <https://www.gov.pl> [dostęp: 27.06.2020].

Odpowiedź na publikację „Szef więziennictwa manipuluje statystykami na temat bezpieczeństwa w zakładach karnych?“, dostępne w Internecie: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-odpowiedz-na-publicacje> [dostęp: 27.06.2020].

Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 25 marca 2020 r., znak sprawy: BO.0143.4.2020.RJ, stanowiącego odpowiedź na pismo z 17 marca 2020 r., znak sprawy: WSKiP.987.2020, Rektora-Komendanta WSKiP w Warszawie, dotyczącym użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności w latach 2010–2019.

Roczna informacja statystyczna, dostępna w Internecie: www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna [dostęp: 3.04.2020].

Literatura

- Diese J., *The Psychology of Learning*, New York 1958.
- Hilgard E.R., Marquis D.G., *Conditioning and Learning*, London 1961.
- Hull C.L., *Principles of Behavior*, New York 1943.
- Hull C.L., *Essentials of Behavior*, New Haven 1951.
- Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2018, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2019.
- Konorski J., *Conditioned Reflexes and Neuron Organization*, New York 1948.
- Malewski A., *O nowy kształt nauk społecznych. Pisma zebrane*, Warszawa 1975.
- Nowacki Z., *Wypadki nadzwyczajne w warunkach izolacji więziennej w świetle teorii uczenia się*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 70, s. 55–76.
- Nowacki Z., *Autoagresja w warunkach izolacji więziennej – nie tylko funkcjonalne aspekty zachowania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2012, nr 74–75, s. 83–108.
- Thorndike E.L., *Animal intelligence*, New York 1911.

ROBERT NOWACKI

Wyższa Szkoła Kryminologii i Kryminalistyki w Warszawie

Kompetencje Służby Więziennej w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego

Abstrakt

W niniejszym artykule przedstawiono problematykę działania Służby Więziennej w zakresie możliwości użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. Zaprezentowano katalog wybranych zagrożeń, z jakimi borykają się w codziennej służbie funkcjonariusze Służby Więziennej. Zdefiniowano pojęcia użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego w odniesieniu do Służby Więziennej. Przedstawiono obowiązujący katalog tych środków oraz przesłanki ich użycia. Do powyższych treści wpleciono również ustawowe zadania formacji.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, bezpieczeństwo, ochrona, środki przymusu bezpośredniego

Abstract

The article focuses on the issues of the operations of the Prison Service in terms of the possibility of using coercive measures. There is presented a catalog of threats faced by prison service officers in the daily service. The concept of the use of means of direct coercion in the Prison Service was defined. The current catalog of these measures and the reasons for their use were presented. The content of the considerations is enriched by the statutory tasks of the Prison Service.

Keywords: Prison service, safety, security, means of direct coercion

Podstawowym wyzwaniem, jakie stoi przed każdym państwem jest zapewnienie właściwego poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego. Zadanie to realizują odpowiednie podmioty bezpieczeństwa, a jednym z nich jest Służba Więzienna¹. Skuteczność oraz zabezpieczenie czynności służbowych funkcjonariuszy Służby Więziennej związanych z zapewnieniem porządku, dyscypliny oraz bezpieczeństwa na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych, a także ochrony obywateli przed osobami osadzonymi wymaga stosowania przez nich szerokiego zakresu uprawnień oraz prawnie określonych środków. Do grona ustawowych uprawnień – obok możliwości legitymowania, dokonywania czynności kontrolnych, zatrzymywania osób – zalicza się również użycie środków przymusu bezpośredniego.

Wejście w życie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej wprowadziło zmianę w zakresie użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. Zmiana ta spowodowała niepewność wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej, z tego powodu, że ten sam akt prawny reguluje tę kwestię w stosunku do innych formacji, które posiadają odmienne ustawowe zadania. Mając powyższe na uwadze, niniejsze opracowanie jest próbą uporządkowania i usystematyzowania podstawowych kwestii dotyczących środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej.

Służba Więzienna jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą Ministrowi Sprawiedliwości, posiadającą własną strukturę organizacyjną². W art. 2 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej określa się zasadniczy przedmiot działania tej formacji, odwołując się w jego treści wprost do zadań dotyczących wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, zamieszczonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy³. Natomiast w ust. 2 wymienia się jej podstawowe zadania, do których należy m.in. zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa oraz ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych

¹ M. Goetel, *Podręcznik policjanta*, cz. 2B, *Uprawnienia policjanta. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego*, Szczytno 1996, s. 3.

² Art. 1 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

³ *Służba Więzienna – komentarz*, red. nauk. M. Mazuryk, M. Zoń, Warszawa 2013, s. 29.

i aresztach śledczych⁴. Zadania Służby Więziennej w zakresie zapewnienia porządku i bezpieczeństwa nie ograniczają się wyłącznie do jej jednostek organizacyjnych. Służba Więzienna, w zakresie określonym przez Ministra Sprawiedliwości, zapewnia również porządek i bezpieczeństwo w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości oraz w Prokuraturze Krajowej⁵.

Zagrożeń, z jakimi funkcjonariusze Służby Więziennej mogą się zetknąć podczas wykonywania czynności służbowych, a ściśle związanych z realizacją ich ustawowych zadań jest bardzo wiele. Objasnienia tego typu zjawisk zawarte są w wykazie zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej w załączniku do zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania. Pojęcie zdarzenia definiuje się jako sytuację, która spowodowała:

- zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju Służby Więziennej;
- zagrożenie życia osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej lub wymienionej w art. 589a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r., poz. 1904), zwanej dalej „osadzonym”, funkcjonariusza Służby Więziennej, zwanego dalej „funkcjonariuszem” albo pracownika Służby Więziennej, zwanego dalej „pracownikiem”;
- naruszenie prawa przez osadzonego lub funkcjonariusza albo pracownika⁶.

W cytowanym powyżej zarządzeniu Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zawarty jest również wykaz zdarzeń. Są to są między innymi⁷:

⁴ Art. 2 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej.

⁵ Ibidem, art. 2a.

⁶ § 2.1 zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 I 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

⁷ Autor nie wymienia całego katalogu zdarzeń, a tylko te, które wiążą się z pojęciem użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej.

- zakłócenie funkcjonowania jednostki: napaść na jednostkę organizacyjną lub na konwój Służby Więziennej, wzięcie zakładnika, bunt, naruszenie porządku, zagrożenie zewnętrzne;
- ucieczka osoby pozbawionej wolności z terenu jednostki organizacyjnej lub konwoju organizowanego przez Służbę Więzienną;
- przygotowanie do ucieczki przez osobę pozbawioną wolności lub usiłowanie jej dokonania z terenu jednostki organizacyjnej lub w trakcie konwojowania organizowanego przez Służbę Więzienną;
- śmierć funkcjonariusza, pracownika, osadzonego lub innej osoby przebywającej na terenie jednostki organizacyjnej albo ciężkie uszkodzenie ciała w związku z działaniem funkcjonariusza, pracownika lub innej osoby albo psa służbowego lub specjalnego;
- napaść na funkcjonariusza;
- zgwałcenie osadzonego;
- znęcanie się nad osadzonym;
- usiłowanie popełnienia samobójstwa przez osadzonego;
- bójka;
- pobicie⁸.

Obraz i skalę wybranych zagrożeń bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych w ostatnim okresie przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1. Zestawienie zdarzeń w latach 2018–2019

WYSZCZEGÓLNIENIE	Liczba zdarzeń	
	2018	2019
Ucieczki/samowolne oddalenia dokonane w tym:	255	161
– z terenu	1	4
– z konwoju SW	1	2
– z zatrudnienia zew.	253	155
Wzięcie zakładnika	0	0
Śmierć osadzonego lub ciężkie uszkodzenie ciała na skutek działania funkcjonariusza lub innej osoby	2	0
Napaść na jednostkę organizacyjną lub konwój SW	0	0
Naruszenie porządku	5	6

⁸ Zał. nr 1 zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 I 2018 r.

Napaść na funkcjonariusza w służbie	148	139
Zgwałcenie osadzonego	1	2
Znęcanie się nad osadzonym	41	32
Usiłowanie dokonania samobójstwa	168	173
Bójka lub pobicie	127	132

Źródło: Biuro Ochrony i Spraw Obronnych CZSW, Warszawa 2020 r.

Nie jest to zamknięty katalog sytuacji, które mogą wystąpić w jednostkach penitencjarnych, zakłócających ich byt i realizację celów, do których zostały powołane. Intencją autora jest przedstawienie wybranych rodzajów zagrożeń, które mogą wystąpić w zakładach karnych i aresztach śledczych. Zagrożenia te ujęto w zestawieniu ze specyfiką realizacji codziennych zadań, które wykonują funkcjonariusze SW, zwłaszcza w kontekście możliwości użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego.

Kompetencje formacji w zakresie środków przymusu bezpośredniego wynikają z art. 19 ustawy o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 848) w związku z ustawą z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848). Zawarte są w nich rodzaje, przypadki oraz zasady użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, a także postępowanie przed i po użyciu lub wykorzystaniu, włącznie z zasadami dokumentowania. Niezwykle istotne jest to, że ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej reguluje działanie wszystkich formacji bezpieczeństwa i organów państwowych, nie tylko Służby Więziennej. Dlatego analizując ją pod kątem stosowania w poszczególnych formacjach należy wziąć pod uwagę w szczególności: zadania formacji, przyznane uprawnienia w zakresie przypadków oraz katalog środków przymusu bezpośredniego, a także rodzaje zagrożeń.

W Służbie Więziennej prawo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego dotyczy wyłącznie funkcjonariuszy⁹ pomimo tego, iż w jej strukturach mogą być zatrudniani także pracownicy cywilni – jako

⁹ Art. 2 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, uprawnieni do używania i wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego są funkcjonariusze Służby Więziennej.

pracownicy posiadający status pracowników urzędów państwowych albo jako pracownicy zatrudniani na podstawie kodeksu pracy¹⁰. Środki przymusu bezpośredniego w ogólnej definicji stanowią właściwości organizmu ludzkiego (siła fizyczna) lub przedmioty albo zwierzęta (jako istoty żywe), za pomocą których uprawniony funkcjonariusz publiczny wywiera na osobę presję (powoduje dolegliwość fizyczną i psychiczną) w celu uzyskania zachowania zgodnego z prawem lub obezwładnia niebezpieczne zwierzęta¹¹. Natomiast istota zastosowania przymusu bezpośredniego sprowadza się do wywierania doraźnego wpływu w postaci siły fizycznej lub z jej użyciem. Stosuje się go dokładnie w tym samym momencie, gdy występują przesłanki uzasadniające jego użycie¹².

Na gruncie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej istnieje zróżnicowanie pojęć: użycie oraz wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Ustawodawca doprecyzował tę kwestię, zamieszczając w art. 4, w słowniku definicję tych pojęć. Użycie środków przymusu bezpośredniego to zastosowanie środka wobec osoby, natomiast wykorzystanie to zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody¹³. Użycie środków przymusu bezpośredniego będzie zawsze działaniem wobec osoby, natomiast wykorzystanie wobec zwierzęcia lub rzeczy. Pamiętając, iż krąg osób uprawnionych do stosowania jest szeroki, konieczne jest przedstawienie zakresu stosowania niektórych pojęć w odniesieniu do uprawnień Służby Więziennej.

Funkcjonariusze Służby Więziennej mogą używać środków przymusu bezpośredniego w dwojaki sposób, tzn. w sposób interwencyjny¹⁴ (pojęcie

¹⁰ M. Zoń, op. cit., s. 27.

¹¹ L. Dyduch, R. Maciejczyk, *Wybrane formy organizacyjne działań podmiotów uprawnionych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, cz. I, *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna*, Warszawa 2012, s. 10.

¹² A. Kubanek, *Ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Bydgoszcz 2019, s. 23.

¹³ Art. 4 pkt 6 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

¹⁴ Interwencyjny – pojęcie, które wprost nie funkcjonuje w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, wprowadzone i wykorzystywane przez autora ma na celu określenie różnicy między użyciem prewencyjnym (art. 13 ustawy o środkach przymusu

doktrynalne) albo prewencyjny. W zakresie użycia interwencyjnego katalog przesłanek zawiera¹⁵:

- wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem;
- odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochroniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia;
- ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego;
- przeciwdziałanie niszczeniu mienia;
- zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- pokonanie biernego oporu;
- pokonanie czynnego oporu;
- przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

W powyższych przypadkach w Służbie Więziennej decyzję o użyciu środków przymusu bezpośredniego podejmuje odpowiednio¹⁶:

1. Dyrektor Generalny Służby Więziennej¹⁷;
- 1a) Rektor – Komendant uczelni Służby Więziennej¹⁸;
2. właściwy miejscowo dyrektor okręgowy Służby Więziennej;
3. właściwy miejscowo dyrektor zakładu karnego;

bezpośredniego i broni palnej) a użyciem środka przymusu bezpośredniego w przypadkach art. 11 lub art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

¹⁵ Art. 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, w związku z art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

¹⁶ Ibidem, art. 35 ust. 2 pkt 1–9.

¹⁷ Art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, Centralnym Zarządem Służby Więziennej oraz jednostkami organizacyjnymi, o których mowa w art. 8 ust. 1 ustawy o Służbie Więziennej kieruje Dyrektor Generalny podległy Ministrowi Sprawiedliwości.

¹⁸ Ibidem, art. 13a ust. 1.

4. właściwy miejscowo dyrektor aresztu śledczego. Określenie „dyrektor” oznacza również zastępcę dyrektora aresztu śledczego lub zakładu karnego, a także funkcjonariusza lub pracownika zakładu karnego lub aresztu śledczego, który został upoważniony do zastępowania dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego podczas jego nieobecności. Dyrektor jest osobą najczęściej podejmującą decyzję w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej, co przedstawia poniższa tabela:

Tabela 2. Decyzyjność w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej w latach 2017–2019

Osoba podejmująca decyzję	Ilość użytych środków przymusu bezpośredniego		
	2019 r.	2018 r.	2017 r.
dyrektor zk/aś	329	347	356
dowódca zmiany	219	237	242
inny funkcjonariusz	196	166	116

Źródło: Biuro Ochrony i Spraw Obronnych CZSW, Warszawa 2020 r.

5. właściwy miejscowo kierownik oddziału podległego podmiotom, o których mowa w pkt 1–4;
6. właściwy miejscowo komendant ośrodka szkolenia Służby Więziennej¹⁹;
7. właściwy miejscowo komendant ośrodka doskonalenia kadr Służby Więziennej;
8. osoba zastępująca podmioty, o których mowa w pkt 1–7;
9. Przykładem takiej osoby jest funkcjonariusz pełniący służbę na stanowisku dowódcy zmiany²⁰, który w przypadku nieobecności dyrektora

¹⁹ Art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, Centralnym Ośrodkiem Szkolenia Służby Więziennej, ośrodkiem szkolenia Służby Więziennej i ośrodkiem doskonalenia kadr Służby Więziennej kierują komendanci.

²⁰ § 2 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804, dowódca

w zakładzie²¹ przejmuje jego uprawnienia i obowiązki w zakresie ochrony zakładu i realizacji ustalonego porządku wewnętrznego;

10. funkcjonariusz wyznaczony jako dowodzący – w przypadku wykonywania czynności służbowych poza jednostką organizacyjną Służby Więziennej przez kilku funkcjonariuszy.

Modelową sytuacją podejmowania decyzji poza terenem jednostki organizacyjnej Służby Więziennej jest konwój²² i osoba dowódcy konwoju, do zadań którego należy w szczególności podejmowanie i organizowanie działań ochronnych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa konwoju²³. Innym przykładem możliwości podejmowania decyzji poza terenem jednostki organizacyjnej Służby Więziennej jest prowadzenie działań pościgowych za osobą pozbawioną wolności w przypadkach określonych w art. 18 ust. 1 pkt 7 ustawy o Służbie Więziennej²⁴.

zmiany – funkcjonariusz kierujący zmianą, jego zastępca albo funkcjonariusz kierujący zmianą w wyodrębnionym oddziale.

²¹ Ibidem, § 2 pkt 28, zakład karny lub areszt śledczy wraz z podległymi mu wyodrębnionymi oddziałami i oddziałami tymczasowego zakwaterowania skazanych.

²² Art. 4 pkt 3 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

Konwój – należy przez to rozumieć przemieszczanie osób lub mienia, w tym:

- a) osób pobranych z zakładu karnego, aresztu śledczego, zakładu poprawczego, schroniska dla nieletnich, młodzieżowego ośrodka wychowawczego lub policyjnej izby dziecka,
- b) osób skazanych lub tymczasowo aresztowanych przekazywanych na podstawie umów międzynarodowych,
- c) wartości pieniężnych lub innych przedmiotów wartościowych,
- d) broni, amunicji, materiałów lub środków niebezpiecznych, w tym materiałów wybuchowych, chemicznych lub radioaktywnych,
- e) uzbrojenia, urządzeń i sprzętu wojskowego,
- f) środków odurzających lub substancji psychotropowych,
- g) dokumentów lub materiałów zawierających informacje niejawne,

oraz zespół czynności realizowanych w związku z tym przemieszczaniem przez uprawnionego do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej;

²³ § 59 ust. 1 pkt 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

²⁴ Zatrzymania osób pozbawionych wolności, które:

- a) dokonały ucieczki z aresztu śledczego lub zakładu karnego,
- b) dokonały ucieczki w trakcie konwojowania lub zatrudnienia,
- c) na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy albo zakład karny i nie powróciły do niego w wyznaczonym terminie, korzystając z zezwolenia na czasowe opuszczenie aresztu śledczego lub zakładu karnego bez konwoju funkcjonariusza.

Decyzję o zastosowaniu środka przymusu bezpośredniego może podjąć również każdy funkcjonariusz Służby Więziennej, lecz w ściśle określonych przypadkach. Są nimi: usiłowanie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, usiłowanie ucieczki przez osobę pozbawioną wolności, a także w pościgu za nią lub osobą, która dokonała bezpośredniego bezprawnego zamachu na obiekty zakładu karnego, aresztu śledczego lub innej jednostki organizacyjnej, w której Służba Więzienna zapewnia porządek i bezpieczeństwo²⁵.

Pomimo że powyższe przypadki nie zostały dopasowane do konkretnych rodzajów środków przymusu bezpośredniego, według autora funkcjonariusz Służby Więziennej ma prawo stosować środki przymusu bezpośredniego, w które został wyposażony, oczywiście na zasadach określonych w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Wyposażenie w poszczególne środki przymusu bezpośredniego zależy od odbytego szkolenia funkcjonariusza oraz rodzaju wykonywania obowiązków służbowych zleconych przez przełożonego.

Każdy rodzaj środka przymusu bezpośredniego ma dopasowane przypadki, cel i zasady, w których możliwe jest jego użycie lub wykorzystanie. Nie zostały one uwzględnione, natomiast przedstawiano odrębności, które dotyczą *stricte* opisywanej formacji. Będący w dyspozycji Służby Więziennej katalog²⁶ przedstawia się następująco:

1. siła fizyczna w postaci technik:

- a) transportowych,
- b) obrony,
- c) ataku,
- d) obezwładnienia.

Jest to najczęściej używany środek przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej, co przedstawia poniższe zestawienie:

²⁵ Art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

²⁶ Art. 19 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, w związku z art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

Tabela 3. Ilość użytych środków przymusu bezpośredniego w latach 2017–2019 ze względu na jego rodzaj

Rodzaj środka przymusu bezpośredniego	Ilość użytych środków przymusu bezpośredniego		
	2019 r.	2018 r.	2017 r.
siła fizyczna	734	738	702
cela zabezpieczająca	390	415	415
kajdanki	573	557	533
wodne środki obezwładniające	0	0	0
pas obezwładniający jednoczęściowy	123	141	130
pas obezwładniający wieloczęściowy	80	54	61
pałka służbowa	2	6	7
pociski niepenetracyjne	0	0	0
kask zabezpieczający	111	117	116
pies służbowy	0	0	0
chemiczne środki obezwładniające	13	10	14

Źródło: Biuro Ochrony i Spraw Obronnych CZSW, Warszawa 2020 r.

W środek ten jest wyposażony każdy przeszkolony funkcjonariusz. Użycie go poprzedza stosowanie innych środków przymusu bezpośredniego, takich jak: kajdanki, pas obezwładniający jedno- lub wieloczęściowy, kask zabezpieczający, cela zabezpieczająca.

2. kajdanki:

- a) zakładane na ręce,
- b) zakładane na nogi,
- c) zespolone.

Rodzaje kajdanek będących na wyposażeniu Służby Więziennej uszczegóławia rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 874). Zgodnie z ww. aktem prawnym do rodzajów kajdanek należą: kajdanki jednorazowe i szczękowe zakładane na ręce lub na nogi oraz zespolone zakładane na ręce i nogi. Kajdanki

jednorazowe to kajdanki plastikowe lub sznurowe, a kajdanki szczękowe to metalowe obręcze, połączone ze sobą.

Zdjęcie 1. Użycie kajdanek zakładanych na ręce trzymane z przodu

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

3. pas obezwładniający

W Służbie Więziennej wyróżnia się dwa rodzaje pasów obezwładniających. Są to:

- ♦ pas jednoczęściowy,
- ♦ pas wieloczęściowy.

Obecnie w Służbie Więziennej używa się jednego rodzaju pasa obezwładniającego jednoczęściowego. Jest to pas obezwładniający jednoczęściowy, tzw. klasyczny, który charakteryzuje się dwoma metalowymi pierścieniami przymocowanymi do skórzanego pasa.

Zdjęcie 2. Użycie pasa obezwładniającego jednoczęściowego będącego na wyposażeniu SW

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

Pas obezwładniający wieloczęściowy używany jest z łóżkiem odpowiedniej konstrukcji, które na czas użycia go wobec osoby pozbawionej wolności znajduje się w celi zabezpieczającej. Możliwość użycia tego środka tylko w tej celi wynika z faktu, iż do niej można wstawić i umocować łóżko odpowiedniej konstrukcji²⁷. Szczegółowe wymagania w tym zakresie określają wytyczne Dyrektora Generalnego Służby Więziennej²⁸, które stanowią, że

²⁷ W. Adamczak, K. Jędrzejak, Z. Kuźma, *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 1998, s. 57.

²⁸ § 6 wytycznych nr 1/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 VI 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

w pomieszczeniu dźwiękochłonnym (jedno z pomieszczeń celi zabezpieczającej)²⁹ w centralnej części podłogi należy wykonać cztery otwory wpustowe do mocowania łóżka. W czasie, gdy pas wieloczęściowy jest nieużywany, łóżko powinno być przechowywane w przedsionku celi zabezpieczającej, w części wydzielonej kratą i zamocowane do ściany. Kierując się zasadą humanitaryzmu należy pamiętać, iż łóżko (wykonane z metalu i drewna), na którym używa się pas wieloczęściowy musi być wyposażone w materac.

Zdjęcie 3. Pas obezwładniający wieloczęściowy, zamontowany na łóżku odpowiedniej konstrukcji znajdujący się w celi zabezpieczającej

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

²⁹ § 2.3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 VI 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej, Dz.U. z 2013 r., poz. 638.

4. kask zabezpieczający

Zdjęcie 4. Użycie kasku zabezpieczającego wraz z pasem obezwładniającym jedno-częściowym

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

5. pałka służbowa

Tak jak w przypadku kajdanek, tak również rodzaje pałek służbowych stosowanych w Służbie Więziennej określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości³⁰. Są nimi: pałka zwykła, pałka szturmowa, pałka wielofunkcyjna, pałka teleskopowa, pałka obezwładniająca.

³⁰ § 2.3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 XI 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych, Dz.U. z 2014 r., poz. 874.

Różnice pomiędzy poszczególnymi rodzajami pałek służbowych można zauważyć w ich budowie. Pałka zwykła i pałka szturmowa to pałki wykonane z gumy. Natomiast pałkę wielofunkcyjną³¹ stanowi rdzeń, który wykonany jest z miękkiego metalu lub drewna i zatopiony w obudowie wykonanej z gumy lub tworzywa sztucznego³². W przypadku pałki teleskopowej³³ użytym do budowy materiałem jest metal. Różnice wynikają również z możliwości ich zastosowania, tzn. pałka zwykła i szturmowa służą przede wszystkim do zadawania uderzeń, a pałki wielofunkcyjnej i teleskopowej można użyć również poprzez zastosowanie dźwigni, zasłon, bloków, technik transportowych oraz technik obezwładnienia.

Zdjęcie 5. Przykładowe użycie pałki służbowej – wielofunkcyjnej typu „TONFA”

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

³¹ Na wyposażeniu Służby Więziennej od 1991 r. jest pałka wielofunkcyjna typu „TONFA”.

³² K. Jędrzejak, A. Kaczmarek, M. Kuświk, *Stosowanie przez funkcjonariuszy Służby Więziennej pałki służbowej wielofunkcyjnej*, Kalisz 1998, s. 9.

³³ Pałka służbowa potocznie nazywana „batonem”.

W przypadku pałki obezwładniającej autor nie wie, co kryje się pod tym nazewnictwem, gdyż celem użycia każdej z pałek służbowych stosowanych przez formacje do tego uprawnione jest obezwładnienie³⁴.

6. wodne środki obezwładniające

Praktyka więzienna wskazuje, że ten rodzaj środka przymusu bezpośredniego można stosować w sytuacjach, kiedy interweniujący mają utrudniony dostęp do osadzonego albo innej osoby, wskutek zabarykadowania się jej lub uzbrojenia w niebezpieczne narzędzie. W przypadku gdy osadzeni lub osoby działają zbiorowo, użycie strumienia wody pod ciśnieniem umożliwia odepchnięcie osób od barykady lub obezwładnienie i wytrącenie im niebezpiecznych narzędzi. Strumieniem wody pod ciśnieniem można ukierunkować przemieszczanie się osadzonych lub innych osób³⁵.

Zasadą wynikającą z art. 20 ustawy o środkach przymusu i broni palnej jest to, iż wodnych środków obezwładniających używa się przez zastosowanie urządzeń do tego przeznaczonych. Jest to nowa regulacja, wprowadzona w 2013 roku. Dla przykładu Policja dysponuje takimi urządzeniami, są to armatki wodne: AW Hydromil II, AW Hydromil IIM, – zbudowane na pojeździe Jelcz i AW-6000 Tajfun 1, AW-9000 Tajfun 2, zbudowane na pojeździe Renault oraz AW-900 Tajfun 3, zbudowane na pojeździe Scania³⁶. Natomiast w Służbie Więziennej ten rodzaj środka budzi wiele kontrowersji. Wątpliwości wynikają z tego, iż Służba Więzienna nie posiada, tak jak w przypadku Policji, urządzeń przeznaczonych tylko do tego typu działań. Posiada natomiast zgodnie z § 16 ust. 1 zarządzenia nr 21/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 23 marca 2012 r. w sprawie organizacji ochrony przeciwpożarowej i zabezpieczenia przeciwpożarowego w jednostkach organizacyjnych SW sprzęt pożarniczy, stanowiący wyposażenie jednostek organizacyjnych SW, w tym motopompy pożarnicze, które wraz z niezbędnym wyposażeniem mogą być wykorzystane podczas działań ochronnych. Pojęcie działań ochronnych definiuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości

³⁴ Art. 19 ust. 3 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

³⁵ W. Adamczak, K. Jędrzejak, Z. Kuźma, op. cit., s. 60.

³⁶ A. Duszak, M. Milde, K. Piasecki, *Taktyczno-techniczne aspekty uzbrojenia oddziałów i pododdziałów Policji prewencji*, Słupsk 2012, s. 25–71.

w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, które określa je jako czynności zmierzające do zapobiegania zagrożeniom bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej, w szczególności przez użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego³⁷.

Reasumując, należy zadać pytanie czy sprzęt pożarniczy, który wykorzystywany jest do ochrony przeciwpożarowej, polegającej na realizacji przedsięwzięć mających na celu ochronę życia, zdrowia, mienia lub środowiska przed pożarem, klęską żywiołową lub innym miejscowym zagrożeniem³⁸, może być zastosowany jako urządzenie do użycia środka przymusu bezpośredniego? Należy pamiętać, iż środki przymusu bezpośredniego powinny być stosowane zgodnie z prawem, dlatego również i w tym zakresie muszą istnieć szczegółowe ustalenia. Potwierdzeniem tego są statystyki Biura Ochrony i Spraw Obronnych Centralnego Zarządu Służby Więziennej w Warszawie, które wykazują, iż od kilku lat ten rodzaj środka nie był stosowany w żadnej jednostce organizacyjnej Służby Więziennej.

7. pies służbowy

Niektóre zwierzęta, z uwagi na swoje cechy, są bardzo skutecznym środkiem przymusu bezpośredniego. Z tego też względu ustawodawca zdecydował się wprowadzić je do „stanu wyposażenia”³⁹. Psy w Służbie Więziennej dzielą się na specjalne oraz służbowe. Psy specjalne to psy wyszkolone w zakresie wyszukiwania środków odurzających i substancji psychotropowych lub materiałów wybuchowych⁴⁰. Natomiast psy służbowe (patrolowo-obronne) to psy, które mogą być użyte jako środek przymusu bezpośredniego, gdyż są szkolone w tym zakresie oraz stosowane do ochrony jednostek organizacyjnych Służby

³⁷ § 34 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 X 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, Dz.U. z 2016 r., poz. 1804.

³⁸ Art. 1 ustawy z dnia 24 VIII 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, Dz.U. z 2020 r., poz. 471.

³⁹ A. Kubanek, op. cit., s. 49.

⁴⁰ Art. 18 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

Więziennej, w szczególności do ochrony funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, wzmocnienia konwojów oraz pościgu⁴¹.

8. pociski niepenetracyjne

Pociski niepenetracyjne, czyli gumowe, nie powodują ingerencji w tkankę (ciało) osoby, wobec której się je stosuje, tak jak pociski z broni ostrej⁴². Pociski te mogą być miotane z broni palnej lub urządzeń do tego przeznaczonych. Na wyposażeniu SW obecnie znajduje się:

1) amunicja do strzelb gładkolufowych kal. 12:

12/70 Chrabąszcz 20 (Chrb-20)

12/70 Chrabąszcz 50 (Chrb-50)

Zdjęcie 6. Strzelba powtarzalna Mossberg kal. 12 wraz z amunicją niepenetracyjną stosowaną w Służbie Więziennej

Źródło: materiały własne

⁴¹ § 2.2 zarządzenia nr 38/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 V 2012 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykorzystania psów do realizacji zadań Służby Więziennej.

⁴² A. Kubanek, op. cit., s. 50.

- 2) amunicja do wyrzutnika kal. 40 mm:
40 × 46mm SIR

Zdjęcie 7. Wyrzutnik GL-06 wraz z amunicją niepenetracyjną stosowaną w Służbie Więziennej

Źródło: materiały własne

9. chemiczne środki obezwładniające w postaci:
 - a) ręcznych miotaczy substancji obezwładniających,
 - b) granatów łzawiących,
 - c) innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających.

W praktyce funkcjonariusze Służby Więziennej dysponują ręcznymi miotaczami substancji obezwładniających w postaci:

- a) Ręcznego Miotacza Gazowego (RMG-75),
- b) Ręcznego Miotacza Pieprzowego.

Zdjęcie 8. Przykładowe użycie ręcznego miotacza substancji obezwładniających

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

10. przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej

Historia tego środka przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej rozpoczyna się od momentu wejścia w życie ustawy o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r., gdzie w art. 19 funkcjonariusze tej formacji otrzymują uprawnienie do stosowania wobec osób środków do obezwładniania za pomocą ładunku elektrycznego. Na wyposażeniu pojawił się wówczas paralizator elektryczny Taser X26. Z dniem wejścia w życie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej uprawnienia te zostały odebrane. Ponowną możliwość stosowania przez funkcjonariuszy SW tego środka przymusu bezpośredniego wprowadza art. 39 ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych

innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 568), który znowelizował art. 19 ust. 1 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, przyznając tej formacji prawo do stosowania środków przymusu bezpośredniego o nazwie przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Ustawodawca uzasadnia wprowadzenie dodatkowego środka przymusu bezpośredniego do katalogu Służby Więziennej tym, iż może mieć szczególne znaczenie w kontekście zagrożenia epidemicznego związanego z COVID-19, np. w przypadku konieczności wykonania zadań służbowych w zmniejszonej obsadzie kadrowej. Mimo to zmiana wprowadzająca nowy środek ma charakter stały⁴³. Obecnie na wyposażeniu Służby Więziennej nie ma tego typu środka.

11. celi zabezpieczająca

Cela zabezpieczająca jest środkiem przymusu bezpośredniego, który może być używany przez funkcjonariuszy Służby Więziennej wyłącznie wobec osób pozbawionych wolności na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego⁴⁴. W związku z tym, że jest to środek zarezerwowany wyłącznie dla Służby Więziennej, autor jako funkcjonariusz tej formacji szczegółowo scharakteryzuje jego użycie. Zgodnie z art. 26 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej w celi zabezpieczającej można umieścić osobę pozbawioną wolności w celu jej czasowego odosobnienia we wszystkich przypadkach określonych w art. 11 z wyjątkiem :

- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego,
- zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą.

Osoba pozbawiona wolności nie może być umieszczona w celi zabezpieczającej na okres dłuższy niż 48 godzin. W celi zabezpieczającej można umieścić więcej niż jedną osobę pozbawioną wolności tylko w przypadku, gdy bezpieczne odosobnienie tych osób w innych pomieszczeniach jest niemożliwe. W przypadku braku możliwości umieszczenia osoby pozbawionej

⁴³ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw z dnia 26 III 2020 r., druk nr 299, pkt 2.145. zmiany w ustawie o Służbie Więziennej.

⁴⁴ Art. 26 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

wolności w celi zabezpieczającej można tę osobę umieścić w innym pomieszczeniu zapewniającym odosobnienie. Warunki, jakim powinna odpowiadać cela zabezpieczająca, w tym jej budowę i wyposażenie oraz minimalną powierzchnię, a także warunki i organizację umieszczenia w celi zabezpieczającej osób, określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej.

Cela zabezpieczająca jest pomieszczeniem wentylowanym, oświetlonym i ogrzewanym, które składa się z dwóch pomieszczeń, tj. pomieszczenia dźwiękochłonnego o powierzchni nie mniejszej niż 4 m² oraz przedsionka. Pomieszczenie dźwiękochłonne charakteryzuje się brakiem jakiegokolwiek sprzętu kwaterunkowego, co uniemożliwia przebywającej tam osobie niszczenie mienia oraz zamach na swoje życie lub zdrowie. Wyposażenie takiej celi stanowi monitoring przez wewnętrzny system urządzeń rejestrujących, bezpieczną instalację przyzywową oraz oświetlenie zabezpieczone przed uszkodzeniem przez osobę w niej umieszczoną. Instalacja przyzywowa lub domofonowa⁴⁵ służy zgłoszeniu ewentualnych potrzeb, np. fizjologicznych. Drzwi do celi zabezpieczającej stanowią drzwi typu więziennego z wizjerem oraz izolacją dźwiękową. Dźwiękoszczelność tego pomieszczenia ogranicza słyszalność ewentualnych okrzyków osadzonego, która w przypadku nawoływania przez niego do zbiorowych wystąpień innych osadzonych jest niezwykle istotna dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego.

⁴⁵ § 6 wytycznych nr 1/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 17 VI 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych SW.

Zdjęcie 9. Pomieszczenie dźwiękochłonne

Źródło: GISW, Warszawa 2020 r.

Na wyposażenie przedsionka składają się trwale mocowane: stół, taboret, umywalka i toaleta. Wyposażony jest on również w urządzenie rejestrujące obraz i dźwięk, w sposób maskujący intymne części ciała osadzonego w czasie czynności fizjologicznych⁴⁶. Przedsionek to pomieszczenie, w którym osadzony, zgodnie z jego wyposażeniem, ma możliwość skorzystania z toalety, wykonania czynności higienicznych i spożycia posiłku przygotowanego przez administrację więzienia. Przedsionek to również pomieszczenie, w którym co do zasady realizuje się procedury przed umieszczeniem w celi

⁴⁶ Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 V 2017 r. – BO.521.1.2017.WM – niepublikowane.

zabezpieczającej. Są nimi kontrola osobista⁴⁷ dokonywana w celu odebrania osobie przedmiotów, które mogłyby być niebezpieczne dla życia lub zdrowia tej osoby lub innych osób oraz wydanie⁴⁸ jej niezbędnej odzieży, bielizny oraz pantofli będących własnością zakładu karnego lub aresztu śledczego. Natomiast na czas utrzymania higieny i spożycia posiłków osoba umieszczana w celi zabezpieczającej otrzymuje niezbędne przedmioty osobistego użytku. Na czas określony w porządku wewnętrznym na sen osadzony otrzymuje również materac, koc, poduszkę i prześcieradło.

Opisany katalog środków przymusu bezpośredniego może być użyty wobec osób pozbawionych wolności, bez względu na płeć osoby. Wyjątek stanowią kobiety będące w widocznej ciąży oraz osoby o widocznej niepełnosprawności. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż funkcjonariusze Służby Więziennej mają również uprawnienie do użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób innych niż pozbawione wolności. Katalog dotyczy wszystkich środków będących w dyspozycji Służby Więziennej z wyjątkiem celi zabezpieczającej⁴⁹ oraz pasa obezwładniającego wieloczęściowego⁵⁰. Środki te można użyć w stosunku do wszystkich osób z wyjątkiem kobiet o widocznej ciąży⁵¹, osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności⁵².

Niezwykle istotnym uprawnieniem funkcjonariuszy Służby Więziennej w kontekście realizacji ich zadań ustawowych oraz zagrożeń, z jakimi borykają się w trakcie pełnienia służby jest możliwość prewencyjnego użycia środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności. Jest to uprawnienie często stosowane, wynikające ze specyfiki służby

⁴⁷ Art. 116 § 3 ustawy z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2020 r., poz. 523, 568, kontrola osobista polega na oględzinach ciała oraz sprawdzeniu odzieży, bielizny i obuwia, a także przedmiotów posiadanych przez skazanego.

⁴⁸ W przypadku konieczności użycia wobec tej osoby dodatkowych środków przymusu bezpośredniego, np. kajdanek, należałoby tę osobę ubrać w należne jej: bieliznę, odzież, pantofle.

⁴⁹ Cel użycia celi zabezpieczającej jest wskazany w art. 26 ustawy o środkach przymusu i broni palnej, gdzie jest mowa wyłącznie o osobie pozbawionej wolności.

⁵⁰ Specyfika użycia pasa wieloczęściowego będącego na wyposażeniu Służby Więziennej wymaga zastosowania go wyłącznie w celi zabezpieczającej.

⁵¹ Art. 9 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

⁵² W stosunku do tej szczególnie wrażliwej kategorii osób można użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia.

i konieczności doprowadzania⁵³ i konwojowania⁵⁴ osób pozbawionych wolności. Do środków przymusu bezpośredniego, które mogą być użyte jako środek prewencyjny przez funkcjonariuszy Służby Więziennej zaliczamy: siłę fizyczną w postaci technik transportowych; kajdanki – wszystkie rodzaje⁵⁵; pas obezwładniający⁵⁶ oraz kask zabezpieczający. Celem ich użycia jest⁵⁷:

- zapobieżenie ucieczce osoby pozbawionej wolności; w przypadku funkcjonariuszy Służby Więziennej dotyczy to przede wszystkim sytuacji konwojowania osób pozbawionych wolności i niedopuszczenia do ich ucieczki, czyli przestępstwa polegającego na samouwolnieniu⁵⁸;
- zapobieżenie objawom agresji; najczęstszą (lecz nie jedyną) sytuacją prewencyjnego użycia przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w tym celu jest wykonywanie czynności służbowych w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi niebezpiecznymi, którzy zostali zakwalifikowani do tej kategorii w związku z dopuszczeniem się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w zakładzie karnym lub areszcie śledczym⁵⁹;
- zapobieżenie objawom autoagresji; powyższy cel prewencyjnego użycia wiąże się z obowiązkiem wobec osób pozbawionych wolności, jaki ciąży na Służbie Więziennej, a polegającym na podejmowaniu odpowiednich działań celem zapewnienia skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary⁶⁰.

Prewencyjne użycie środków przymusu przez funkcjonariuszy Służby Więziennej może dotyczyć również osób innych niż pozbawione wolności.

⁵³ Doprowadzanie – przemieszczanie osoby pozbawionej wolności na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego.

⁵⁴ Konwojowanie – przemieszczanie osoby pozbawionej wolności poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego.

⁵⁵ Opinia z dnia 10 V 2013 r. do ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, s. 7.

⁵⁶ Biorąc pod uwagę realne wyposażenie Służby Więziennej w pasy obezwładniające, istnieje możliwość użycia jako środek prewencyjny wyłącznie pasa obezwładniającego jednoczęściowego.

⁵⁷ Art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

⁵⁸ Art. 242 § 1 ustawy z dnia 6 VI 1997 r., – Kodeks karny, Dz.U. z 2020 r., poz. 568.

⁵⁹ Art. 88a § 1 pkt 2b ustawy z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2020 r., poz. 523, 568.

⁶⁰ Ibidem, art. 108.

Wynika to z art. 13 ust. 1 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, gdzie jest mowa również o osobach zatrzymanych. Rozdział 3 ustawy o Służbie Więziennej wymienia uprawnienia funkcjonariuszy SW, gdzie jednym z nich, a wprost wynikającym z art. 18 jest możliwość zatrzymania na terenie jednostki organizacyjnej, celem niezwłocznego przekazania Policji, osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary⁶¹. Uprawnienie to może budzić wątpliwości wśród więźniaków, a wynika to z faktu, iż przyzwyczaili się do używania środków przymusu bezpośredniego w tym celu wyłącznie wobec osób pozbawionych wolności⁶².

Różnica pomiędzy prewencyjnym a interwencyjnym użyciem polega nie tylko na ilościowo różnym katalogu środków przymusu bezpośredniego, różnych przesłankach możliwości użycia oraz odrębnościach w zakresie niektórych zasad, np. w dokumentowaniu⁶³. Różnica zawiera się również w istocie użycia, gdyż w przypadku prewencyjnego użycia nie musi zaistnieć bezpośrednie ryzyko wystąpienia wskazanych skutków⁶⁴, natomiast w przypadku interwencyjnego użycia jest to działanie o charakterze *ad hoc*. Użycie interwencyjne stosuje się po wystąpieniu prawnie określonych przesłanek jako reakcja na działanie niezgodne z prawem w celu zapobieżenia bieżącemu zagrożeniu i natychmiastowego wymuszenia posłuszeństwa⁶⁵.

Pojęcie wykorzystania środków przymusu bezpośredniego w Służbie Więziennej wymaga szczegółowego wyjaśnienia. Jest to nowa regulacja wprowadzona w 2013 roku. Dotychczas środki przymusu można było zastosować wyłącznie w stosunku do osób. Ogólna definicja tej czynności zawiera możliwość zastosowania środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo

⁶¹ Art. 18 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

⁶² Zasada ta wynikała z art. 19 ust. 6 ustawy o Służbie Więziennej przed nowelizacją z 2013 r.

⁶³ Art. 52 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848, uprawniony, o którym mowa w art. 2 ust. 1 pkt 11 (funkcjonariusz Służby Więziennej), nie dokumentuje prewencyjnego użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, chyba że skutkowało to zranieniem osoby lub wystąpieniem innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo jej śmiercią lub szkodą w mieniu.

⁶⁴ Ł. Czebotar, *Ustawa o Policji. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 6.

⁶⁵ A. Kubanek, op. cit., s. 23–24.

zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody⁶⁶. Natomiast analizując szczegółowo rodzaje środków przymusu bezpośredniego będące w dyspozycji formacji oraz cel ich wykorzystania można dojść do przekonania, że powyższa definicja nie dotyczy w całości uprawnień Służby Więziennej, a tylko w części dotyczącej zastosowania środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia. Dla przykładu definicja wykorzystania środka przymusu bezpośredniego w całości dotyczy Policji, gdyż funkcjonariusze tej formacji posiadają w swoim katalogu :

- kolczatkę drogową i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchomienia pojazdów mechanicznych⁶⁷, a także pojazd służbowy⁶⁸, których celem jest zatrzymanie, zablokowanie lub unieruchomienie pojazdu⁶⁹;
- środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały budowlane⁷⁰.

Ustawodawca wymienia rodzaje środków przymusu bezpośredniego, które mogą być wykorzystane wobec zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu funkcjonariusza lub innej osoby⁷¹. W przypadku Służby Więziennej są to: siła fizyczna w postaci technik: obrony, ataku, obezwładnienia, pałka służbowa, wodne środki obezwładniające, pociski niepenetracyjne, chemiczne środki obezwładniające, przedmioty przeznaczone do obezwładnienia osób za pomocą energii elektrycznej.

Omawiając pojęcie kompetencji Służby Więziennej w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego, nie należy zapominać o innym niezwykle ważnym zadaniu spoczywającym na funkcjonariuszach tej formacji, a mianowicie humanitarnym traktowaniu osób pozbawionych wolności⁷². Co istotne, niehumanitarne traktowanie, uwłaczające godności osób pozbawionych

⁶⁶ Art. 4 pkt 9 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2020r., poz. 848.

⁶⁷ Ibidem, art. 12 ust. 1 pkt 17.

⁶⁸ Ibidem, art. 12 ust. 1 pkt 18.

⁶⁹ Ibidem, art. 31 ust. 2.

⁷⁰ Ibidem, art. 12 ust. 1 pkt 19.

⁷¹ Ibidem, art. 12 ust. 2.

⁷² Art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 9 IV 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2020 r., poz. 848.

wolności, jest naruszeniem dyscypliny służbowej⁷³, które zgodnie z przepisami dyscyplinarnymi zawartymi w ustawie o Służbie Więziennej może stanowić podstawę nawet do dyscyplinarnego zwolnienia funkcjonariusza ze służby. Autor posłużył się tylko nielicznymi przykładami dotyczącymi niehumanitarnego użycia jednego ze środków przymusu bezpośredniego będącego wyłącznie w dyspozycji Służby Więziennej, a mianowicie celi zabezpieczającej. Poniższe sytuacje można postrzegać również przez pryzmat niedopełnienia obowiązków służbowych. Są to:

- brak umożliwienia osadzonemu skorzystania z toalety na jego prośbę;
- brak umożliwienia osadzonemu spożywania posiłków w godzinach określonych w porządku wewnętrznym;
- brak wydania osadzonemu na czas pobytu odzieży, bielizny i pantofli będących własnością zakładu karnego lub aresztu śledczego;
- brak wydania osadzonemu na czas przeznaczony na sen: materaca, prześcieradła, koca i poduszki.

Jedną z kluczowych zasad wynikających z ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej jest zasada mówiąca o tym, iż uprawniony⁷⁴ może użyć środków przymusu bezpośredniego lub je wykorzystać wyłącznie w zakresie realizacji zadań ustawowych podmiotu, w którym pełni służbę albo w którym jest zatrudniony⁷⁵. W niniejszym opracowaniu zostały przedstawione zadania, które dotyczą *stricte* Służby Więziennej wraz z przypisanym katalogiem środków przymusu bezpośredniego oraz przesłankami ich użycia lub wykorzystania.

Zakończenie

Analiza ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej pod kątem możliwości użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej prowadzi do następujących wniosków:

⁷³ Ibidem, art. 230.

⁷⁴ Art. 2 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, funkcjonariusze Służby Więziennej.

⁷⁵ Ibidem, art. 5.

- Trafnym rozwiązaniem jest dodanie w ostatnim czasie do katalogu środków przymusu bezpośredniego będącego w dyspozycji Służby Więziennej przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Jest to środek, który z powodzeniem może być użyty w realiach więziennych, szczególnie w sytuacji obezwładniania agresywnej osoby, np. wyposażonej w niebezpieczne narzędzie. Dużym plusem tego rodzaju środka jest możliwość użycia go na odległość, gdzie bezpośredni kontakt funkcjonariuszy zagrażałby ich życiu lub zdrowiu np. zza barykady lub przez kratę koszową⁷⁶.
- Warto byłoby zastanowić się nad dodaniem uprawnień do użycia wybranych środków przymusu bezpośredniego pracownikom Służby Więziennej. Mowa tutaj o środkach przymusu bezpośredniego mogących stanowić indywidualne wyposażenie pracownika, tj. siła fizyczna w postaci technik obrony i obezwładnienia, kajdanki zakładane na ręce, chemiczne środki obezwładniające. Wiele z tych osób pracuje w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności i są narażone na atak z ich strony lub możliwość ucieczki np. z miejsca zatrudnienia.
- Doprecyzowania wymagają zapisy ustawy dotyczące rodzajów użytych środków przymusu bezpośredniego, które mogą być użyte na podstawie tzw. samodzielnej decyzji funkcjonariusza Służby Więziennej. Obowiązujące zapisy art. 35 ust. 2 pkt 10 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej tego nie regulują, co może prowadzić do błędnej interpretacji.
- Dookreślenia wymagają również kwestie techniczne dotyczące pasa obezwładniającego wieloczęściowego oraz wodnych środków obezwładniających, używanych w Służbie Więziennej. Należałoby je zawrzeć w aktach wykonawczych, wzorem środka przymusu bezpośredniego w postaci celi zabezpieczającej.

⁷⁶ Wewnętrzna kratka zainstalowana za drzwiami wejściowymi do celi, m.in. w celi dla osadzonych niebezpiecznych.

Bibliografia

Akty normatywne

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz.U. z 2013 r., poz. 638).
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych SW (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych (Dz.U. z 2014 r., poz. 874).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. z 2020 r., poz. 471).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 523, 568).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r., poz. 568).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2020 r., poz. 848).
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2019 r., poz. 2418).
- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw z dnia 26 marca 2020 r., druk nr 299, pkt 2.145. zmiany w ustawie o Służbie Więziennej.
- Wytyczne nr 1/2019 DGSW z dnia 17 czerwca 2019 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych w jednostkach organizacyjnych SW.
- Zarządzenie nr 21/2012 DGSW z dnia 23 marca 2012 r. w sprawie organizacji ochrony przeciwpożarowej i zabezpieczenia przeciwpożarowego w jednostkach organizacyjnych SW.
- Zarządzenie DGSW z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.
- Zarządzenie nr 38/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 maja 2012 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykorzystania psów do realizacji zadań Służby Więziennej.

Inne akty prawne

Opinia z dnia 10 maja 2013 r. do ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

Polecenie zawarte w piśmie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 maja 2017 r. – BO.521.1.2017.WM.

Literatura

Adamczak W., Jędrzejak J., Kuźma Z., *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Kalisz 1998.

Czebotar Ł., *Ustawa o Policji. Komentarz*, Warszawa 2015.

Duszak A., Milde M., Piasecki K., *Taktyczno-techniczne aspekty uzbrojenia oddziałów i pododdziałów Policji prewencji*, Słupsk 2012.

Dyduch L., Maciejczyk R., *Wybrane formy organizacyjne działań podmiotów uprawnionych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, cz. I, *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna*, Warszawa 2012.

Goettel M., *Podręcznik policjanta*, cz. 2B, *Uprawnienia policjanta*, Szczytno 1996.

Jędrzejak K., Kaczmarek A., Kuświk M., *Stosowanie przez funkcjonariuszy Służby Więziennej pałki służbowej wielofunkcyjnej*, Kalisz 1998.

Kubanek A., *Ograniczenia praw jednostki praw jednostki przez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Bydgoszcz 2019.

Służba Więzienna – komentarz, red. nauk. M. Mazuryk, M. Zoń, Warszawa 2013.

Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez policję – wymiar prawno-szkoleniowy

Abstrakt

Działalność służbowa policjantów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego wymaga stosowania przez funkcjonariuszy szerokiego zakresu uprawnień oraz prawnie określonych środków. Formy i metody wykonywania zadań w zakresie ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego przez policjantów pełniących służbę patrolową, a w szczególności organizacja służby, sposób jej pełnienia, a także warunki współpracy służb oraz podmiotów pozapolicyjnych działających w celu poprawy stanu bezpieczeństwa wymagają posiadania na wyposażeniu szerokiego spektrum środków przymusu bezpośredniego niezbędnych do realizacji ustawowych zadań. W tym aspekcie należy zwrócić uwagę na wyzwania stojące przed Policją w dobie dzisiejszych zagrożeń oraz frustracji społeczeństwa doświadczanych niejednokrotnie podczas codziennej służby. Realizacja zadań w dużym stopniu przedstawia konieczność wyznaczania nowych kierunków, a także wyzwań w zmieniającym się otoczeniu. Powyższe wymusza na funkcjonariuszach teoretyczną i praktyczną znajomość zagadnień związanych z użyciem lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego bez względu na zajmowane stanowisko bądź też reprezentowaną specjalność.

Słowa kluczowe: Policja, środki przymusu bezpośredniego, bezpieczeństwo i porządku publicznego

Abstract

The activities of police officers related to ensuring the safety of citizens and the protection of public safety and order requires the use by officers of a wide

range of powers and legally specified measures. Forms and methods of performing tasks in the field of protection of human safety and the maintenance of safety and public order by police officers on patrol service, in particular: the organization of the service, the manner in which it is performed, as well as projects and conditions of cooperation between the Police services and non-police entities operating in order to improve the state of security require, as previously mentioned, equipping a wide range of direct coercive measures necessary to carry out statutory tasks. In this aspect, attention should be paid to the challenges faced by the Police in the era of today's threats and frustration of the society experienced many times during the daily service. The implementation of tasks largely presents the need to set new directions and challenges in the changing environment. The above forces the officers to have theoretical and practical knowledge of issues related to the use or use of direct coercion measures, regardless of their position or the specialization they represent. An additional argument in favor of improving knowledge and skills in the subject of direct coercion measures is the fact that each policeman may even find himself outside the service, in a situation where it will be necessary to use or use certain.

Keywords: Police, means of direct coercion, protection of public safety and order requires

Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego jest „jednym z najistotniejszych zadań publicznych, ściśle związanych z władzą publiczną. Treść tej funkcji państwa jest od dawna wiadoma, zakorzeniona w świadomości społecznej i intuicyjnie zrozumiała”¹. Teza ta znajduje potwierdzenie w Konstytucji, która uznaje bezpieczeństwo i porządek publiczny za podstawowe wartości², które są fundamentem funkcjonowania państwa i mają nadrzędną rolę w jego działalności. Wyrazem tego podejścia jest art. 31 ust. 3 ustawy zasadniczej³, który traktuje te wartości jako przesłankę wprowadzenia ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Samo ich

¹ P. Sarnecki, P. Czarny, *Kompetencje organów władzy publicznej w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, red. nauk. J. Widacki, J. Czapska, Lublin 1998, s. 76.

² G. Kowalski, *Bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny jako wartości konstytucyjne*, w: *Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, red. nauk. J. Switka, M. Kuć, G. Gozdór, Lublin 2007, s. 87.

³ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 2009 r., nr 114, poz. 94.

wyartykułowanie nadaje bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu rangę wartości konstytucyjnych. Pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego są pojęciami uniwersalnymi, niedookreślonymi w polskim ustawodawstwie, co rodzi problemy w ich definiowaniu. Występują one bardzo często w aktach prawnych, przy czym ich zakres nie pokrywa się, w wyniku czego pojęcia te stosowane są zamiennie⁴.

W tym aspekcie podmioty realizujące zadania z zakresu bezpieczeństwa zostały wyposażone w odpowiednie instrumenty prawne i techniczne zawarte w podstawowym akcie prawnym regulującym daną problematykę, jakim jest ustawa z 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej⁵. Ustawa kompleksowo uregulowała uprawnienia użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej podmiotów, które realizują zadania na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego, wśród których niewątpliwie ważne miejsce zajmuje Policja. Ustawa określa postępowanie funkcjonariuszy oraz definiuje będące na ich wyposażeniu środki przymusu bezpośredniego. Konieczność uregulowania opisywanej problematyki w ustawie wynikała z wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 17 maja 2012 r. (sygn. K 10/11), który w uzasadnieniu wskazał konieczność regulacji stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w szczegółowych regulacjach ustawowych, gdyż tylko przepisy ustawy, zgodnie z art. 41 ust. 1 Konstytucji RP, mogą pozwalać na ingerencję w sferę wolności osobistej jednostki⁶.

Środki przymusu bezpośredniego można użyć lub wykorzystać w sposób niezbędny do osiągnięcia celów, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie najmniejszej dolegliwości. Broń palną natomiast można zastosować wyłącznie wtedy, gdy użycie innych środków przymusu bezpośredniego okazało się niewystarczające lub gdy wykorzystanie innych środków nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia. Ponadto zawarte w przepisach środki używa się lub wykorzystuje w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę, a odstępstwem jest wyłącznie osiągnięcie

⁴ A. Misiuk, Z. Nowakowski, M. Pomykała, K. Rachel, *Zarządzanie ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego w państwie: wybrane prawno-organizacyjne aspekty działania Policji*, Rzeszów 2005, s. 38–39.

⁵ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 V 2012 r., sygn., nr K 10/11, s. 11.

zamierzonych celów. Należy pamiętać, że środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

Przepisy określają zasady użycia lub wykorzystania broni palnej, zwracając uwagę na postępowanie ze szczególną rozwagą i traktowanie jej użycia jako środka ostatecznego. W przypadku, gdy uzasadniają to okoliczności zdarzenia, uprawniony może użyć jednocześnie więcej niż jednego środka przymusu bezpośredniego, na zasadach określonych w ustawie. Natomiast wobec kobiet w widocznej ciąży, osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności uprawniony może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia.

W sytuacjach, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec osoby jest niewystarczające lub niemożliwe, uprawniony może użyć innych środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej. W przypadku gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej nastąpiła śmierć osoby lub jej zranienie, właściwy przełożony lub osoba pełniąca służbę dyżurną, niezależnie od obowiązków, niezwłocznie zapewnia uprawnionemu niezbędną pomoc, w szczególności psychologiczną lub prawną.

Zgodnie z zapisami przedmiotowej ustawy środków przymusu bezpośredniego można użyć lub wykorzystać w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem;
- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia;
- ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego;

- przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej;
- przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- pokonania biernego oporu;
- pokonania czynnego oporu;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy przepisów prawa, uprawnione organy posiadają do dyspozycji następujące rodzaje środków przymusu:

- siłę fizyczną w postaci technik transportowych, obrony, ataku oraz obezwładnienia;
- kajdanki zakładane na ręce, nogi oraz zespolone;
- kaftan bezpieczeństwa;
- pas obezwładniający;
- siatkę obezwładniającą;
- kask zabezpieczający;
- pałki służbowe;
- wodne środki obezwładniające;
- psy służbowe;
- konie służbowe;
- pociski niepenetracyjne;
- chemiczne środki obezwładniające w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji obezwładniających oraz granatów łzawiących,
- inne urządzenia przeznaczone do miotania środków obezwładniających;
- przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej;
- cele zabezpieczające;
- izby izolacyjne;
- pokoje izolacyjne;
- kolczatki drogowe i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych;
- pojazdy służbowe;

- środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe;
- środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających⁷.

Przepisy regulują również zasady pozwalające na użycie środków przymusu bezpośredniego polegające przede wszystkim na wezwaniu osoby do zachowania się zgodnego z prawem oraz uprzedzeniu o zamiarze użycia tych środków. Wyłączenie powyższego postępowania dotyczy przypadków, w których występuje bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia albo wolności uprawnionego czy innej osoby lub zwłoka groziłaby niebezpieczeństwem dla dobra chronionego prawem, a środków przymusu bezpośredniego używa się prewencyjnie. Decyzję o użyciu lub wykorzystaniu środków przymusu bezpośredniego uprawniony podejmuje samodzielnie. W przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, uprawniony udziela jej niezwłocznie pierwszej pomocy, a w razie potrzeby zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe. Uprawniony może odstąpić od udzielenia pierwszej pomocy, w przypadku gdy:

- udzielenie tej pomocy może zagrozić życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu uprawnionego lub innej osoby;
- udzielenie tej pomocy spowodowałoby konieczność zaniechania przez uprawnionego czynności ochronnych wobec osób, ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów lub w ramach konwoju lub doprowadzenia;
- udzielenie pomocy osobie poszkodowanej zostało zapewnione przez inne osoby lub podmioty zobowiązane do jej udzielenia.

W przypadku odstąpienia od udzielenia pierwszej pomocy lub gdy osoba poszkodowana sprzeciwia się udzieleniu tej pomocy uprawniony zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe. Uprawniony nie może odstąpić od zapewnienia udzielenia medycznych czynności ratunkowych kobiecie ciężarnej, wobec której użyto środków przymusu bezpośredniego.

⁷ Ustawa z dnia 6 IV 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2020 r. poz. 360, art. 12.

Pierwsze miejsce w katalogu środków przymusu bezpośredniego zajmuje siła fizyczna, rozumiana jako oddziaływanie bezpośrednio na mięśnie osoby, wobec której się ją stosuje. Jest ona podstawowym środkiem przymusu bezpośredniego, do użycia którego uprawnione są wszystkie osoby, które zawarte są w ustawie. Ustawodawca wyróżnia kilka technik użycia siły fizycznej w ramach środków przymusu bezpośredniego, tj. transportowe, obrony, ataku oraz obezwładnienia. Siły fizycznej można użyć w sposób niezadający uderzeń, chyba że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub gdy przeciwdziała ucieczce. W związku z powyższym zastosowanie techniki ataku jest dopuszczalne.

Kajdanki wykorzystywane są do ograniczenia swobody ruchów i są używane w celu częściowego unieruchomienia kończyn. Ustawodawca rozróżnia: kajdanki zakładane na ręce, kajdanki zakładane na nogi oraz kajdanki zespolone, które powodują unieruchomienie wszystkich kończyn jednocześnie. Kajdanek można użyć tylko w przypadkach określonych w ustawie oraz na polecenie sądu lub prokuratora w celu częściowego unieruchomienia kończyn, z zaznaczeniem użycia kajdanek zespolonych lub kajdanek zakładanych na nogi, użytych wyłącznie wobec osób agresywnych, zatrzymanych w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych lub innego niebezpiecznego narzędzia lub przestępstwa oraz pozbawionych wolności. W przypadku prewencyjnego użycia kajdanek lub gdy w ocenie uprawnionego prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać życiu, zdrowiu lub mieniu jest nieznaczne, kajdanki można założyć na ręce, trzymane z przodu. Kajdanek zakładanych na nogi używa się równocześnie z kajdankami zakładanymi na ręce⁸.

Kaftan bezpieczeństwa lub pas obezwładniający używane są w sytuacjach, gdy wykorzystanie innych środków przymusu bezpośredniego jest niemożliwe albo nieskuteczne. Jednakże zastosowanie powyższych środków nie może utrudniać oddychania lub tamować obiegu krwi, w związku z powyższym ważne jest, aby cały czas monitorować stan fizyczny osoby, wobec której został

⁸ Z. Kopyt, *Nowe uregulowania dotyczące Policji zawarte w ustawie z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*, „Stoleczny Magazyn Policyjny” 2013, s. 11.

zastosowany ten środek. Kask zabezpieczający z kolei służy przeciwdziałaniu czynnościom zmierzającym do autoagresji i używa się go w celu zapobieżenia samookaleczeniu głowy, po uprzednim założeniu pasa obezwładniającego jednoczęściowego lub kaftana bezpieczeństwa albo kajdanek na ręce trzymane z tyłu. Wśród środków przymusu bezpośredniego znajduje się siatka obezwładniająca, wykorzystywana również do unieruchomienia zwierzęcia.

Do dość restrykcyjnych środków przymusu bezpośredniego stosowanych przez Policję należy pałka służbowa. Można jej użyć w przypadkach już opisanych, jednak z zastrzeżeniem wykorzystania jej w stosunku do osób obezwładnionych wskutek użycia środków przymusu bezpośredniego, z wyjątkiem dźwigni transportowych stosowanych przy użyciu pałki służbowej. Pałki służbowej używa się do obezwładnienia osoby, przez zadanie bólu fizycznego albo zablokowanie kończyn lub dla obezwładnienia zwierzęcia. Pałką służbową nie zadaje się uderzeń i pchnięć w głowę, szyję, brzuch i nieumięśnione oraz szczególnie wrażliwe części ciała, z wyjątkiem sytuacji, gdy zachodzi konieczność odparcia zamachu, stwarzającego bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

W celu krótkotrwałego obezwładnienia osoby lub zwierzęcia można zastosować wodne środki obezwładniające także z dodatkiem środka łzawiącego lub barwiącego. W katalogu omawianych środków uwzględniono również użycie psów i koni służbowych. Niektóre zwierzęta, z uwagi na swoje cechy, są bardzo skutecznymi środkami przymusu bezpośredniego, które można wykorzystać w sytuacjach odparcia zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby oraz do wykonywania czynności służbowych wobec osób, w stosunku do których użycie broni palnej jest dopuszczalne oraz do kontroli przemieszczania się grupy osób, wykorzystując ich masę.

Omawiając środki przymusu bezpośredniego, nie sposób nie wspomnieć pocisków niepenetracyjnych, miotanych z broni palnej lub urządzeń do tego przeznaczonych, których używa się w celu:

- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;

- ♦ przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniające przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia;
- ♦ przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej;
- ♦ przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- ♦ zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia, ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą, a także zatrzymania osoby.

W przypadku zbiorowego zakłócenia porządku publicznego użycie pocisków niepenetracyjnych poprzedza się strzałem ostrzegawczym lub salwą ostrzegawczą w bezpiecznym kierunku, z wyjątkiem sytuacji, gdy miałyby to nastąpić w pomieszczeniach, obiektach aresztu śledczego, zakładu karnego, strzeżonego ośrodka lub aresztu w celu wydalenia. Stosując pociski niepenetracyjne, podobnie jak przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (średnia wartość prądu w obwodzie przekraczająca 10 mA), należy pamiętać o niecelowaniu w głowę lub szyję. W tych samych przypadkach, co pociski niepenetracyjne używane są chemiczne środki obezwładniające (ręczne miotacze substancji obezwładniających, plecakowe miotacze substancji obezwładniających, granaty łzawiące oraz inne urządzenia do miotania środków obezwładniających). Chemicznych środków obezwładniających używa się lub wykorzystuje w celu krótkotrwałego zakłócenia orientacji przestrzennej lub w celu obezwładnienia⁹.

W kontekście omawianej tematyki dotyczącej wyzwań i ograniczeń, jakie związane są ze stosowaniem przez Policję środków przymusu bezpośredniego oraz sposobu reagowania na zagrożenia należy uwzględnić także kwestię zapewnienia miejsc ewentualnego przebywania osób zatrzymanych, w trakcie działań. Do tego celu służy cela zabezpieczająca, w której można umieścić osobę pozbawioną wolności na okres nie dłuższy niż 48 godzin, pamiętając o tym, że może w niej przebywać więcej niż jedna osoba pozbawiona wolności tylko w przypadku, gdy bezpieczne odosobnienie tych osób w innych pomieszczeniach jest niemożliwe. W przypadku braku możliwości umieszczenia osoby pozbawionej wolności w celi zabezpieczającej, należy taką osobę umieścić w innym pomieszczeniu zapewniającym odosobnienie. Natomiast w izbie izolacyjnej można umieścić nietletniego, w celu jego

⁹ Ibidem, art. 2.

czasowego odosobnienia, na okres nie dłuższy niż 48 godzin, a nieletniego, który nie ukończył 14 lat, na okres nie dłuższy niż 12 godzin. Izba izolacyjna jest pomieszczeniem dźwiękochłonnym i monitorowanym. Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia zdefiniował warunki dotyczące pokoi izolacyjnych, w tym ich wyposażenie, minimalną powierzchnię oraz kwestie lokalizacji, okres przechowywania, sposób archiwizowania lub brakowania dokumentacji dotyczącej osób umieszczonych, a także formy tej dokumentacji oraz procedurę dotyczącą umieszczania cudzoziemca w pokoju izolacyjnym, kierując się potrzebą zapewnienia jego praw¹⁰.

W przypadku przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej, ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą Policja może stosować kolczatki drogowe i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych, przy czym do przedstawianych środków nie zalicza się kolczatek drogowych połączonych na stałe z gruntem oraz zintegrowanych ze szlabanem, a także innych przedmiotów umożliwiających zatrzymywanie pojazdów wykorzystywanych na obszarach i w obiektach podlegających ochronie. Wykorzystanie ich poprzedzone jest sygnałem do zatrzymania pojazdu danym przez umundurowanego uprawnionego w sposób zrozumiały i widoczny dla kierującego zatrzymywanym pojazdem oraz wstrzymaniem ruchu drogowego w obu kierunkach, w odległości nie mniejszej niż 100 m od środków, o których mowa. W przypadku blokowania drogi oznakowanym pojazdem służbowym, można odstąpić od wstrzymania ruchu drogowego. Kolczatki drogowej nie wykorzystuje się w celu zatrzymania pojazdu jednośladowego¹¹.

Kolejnym rodzajem środków przeznaczonych do zatrzymania są pojazdy służbowe¹², które wykorzystuje się w celu:

- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 VI 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej, Dz.U. z 2013 r., poz. 638; rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 3 VI 2013 r. w sprawie pokoju izolacyjnego, Dz.U. z 2013 r., poz. 641.

¹¹ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418, art. 30.

¹² Ustawa z dnia 20 VI 1997 r., Prawo o ruchu drogowym, Dz.U. z 2020 r., poz. 110, 284, 568, 695, 1087.

- ♦ przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- ♦ przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy;
- ♦ zapewnienia bezpieczeństwa konwoju;
- ♦ doprowadzenia, a także ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą i zatrzymania osoby;
- ♦ zatrzymania lub zablokowania innego pojazdu;
- ♦ pokonania przeszkody¹³.

Następne środki są przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód i wykorzystuje się je w celu umożliwienia uprawnionym wejścia do pomieszczeń lub innych miejsc, jeżeli użycie lub wykorzystanie innych środków przymusu bezpośredniego mogłoby powodować zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego oraz innej osoby, a także gdy wejście uprawnionych do pomieszczeń lub innych miejsc jest niemożliwe bez wykorzystania tych środków. Środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub oślniewających można użyć w przypadkach odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby. Dodatkowo w celu przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane obszary, obiekty lub urządzenia, a także w celu ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach i obiektach chronionych, uprawniony funkcjonariusz może użyć wymienionych środków w celu ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu, także zatrzymania oraz przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji. Do środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub oślniewających zalicza się w szczególności granaty hukowo-błyskowe, także z zawartością gazu łzawiącego, petardy oraz granaty dymne. Używa się ich w celu poprawy bezpieczeństwa podczas wykonywania ustawowych zadań przez uprawnionego, w warunkach stwarzających szczególne zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby. Środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających służą także do ograniczania możliwości działania osób zatrzymywanych przez krótkotrwałe zakłócenie ich

¹³ A. Kowalczyk, *Ustawa o śpb oraz broni palnej*, „Policja 997” 2014, nr 100, s. 9.

orientacji przestrzennej lub odwrócenie ich uwagi od działań uprawnionego, gdy istnieje podejrzenie, że osoby te będą stawiać intensywny opór.

Odnosząc się do użycia środków przymusu bezpośredniego przez pododdziały zwarte¹⁴, należy zauważyć, że ustawodawca zwrócił szczególną uwagę na precyzyjne określenie zakresu podjęcia decyzji o ich użyciu lub wykorzystaniu w wymienionych formacjach:

- Policji – Komendant Główny Policji, właściwy miejscowo komendant wojewódzki (Stołeczny) albo osoby przez nich upoważnione;
- Straży Granicznej – Komendant Główny Straży Granicznej, właściwy miejscowo komendant oddziału Straży Granicznej albo osoby przez nich upoważnione;
- Służbie Więziennej – Dyrektor Generalny Służby Więziennej, właściwy miejscowo dyrektor okręgowy Służby Więziennej, właściwy miejscowo dyrektor zakładu karnego albo aresztu śledczego albo osoby przez nich upoważnione;
- Żandarmerii Wojskowej – Komendant Główny Żandarmerii Wojskowej, właściwy miejscowo komendant oddziału Żandarmerii Wojskowej albo osoby przez nich upoważnione¹⁵.

Zgody na użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty może udzielić także jego dowódca, gdy zwłoka w użyciu lub wykorzystaniu tych środków groziłaby bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia uprawnionego, innej osoby albo mienia, niebezpieczeństwem zamachu na ważne obiekty i urzędnia. Użycie środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty następuje na rozkaz dowódcy tego pododdziału. Bezpośrednio przed wydaniem rozkazu użycia środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty, jego dowódca wzywa do zachowania zgodnego z prawem, w szczególności do porzucenia broni lub innego niebezpiecznego przedmiotu lub do zaniechania stosowania przemocy, a następnie uprzedza o możliwości użycia środków przymusu bezpośredniego w przypadku niepodporządkowania się temu wezwaniu. W przypadku braku możliwości nawiązania kontaktu z dowódcą lub w sytuacji zagrażającej życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby

¹⁴ Idem, *Broń palna i śpb w jednej ustawie*, „Policja 997” 2013, nr 96, s. 9.

¹⁵ Ibidem, art. 42.

uprawniony wchodzący w skład pododdziału zwartego może użyć środków przymusu bezpośredniego lub wykorzystać te środki na zasadach określonych w niniejszej ustawie. Zaprzestanie użycia środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty następuje na rozkaz dowódcy lub niezwłocznie po osiągnięciu zamierzonego celu.

W przypadkach, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty nastąpiło zranienie osoby, wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, nastąpiła śmierć osoby, zniszczenie mienia, zranienie lub śmierć zwierzęcia stosuje się przepisy już omówione w fragmencie dotyczącym wyników użycia oraz wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i wystąpienia objawów uzasadniających konieczność udzielenia osobie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub medycznych czynności ratunkowych. Gdy wystąpią omawiane zdarzenia, dowódca niezwłocznie powiadamia organ lub osobę, która udzieliła zgody na użycie środków przymusu bezpośredniego albo osobę pełniącą służbę dyżurną, a w określonym przypadku właściwy podmiot.

Broń palną można użyć, gdy zaistnieje co najmniej jeden z następujących przypadków:

1. konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na:
 - życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu;
 - ważne obiekty, urządzenia lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - mienie, które stwarza jednocześnie bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia lub wolności uprawnionego lub innej osoby, ewentualnie konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu;
 - nienaruszalność granicy państwowej przez osobę, która wymusza przekroczenie granicy państwowej przy użyciu pojazdu, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu;
 - bezpieczeństwo konwoju lub doprowadzenia;
2. konieczność przeciwstawienia się osobie:
 - niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego

- przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby;
- ♦ która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania;
3. bezpośredni pościg za osobą, wobec której:
- ♦ użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w ustawie;
 - ♦ istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo¹⁶;
4. konieczność:
- ♦ ujęcia osoby, wobec której użycie broni palnej było dopuszczalne w ustawie, wobec osoby, o której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo¹⁷, dokonała zamachu, a także schroniła się w miejscu trudno dostępnym, a z okoliczności zdarzenia wynika, że może użyć broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu;
 - ♦ ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności, jeżeli jej ucieczka stwarza zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby, istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba ta może użyć materiałów wybuchowych, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu, pozbawienie wolności nastąpiło w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia przestępstwa, o którym mowa w omawianym punkcie;
 - ♦ ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia lub przygotowania do popełnienia przestępstw określonych w ustawach¹⁸;

¹⁶ Ibidem, art. 45.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2020 r., poz. 1444, art. 115 § 20 art. 148, art. 156 §, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282.

¹⁸ Ustawa z dnia 24 V 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U. z 2020, poz. 27, art. 5 ust. 1, pkt 2; ustawa z dnia 9 VI 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Dz.U. z 2019 r., poz. 1921, 2020, art. 2 ust. 1, pkt 1; ustawa z dnia 9 VI 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, Dz.U. z 2019 r., poz. 687, art. 5 ust. 1, pkt 1.

5. konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą¹⁹.

Ilustrację dotychczasowych rozważań stanowią zestawienia statystyczne Komendy Głównej Policji dotyczące użycia/wykorzystania broni palnej przez policjantów:

Tabela 1. Opracowanie na podstawie danych KGP²⁰

Rok	Użycie broni służbowej	Wykorzystanie broni służbowej
2019	23	151
2018	17	110
2017	18	108
2016	24	146
2015	18	124
2014	25	115
2013	29	117

Broń palną można także wykorzystać w przypadku konieczności podjęcia działań zmierzających do zatrzymania pojazdu. Dotyczy to działań zagrażających życiu lub zdrowiu uprawnionego oraz innej osoby lub stwarzających zagrożenie dla ważnych obiektów, urządzeń i obszarów:

- pokonania przeszkody uniemożliwiającej oraz utrudniającej ujęcie osoby;
- ratowania życia albo zdrowia uprawnionego lub innej osoby;
- ratowania mienia;
- w przypadku naruszenia porządku lub bezpieczeństwa publicznego przez osobę pozbawioną wolności, zatrzymaną lub umieszczoną w strzeżonym ośrodku albo areszcie w celu wydalenia;
- zaalarmowania lub wezwania pomocy;

¹⁹ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418, art. 45.

²⁰ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/bron/bron-uzycie-przez-poli/51797,Uzycie-broni-sluzbowej-przez-policjantow.html> [dostęp: 12.09.2020]

- neutralizacji przedmiotów lub urządzeń mogących stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu, powodujących jednocześnie bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia uprawnionego lub innej osoby,
- unieszkodliwienia zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby po oddaniu strzału ostrzegawczego.

Przed użyciem broni palnej uprawniony funkcjonariusz zobowiązany jest do identyfikacji swojej formacji lub służby okrzykiem, przez wskazanie jej pełnej nazwy czy ustawowego skrótu. Następnie wzywa osobę do zachowania zgodnego z prawem, a w szczególności do natychmiastowego porzucenia broni lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby, zaniechania ucieczki oraz odstąpienia od użycia przemocy. W przypadku niepodporządkowania się wezwaniom, o których mowa w ustawie, uprawniony uprzedza o użyciu broni palnej okrzykiem: „Stój, bo strzelam!”, a jeżeli wezwanie to okaże się nieskuteczne, oddaje strzał ostrzegawczy w bezpiecznym kierunku. Od omawianej procedury, w szczególności od oddania strzału ostrzegawczego, można odstąpić, jeżeli ich zrealizowanie groziłoby bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

W przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania broni palnej nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, funkcjonariusz może odstąpić od udzielenia pierwszej pomocy, jeżeli czynność ta zagroziłaby życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu uprawnionego lub innej osoby, a także gdy udzielenie pomocy zostało zapewnione przez inne osoby. W przypadku odstąpienia od udzielenia pierwszej pomocy lub gdy osoba poszkodowana sprzeciwia się udzieleniu tej pomocy, uprawniony zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe. O każdym przypadku użycia lub wykorzystania broni palnej należy niezwłocznie powiadomić przełożonego lub osobę pełniącą służbę dyżurną, a uprawniony funkcjonariusz także właściwą miejscowo jednostkę organizacyjną Policji. Funkcjonariusz dokumentuje w notatce użycie i wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego w przypadku, gdy skutkiem tego użycia lub wykorzystania było zranienie osoby lub wystąpienie innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby lub jej śmierć, zranienie, śmierć zwierzęcia albo

zniszczenie mienia, a także zawsze, niezależnie od skutku tego użycia lub wykorzystania broni palnej. W przypadku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, którego skutkiem było zranienie osoby, wystąpienie innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, jej śmierć, zranienie albo śmierć zwierzęcia, zniszczenie mienia, notatka powinna zawierać²¹:

- służbowe dane identyfikacyjne uprawnionego;
- określenie czasu i miejsca użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- dane osoby, wobec której użyto środków przymusu bezpośredniego w postaci imienia i nazwiska, serii i numeru dokumentu tożsamości, a także daty urodzenia,
- określenie celu użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- informację o przyczynie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- określenie użytych lub wykorzystanych środków przymusu bezpośredniego i sposób ich użycia;
- opis czynności zrealizowanych przed użyciem lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego i po użyciu lub wykorzystaniu tych środków;
- opis skutków użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- informację o udzieleniu pierwszej pomocy i jej zakresie lub zapewnieniu wezwania kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe;
- dane ustalonych świadków zdarzenia (imię i nazwisko oraz serię i numer dokumentu tożsamości albo służbowe dane identyfikacyjne);
- podpis uprawnionego.

W przypadku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez pododdział zwarty, w treści notatki sporządzanej przez jego dowódcę, dodatkowo uwzględnia się:

²¹ Ibidem, art. 54.

- informację o organie lub osobie, która udzieliła zgody na użycie tych środków;
- opis postępowania poprzedzającego użycie lub wykorzystanie tych środków;
- określenie sposobu realizacji działań podjętych w sytuacji, gdy wszelka zwłoka w użyciu lub wykorzystaniu środków przymusu bezpośredniego groziłaby bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia uprawnionej lub innej osoby, zagrożeniem dla mienia lub niebezpieczeństwem dokonania zamachu na ważne obiekty, urządzenia lub obszar;
- informację o liczebności pododdziału zwartego.

Uzupełniającym aktem prawnym w powyższej problematyce jest Zarządzenie Nr 1114 Komendanta Głównego Policji z 19 grudnia 2006 r. w sprawie szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji²². Wprowadziło ono do użytku służbowego Regulamin szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji, stanowiący załącznik do zarządzenia. Regulamin szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji stanowi podstawę przygotowania policjantów do działania w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa, zbiorowego zakłócenia porządku publicznego, działania na rzecz ochrony porządku publicznego w czasie imprez i uroczystości masowych, katastrof, klęsk żywiołowych i awarii technicznych oraz przemieszczania pododdziałów w kolumnach marszowych pojazdów. Wprowadzone zarządzenie, dotyczące formowania szyków i ugrupowań oddziałów i pododdziałów Policji, polega na odpowiednim rozmieszczeniu policjantów, pododdziałów, środków transportu i wzmocnienia, dostosowanym do wykonania zadań służbowych w zakresie ochrony porządku publicznego lub niebezpiecznego zakłócenia porządku publicznego, jak też ochrony porządku w czasie imprez i uroczystości publicznych, katastrof, klęsk żywiołowych i awarii technicznych.

Regulamin przedstawia szyki porządkowe, kordony i dwukordony oraz ogólne zasady ich formowania. Za kordon uważany jest szyk, w którym

²² Zarządzenie Nr 1114 Komendanta Głównego Policji z 19 XII 2006 r. w sprawie szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji, Dz.U. KGP, nr 1/2007, pkt 1.

policjanci stoją w linii obok siebie w odstępach nakazanych komendą dowódcy²³. Odstępy w kordonie wynoszą do 10 kroków, ustalając odległość do szerokości dłoni jako kordon zwarty, natomiast od szerokości dłoni do dziesięciu kroków kordon rozczłonkowany. Dwukordon składa się z dwóch kordonów zwartych stojących jeden za drugim w bezpośredniej styczności. Policjanci drugiego kordonu kryją odstępy powstałe między policjantami pierwszego kordonu.

W kordonach (dwukordonach) policjanci stoją w małym rozkroku: lewa noga lekko wysunięta, pięty rozsunięte są na długość stopy, palce skierowane na zewnątrz, ręce swobodnie założone z tyłu korpusu. W przypadkach uzasadnionych (potrzeba interwencji itp.) policjant może zmienić postawę lub wystąpić z kordonu. Natomiast szykiem mającym na celu wzmocnienie jest dwukordon, który formuje się zarówno w miejscu, jak i marszu.

Po przedstawieniu i zobrazowaniu szyków porządkowych należy odnieść się do tyralier policyjnych, czyli szyku pieszego stosowanego przez pododdziały Policji, w działaniach przywracających porządek publiczny i innych, w których nie występują osoby uzbrojone w broń palną²⁴. W tyralierach tych policjanci ustawiają się w odstępach do dziesięciu kroków. Jeżeli dowódca nie określi w komendzie kształtu tyraliery i wielkości odstępów, policjanci rozwijają jedną linię prostopadłą do kierunku działania, przyjmując odstępy między sobą równe szerokości dłoni. Tyraliery formuje się w kształcie linii, skosu i klina. Każda z nich może być formowana pojedynczo, podwójnie oraz potrójnie. W tyralierze podwójnej (potrójnej) policjanci drugiej (trzeciej) linii ustawiają się, kryjąc odstępy powstałe między policjantami pierwszej (drugiej) linii. Odległości między poszczególnymi liniami tyraliery wynoszą do 1,5 kroku. Pododdziały mogą rozwijać tyraliery zarówno z linii kolumn kompanii, plutonów i drużyn, jak i z rzędu, kolumny dwójkowej, trójkowej, a także wprost z samochodów. Przy rozwijaniu tyralier należy pamiętać o odpowiednich odstępach i odległościach między poszczególnymi kolumnami pododdziałów, które są uzależnione od rodzaju tyraliery (pojedyncza, podwójna,

²³ Regulamin szyków, ugrupowań oraz przemieszczania się oddziałów i pododdziałów Policji – Załącznik do Zarządzenia Nr 1114 Komendanta Głównego Policji z 19 XII 2006 r. w sprawie szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji, Dz.U. KGP, nr 1/2007.

²⁴ Ibidem, pkt 56.

potrójna) i odstępów między policjantami oraz stosować następujący sposób obliczania odstępów między kolumnami pododdziałów. Pododdziały występujące w działaniach z takim sprzętem jak: tarcze ochronne, nasobne miotacze substancji łzawiących, ręczne wyrzutnie granatów łzawiących, strzelby gładkolufowe, siatkowe zestawy obezwładniające, koce i gaśnice ppoż. oraz inne środki wzmocnienia²⁵. Tyraliery pojedyncze można formować w sytuacjach, w których nie zachodzi potrzeba występowania z wymienionym sprzętem. Natomiast w tarcze ochronne wyposaża się policjantów stanowiących pierwszą linię tyraliery podwójnej lub pierwszą i drugą linię tyraliery potrójnej.

Prezentując katalog środków przymusu bezpośredniego, należy odnieść się do programu szkolenia, który kompleksowo przygotowuje funkcjonariuszy Policji do wykonywania zadań służbowych (w tym użycia środków przymusu bezpośredniego) na poziomie podstawowym w służbie prewencyjnej w komórkach organizacyjnych patrolowo-interwencyjnych, w oddziałach prewencji Policji oraz w służbie kryminalnej.

Na szkolenie zawodowe podstawowe kierowani są policjanci, którzy przeszli pozytywnie procedurę związaną z przyjęciem do Policji, wykazali się wiedzą między innymi z zakresu: administracji publicznej, bezpieczeństwa publicznego i funkcjonowania Policji oraz złożyli ślubowanie policyjne, a także odbyli w jednostkach macierzystych Policji szkolenie z zakresu ochrony informacji niejawnych i posiadają poświadczenie bezpieczeństwa upoważniające ich do dostępu do informacji niejawnych, oznaczonych klauzulą poufne. Szkolenie odbywa się w systemie stacjonarnym w jednej z pięciu jednostek szkoleniowych Policji i trwa 124 dni. Program szkolenia kończy się egzaminem końcowym, a absolwent szkolenia, po uzyskaniu oceny pozytywnej z egzaminu końcowego, otrzymuje świadectwo z wpisanym ogólnym wynikiem nauki oraz ocenę z egzaminu końcowego, potwierdzającego uzyskanie kwalifikacji zawodowych. Po ukończeniu szkolenia absolwent jest uprawniony do posługiwania się pałką służbową (zwykłą, szturmową, wielofunkcyjną i teleskopową), do obsługi urządzeń łączności radiowej bezprzewodowej w Policji oraz używania broni maszynowej „PM” i broni gładkolufowej, zgodnie z obowiązującymi przepisami.

²⁵ Ibidem, pkt 59.

Podstawę do programu szkolenia Policji stanowi rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w tej formacji²⁶. Przepisy rozporządzenia przedstawiają szkolenie zawodowe podstawowe prowadzone dla policjantów, przygotowujące ich do wykonywania podstawowych zadań służbowych na stanowiskach, na których są wymagane kwalifikacje zawodowe. Natomiast szkolenie zawodowe absolwentów szkół wyższych prowadzi się dla policjantów w służbie stałej, według jednolitego programu szkolenia zawodowego policjantów, właściwego dla tego szkolenia, przygotowującego policjantów do wykonywania zadań służbowych na stanowiskach, na których są wymagane kwalifikacje zawodowe wyższe. Przedmiotowe szkolenia prowadzi się na podstawie rocznego planu szkoleń jednostki, zwanego dalej „planem szkoleń”. Przedmiotowy dokument, w uzgodnieniu z kierownikiem komórki organizacyjnej, właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej Policji, sporządza: Komendant-rektor Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, komendant szkoły policyjnej oraz komendant wojewódzki (stołeczny) Policji, właściwy dla ośrodka szkolenia Policji. Przy sporządzaniu planu szkoleń uwzględnia się, przekazane przez kierownika komórki organizacyjnej właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej Policji, potrzeby szkoleniowe oraz możliwości jednostki szkoleniowej w zakresie organizowania i prowadzenia szkoleń. Plan szkoleń podlega zatwierdzeniu przez kierownika komórki organizacyjnej właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej Policji, w terminie do 10 grudnia roku poprzedzającego realizację szkoleń. Potrzeby szkoleniowe podległych jednostek lub komórek organizacyjnych Policji komendant wojewódzki (stołeczny) Policji, a w Komendzie Głównej Policji – dyrektor biura lub równorzędnej komórki organizacyjnej, określa na podstawie otrzymanych od kierowników tych jednostek lub komórek informacji dotyczących rodzajów szkoleń, liczby osób oczekujących oraz liczby osób przewidzianych do ich odbycia. Na szkolenie policjanta kieruje przełożony za pośrednictwem komórki organizacyjnej właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej

²⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 19 VI 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji, Dz.U. z 2007 r., nr 126, poz. 877 z późn. zm.

Policji, komendy wojewódzkiej (stołecznej) Policji, Wyższą Szkołę Policji, szkoły policyjnej albo instytutu badawczego. Szkolenie zawodowe podstawowe prowadzone jest według jednolitego programu szkolenia, przygotowującego policjantów do wykonywania zadań służbowych na stanowiskach, na których są wymagane kwalifikacje zawodowe. Obowiązuje ono wszystkich nowo przyjętych policjantów bez względu na wykształcenie. Przepisy nie określają czasu trwania tego szkolenia, ani podziału na etapy²⁷. Szkolenia są organizowane, a także prowadzone przez:

- szkoły policyjne oraz ośrodki szkolenia Policji – w zakresie szkolenia podstawowego, z wyjątkiem szkolenia podstawowego dla policjantów w służbie kandydackiej;
- oddziały oraz samodzielne pododdziały prewencji Policji przyjmujące do służby poborowych w zakresie szkolenia podstawowego dla policjantów w służbie kandydackiej;
- Wyższą Szkołę Policji w zakresie szkolenia absolwentów szkół wyższych oraz szkolenia podstawowego, z wyjątkiem szkolenia podstawowego dla policjantów w służbie kandydackiej²⁸.

W toku pełnienia służby realizowane jest również doskonalenie zawodowe, którego celem jest nabywanie, aktualizowanie, rozszerzanie oraz pogłębianie wiedzy i umiejętności zawodowych policjanta, wymaganych przy wykonywaniu przez niego zadań i czynności służbowych, a także uzyskanie przez niego dodatkowych uprawnień, w tym uprawnień instruktorskich. Doskonalenie policjantów organizowane jest jako²⁹:

- doskonalenie centralne, realizowane przez szkoły policyjne i Wyższą Szkołę Policji w formie kursów specjalistycznych i innych przedsięwzięć;
- doskonalenie lokalne, realizowane przez jednostki organizacyjne Policji lub komórki organizacyjne w formie innych przedsięwzięć. Za zgodą kierownika komórki organizacyjnej właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej Policji, komórki organizacyjne Komendy Głównej

²⁷ <http://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2007/nr-2/1062,SKOLENIA-W-POLICJI-PO-NOWEMU.html> [dostęp: 10.09.2015].

²⁸ <http://gazeta.policja.pl/997/informacje/57875,Szkolenia-podstawowe-po-nowemu.html> [dostęp: 15.06.2016].

²⁹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 19 VI 2007 r., § 49.

Policji oraz komendy wojewódzkie (stołeczna) Policji mogą prowadzić kursy specjalistyczne jako doskonalenie lokalne;

- doskonalenie zewnętrzne, realizowane przez podmioty pozapolicyjne.

Odnosząc się do przedstawianej problematyki, należy także przybliżyć możliwość współdziałania Policji z pozostałymi podmiotami realizującymi zadania w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego, posiadającymi uprawnienia do użycia środków przymusu bezpośredniego. Zakres współpracy wynika z ustaw i rozporządzeń, a także porozumień zawieranych pomiędzy poszczególnymi służbami. Przepisy prawa i porozumienia w sposób klarowny określają sposoby i formy współpracy poszczególnych podmiotów, którymi są: wymiana posiadanych informacji, wspólne służby i szkolenia, podejmowanie działań na wniosek współdziałających partnerów, przekazywanie dokumentacji, udzielanie pomocy, udostępnienie posiadanych sił i środków³⁰. Zadania określone dla ministra właściwego do Spraw Wewnętrznych w ustawie o działach administracji rządowej oraz dla Komendanta Głównego Policji w ustawie o Policji są uzupełnione o określone procedury postępowania w sytuacjach wystąpienia zagrożeń godzących w bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny. Przedmiotowy system oparty jest o funkcjonujący na wszystkich szczeblach organizacyjnych tej instytucji aparat wykonawczy, przeznaczony do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa publicznego oraz wspierania innych instytucji w zakresie realizacji zadań ustawowych. Ochronie podlega bezpieczeństwo obywateli, a więc poczucie braku zagrożenia, czy jakiegokolwiek dobra, tj.: życia, zdrowia, wolności itd. Szczególną uwagę należy zwrócić na kolejność użytych sformułowań w ustawie o Policji. Ustawodawca użył pojęcia „bezpieczeństwo” dwukrotnie, po raz pierwszy gdy chodzi o „bezpieczeństwo ludzi”, a następnie o „bezpieczeństwo publiczne”. W ten sposób podkreślił pierwszeństwo ochrony dóbr prawnych człowieka, stawiając dopiero na drugim miejscu bezpieczeństwo publiczne – całość porządku i urządzeń społecznych chroniących państwo i obywateli przed zjawiskami groźnymi dla ładu prawnego.

³⁰ Ibidem, s. 270–283.

Podsumowanie

Przedstawione w przedmiotowym materiale wyzwania i ograniczenia, jakie niosą za sobą skutki użycia bądź wykorzystania środków przymusu bezpośredniego prowadzą do wniosku, że uprawnione osoby, stosując przymus, są zobligowane do respektowania godności osoby poddanej konsekwencjom działania środków przymusu bezpośredniego, jednak niekiedy okoliczności i tempo wydarzeń czy też stres powodują, że nastąpić może w tym względzie przekroczenie uprawnień. Nie powinny być one jednak ani celowe, ani umyślne.

W tym zakresie poruszane zagadnienia wskazują potrzebę bieżącego doskonalenia wiedzy i umiejętności w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego przez każdego funkcjonariusza. Zauważmy, że ze względu na szczególny charakter realizacji zadań Policja ma bardzo rozbudowany ich zakres. Niestety analiza dostępnej literatury nie ujawniła szczególnych, a tym bardziej cyklicznych szkoleń w zakresie współpracy z innymi służbami. Szkolenia zazwyczaj odbywają się okazjonalnie, co może budzić wątpliwości związane z wspólnym i skutecznym ich używaniem lub wykorzystaniem. Niezależnie, zakres dbałości o problematykę dotyczącą środków przymusu bezpośredniego uwzględniany jest przez wszystkie uprawnione podmioty. W przypadku Policji zakres ten jest zawarty w priorytetach Komendanta Głównego Policji³¹ odnośnie do podniesienia jakości i efektywności pracy Policji poprzez sukcesywne podwyższanie kompetencji zawodowych funkcjonariuszy i pracowników Policji.

Co do kwestii regulacji odpowiedzialności dyscyplinarnej osób uprawnionych do stosowania przymusu należy zauważyć, że kwestie te są regulowane aktami prawnymi, odnoszącymi się do funkcjonowania poszczególnych formacji, przy czym brak koherencji w tym zakresie był już podkreślany przez wielu autorów, sugerujących potrzebę przyjęcia wspólnych regulacji³². W tym aspekcie zauważalna jest różnorodność interpretacji przepisów regulujących

³¹ <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/priorytety-kgp/22565,Priorytety-Komendanta-Glownego-Policji-na-lata-2016-2018-okres-obowiazywania> [dostęp: 12.09.2020]

³² A. Korzeniewska-Lasota, *Niekoherencja regulacji w sprawach dyscyplinarnych służb mundurowych* w: *Zasady etyki zawodowej w służbach mundurowych*, red. nauk. P. Józwiak, K. Opaliński, Piła 2013, s. 72; S. Maj, *Odpowiedzialność dyscyplinarna w służbach mundurowych*.

kwestie odpowiedzialności dyscyplinarnej. W przypadku niektórych formacji, zwłaszcza Policji, Służby Więziennej, Służby Celnej oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego, regulacje dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej są bardzo szczegółowo i precyzyjnie sformułowane, co umożliwia należyte egzekwowanie odpowiedzialności. Na działania straży gminnych³³, Żandarmerii Wojskowej³⁴ czy Straży Rybackiej³⁵ można wnieść wyłącznie zażalenie do prokuratora. Jest to jedyny środek mający na celu pociągnięcie do odpowiedzialności dyscyplinarnej za nieprawidłowe zastosowanie środków przymusu bezpośredniego. Powoduje to pewną wątpliwość co do rodzaju odpowiedzialności, gdyż zażalenie do prokuratora ma, co do zasady, związek z odpowiedzialnością karną a nie dyscyplinarną. W przypadku tych formacji kwestia odpowiedzialności dyscyplinarnej w rzeczywistości nie została więc uregulowana. Wyjątek stanowi tylko wniosek prokuratora przesłany do przełożonego dyscyplinarnego osoby, która przekroczyła uprawnienia. Taka procedura nie znajduje jednak potwierdzenia w analizowanych aktach prawnych, a w regulacjach z zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej innych formacji.

W przypadku pracowników agencji ochrony osób i mienia odpowiedzialność dyscyplinarna nie została uregulowana, co może mieć związek z prywatnym charakterem tych podmiotów. Tym samym, brak jest formalnej podstawy do pociągnięcia pracownika agencji ochrony do tego rodzaju odpowiedzialności. Przyznanie tego uprawnienia również osobom zatrudnionym w komercyjnych podmiotach (jakim jest agencja ochrony osób i mienia oraz prywatne więzienie) może rodzić problemy odnośnie do zakresu odpowiedzialności. Natomiast w sytuacji przekroczenia uprawnień przez osobę zatrudnioną w podmiocie komercyjnym, odpowiedzialność ponosi ten właśnie podmiot. Wychowawcy zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, którzy jako jedyni spośród nauczycieli i dydaktyków uprawnieni są do stosowania przymusu bezpośredniego, odpowiadają dyscyplinarnie, tak jak

Możliwość uchwalenia wspólnej procedury, w: Węzłowe problemy prawa dyscyplinarnego w służbach mundurowych, red. nauk. P. Józwiak, K. Opaliński, Piła 2012, s. 39–43.

³³ Art. 20 ustawy z dnia 29 VIII 1997 r. o strażach gminnych, Dz.U. z 1997 r., nr 123, poz. 779, z późn. zm.

³⁴ Art. 44 ust. 1 ustawy z dnia 24 VIII 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, Dz.U. z 2001 r., nr 123, poz. 1353, z późn. zm.

³⁵ Art. 23a ust. 839 ustawy z dnia 18 IV 1985 r. o rybactwie śródlądowym, Dz.U. z 1985 r., nr 21, poz. 91, z późn. zm.

inni nauczyciele i pracownicy dydaktyczni na podstawie ustawy z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela³⁶. Brak koherencji przepisów z zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej może dać podstawy do nadużywania posiadanych środków. Jednakże znacząco rażący jest całkowity brak takich uregulowań, który zauważalny jest w przypadku straży miejskiej, Żandarmerii Wojskowej czy Straży Rybackiej. Oznacza to, że ustawodawca, nie sankcjonując odpowiedzialności za przewinienia dyscyplinarne w odniesieniu do posiadanych uprawnień, również może skłaniać upoważnione podmioty do przekraczania form ich użycia. W takich przypadkach pozostaje wyłącznie odpowiedzialność karna i cywilna, która jest przewidziana niezależnie od odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Nie oznacza to, że uprawnieni mogą nadużywać swojej władzy i stosować bezpodstawnie środki przymusu bezpośredniego. Należy ich traktować jako profesjonalistów, wobec których trzeba stawiać wysokie wymagania co do fachowości, staranności przy wykonywaniu poszczególnych zadań, a z drugiej strony wobec dysponowania niebezpiecznymi środkami – do zachowania daleko idącej ostrożności w posługiwaniu się nimi, wyrażającej się między innymi w stosowaniu zasady proporcjonalności, tj. używania odpowiednich środków, w sposób współmierny do osiągnięcia celu³⁷.

Bibliografia

Akty normatywne

- Regulamin szyków, ugrupowań oraz przemieszczania się oddziałów i pododdziałów Policji – Załącznik do Zarządzenia Nr 1114 Komendanta Głównego Policji z 19 grudnia 2006 r. w sprawie szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji, Dz.U. KGP, nr 1/2007.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji, Dz.U. z 2007 r., nr 126, poz. 877 z późn. zm.

³⁶ Ustawa z 26 I 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U. z 1982 r., nr 3, poz. 19, z późn. zm.

³⁷ Wyrok SN z dnia 26 III 2003 r., II CKN 1370/00.

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 3 czerwca 2003 r. w sprawie pokoju izolacyjnego, Dz.U. z 2013 r., poz. 641.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 r. w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej, Dz.U. z 2013 r., poz. 638.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym, Dz.U. z 1985 r., nr 21, poz. 91, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r., Prawo o ruchu drogowym, Dz.U. z 2020 r., poz. 110, 284, 568, 695, 1087.
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U. z 2020 r., poz. 27.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, Dz.U. z 2001 r., nr 123, poz. 1353, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. o strażach gminnych, Dz.U. z 1997 r., nr 123, poz. 779, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. z 2020 r., poz. 1220, 1087.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2020 r., poz. 1444.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Dz.U. z 2019r., poz. 1921, 2020.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, Dz.U. z 2019 r., poz. 687.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji Dz.U. z 2020 r., poz. 360, 956,
- Zarządzenie nr 768 Komendanta Głównego Policji z 14.08.2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę patrolową oraz koordynacji działań o charakterze prewencyjnym, Dz. Urz. KGP z 2007 r., nr 15, poz. 119, z późn. zm.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 maja 2012 roku, sygn., nr K 10/11.
- Zarządzenie Nr 1114 Komendanta Głównego Policji z 19 grudnia 2006 r. w sprawie szyków, ugrupowań oraz przemieszczania oddziałów i pododdziałów Policji, Dz.U. KGP, nr 1/2007.

Literatura

- Czarny P., Sarnecki P., *Kompetencje organów władzy publicznej w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, red. nauk. J. Widacki, J. Czapska, Lublin 1998.
- Jóźwiak P., Opaliński K., *Węzłowe problemy prawa dyscyplinarnego w służbach mundurowych*, Piła 2012.

- Józwiak P., Opaliński K., *Zasady etyki zawodowej w służbach mundurowych*, Piła 2013,
- Kopyt Z., *Nowe uregulowania dotyczące Policji zawarte w ustawie z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*, „Stołeczny Magazyn Policyjny”, 2013.
- Korzeniewska-Lasota A., *Niekoherencja regulacji w sprawach dyscyplinarnych służb mundurowych*, w: *Zasady etyki zawodowej w służbach mundurowych*, red. nauk. P. Józwiak, K. Opaliński, Piła 2013.
- Kowalczyk A., *Bronń palna i śpb w jednej ustawie*, „Policja 997”, nr 96/2013.
- Kowalczyk A., *Ustawa o śpb oraz broni palnej*, „Policja 997” 2014, nr 100/2013.
- Kowalski G., *Bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny jako wartości konstytucyjne*, w: *Spoleczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, red. nauk. J. Świtka, M. Kuć, G. Gozdór, Lublin 2007.
- Misiuk A., Nowakowski Z., Pomykała M., Rachel K., *Zarządzanie ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego w państwie: wybrane prawno-organizacyjne aspekty działania Policji*, Rzeszów 2005.
- Sarnecki P., Czarny P., *Kompetencje organów władzy publicznej w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, red. nauk. J. Widacki, J. Czapska, Lublin 1998.
- Sienkiewicz-Małyjurek K., Niczyporuk Z.T., *Bezpieczeństwo publiczne. Zarys problematyki*, Gliwice 2010.
- Widacki J., Czapska J., *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, Lublin 1998.

Źródła internetowe

- <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/priorytety-kgp/22565,Priorytety-Komendanta-Glownego-Policji-na-lata-2016-2018-okres-obowiazywania> [dostęp: 12.09.2020]
- <http://gazeta.policja.pl/997/informacje/57875,Szkolenia-podstawowe-ponowemu.html> [dostęp: 15.06.2016].
- <http://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2007/nr-2/1062,SZKOLENIA-W-POLICJI-PO-NOWEMU.html> [dostęp: 10.09.2015].
- <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/98125,Jak-szkola-sie-policjanci.html> [dostęp: 12.07.2016].
- <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/bron/bron-uzycie-przez-poli/51797,Uzycie-broni-sluzbowej-przez-policjantow.html> [dostęp: 11.06.2020]

Uprawnienia przysługujące żołnierzom Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa publicznego

Abstrakt

W tekście zaprezentowano uprawnienia przysługujące żołnierzom Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie zapewniania bezpieczeństwa publicznego. Kompetencje te przedstawiono na tle roli wojska w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Wyszczególniono kilkanaście trybów użycia pododdziałów Sił Zbrojnych do omawianych celów. W sposób szczegółowy opisano prerogatywy przewidziane dla żołnierzy, w tym dotyczące podejmowania reakcji w związku z czynami o charakterze terrorystycznym oraz w ochronie granic państwa. Wśród prezentowanych uprawnień uwagę zwrócono na możliwości użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. Całość opracowania podsumowano wnioskami oraz rekomendacjami dotyczącymi omawianej problematyki.

Słowa kluczowe: Siły Zbrojne RP, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo publiczne, środki przymusu bezpośredniego, broń palna

Abstract

In the text soldiers' of Armed Forces of the Republic of Poland rights in the field of ensuring public safety were presented. These competences were shown against the background of the army's role in the internal security system in Poland. More than a dozen modes of using the Armed Forces or Military Police for those purpose shave been specified. The prerogatives of soldiers, including reacting in relations to terrorist acts and in border protection, were described in detail. Among the presented powers, attention was paid to the possibility of using direct coercion measures and firearms. The whole study has been summarized with conclusions and recommendations regarding the discussed issues.

Keywords: Armed Forces, internal security, public safety, means of direct coercion, firearm

Wykorzystanie wojska do wsparcia władz publicznych w utrzymaniu (lub do przywrócenia) pożądanego poziomu bezpieczeństwa publicznego ma dosyć długą tradycję, także i w Polsce. Dzieje się tak pomimo tego, że żołnierze poza formacjami żandarmerii generalnie nie są szkoleni do wykonywania tego typu zadań, a sprzęt użytkowany przez siły zbrojne raczej przeznaczony jest do sprawnego wykonywania zadań o charakterze militarnym. Jednak z punktu widzenia władz publicznych wojsko to poważny wymiar instytucjonalny, do tego zorganizowany hierarchicznie, zdyscyplinowany i w znacznej mierze dyspozycyjny¹. Wyposażenie sił zbrojnych zawiera wyspecjalizowane środki techniczne oraz różnorodne uzbrojenie, którego zazwyczaj nie posiadają inne funkcjonujące w państwie formacje zmilitaryzowane. Posiadanie zaś możliwości użycia tego sprzętu może niekiedy pozwolić na podjęcie reakcji wobec występujących w obecnych czasach zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego, któremu nie byłby w stanie przeciwstawić się inny podmiot organizacyjny (np. atak o charakterze terrorystycznym za pomocą statku powietrznego).

Odłąbną kwestią związaną z wykorzystaniem wojska do wspomnianych zadań pozostaje wymiar prawny. Przyjęte regulacje nie powinny przy tym wzbudzać kontrowersji i muszą zakładać pewną wyjątkowość takiego rozwiązania. Polskie (zresztą nie tylko polskie) doświadczenia z wiosny 2020 r., dotyczące przeciwstawienia się epidemii koronawirusa (COVID-19), wskazują, że użycie pododdziałów sił zbrojnych może, również w takim przypadku, dotyczyć zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego². Widok uzbrojonych żołnierzy, strzegących określonych obszarów lub granic państwa, mógł rodzić pytania o ich uprawnienia podczas prowadzenia czynności wobec osób cywilnych, szczególnie, że dochodziło wówczas do podejmowania interwencji

¹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 200; W. Sokolewicz, *Wojsko i Konstytucja*, Warszawa 2015, s. 57.

² Zob. Decyzja nr 39/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 III 2020 r. w sprawie użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy oddziałom Straży Granicznej, Dz.Urz. Ministra Obrony Narodowej, poz. 48 – zatwierdzona Postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 III 2020 r., M.P. poz. 288; Decyzja Nr 41/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 18 III 2020 r. w sprawie użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy Policji, Dz.Urz. Ministra Obrony Narodowej, poz. 52 – zatwierdzona Postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 III 2020 r., M.P. poz. 309.

przez wojskowych, w tym z wykorzystaniem broni palnej³. Problematyka uprawnień przysługujących żołnierzom Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w związku z wykonywaniem obowiązków w omawianym obszarze nie była dotychczas szerzej podejmowana⁴. Jednocześnie wciąż wprowadzane do polskiego prawa nowe tryby użycia wojska powodują konieczność ciągłego poddawania analizie tego zagadnienia.

Celem niniejszego studium jest wyszczególnienie i omówienie wszystkich aktualnie obowiązujących regulacji, które przewidują przyznanie żołnierzom Sił Zbrojnych uprawnień możliwych do zastosowania w ramach zapewniania bezpieczeństwa publicznego, a także przedstawienie wynikających z tego implikacji. Wśród opisywanych kompetencji zawarte zostaną również te, które wynikają z aktów normatywnych poświęconych innym formacjom bezpieczeństwa wewnętrznego, przede wszystkim Policji oraz Straży Granicznej. Z uwagi na założone ograniczenia objętości tekstu, zrezygnowano z omówienia kompetencji Żandarmerii Wojskowej w zakresie ujawniania i zwalczania przestępstw oraz wykroczeń (w tym dotyczących czynności dochodzeniowo-śledczych bądź operacyjno-rozpoznawczych). W materiale uwzględniono stan prawny na dzień 31 maja 2020 roku.

Siły Zbrojne w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego

Bezpieczeństwo wewnętrzne rozumiane jest jako proces (bądź jego chwilowy stan), uzyskany w efekcie spełniania funkcji wewnętrznej państwa,

³ Do przypadku oddania dwóch strzałów ostrzegawczych przez żołnierza 10. Brygady Logistycznej w związku z próbą nielegalnego wejścia do Polski w niedozwolonym miejscu doszło 28 IV 2020 r. w miejscowości Pilszcz, *Strzały ostrzegawcze na granicy*, portal internetowy Defence24, <https://defence24.pl/strzaly-ostregawcze-na-granicy> [dostęp: 7.05.2020].

⁴ W dostępnych monografiach pojawiają się zazwyczaj informacje wynikające z treści aktów normatywnych o przyznawaniu żołnierzom konkretnych kompetencji, bez głębszej ich analizy. Osobiście częściowo poruszałem to zagadnienie w opracowaniach: P. Hac, *Uwagi o formalnych i praktycznych warunkach korzystania z uprawnień policjantów zawartych w art. 15 i art. 16 ustawy o Policji przez żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Policyjny” 2016, nr 2; idem, *Współdziałanie policji oraz Sił Zbrojnych RP w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wybrane aspekty*, w: *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, red. nauk. P. Lewandowski, J. Bieniek, Warszawa 2019.

przejawiający się ochroną porządku konstytucyjnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi zamachami, a także skutkami klęsk żywiołowych i katastrof technicznych. Niekiedy wskazywanym w nauce składnikiem tego rodzaju bezpieczeństwa jest także konieczność zaspokojenia potrzeb społecznych związanych z istnieniem i rozwojem narodu, w warunkach rzeczywistych lub potencjalnych zagrożeń niemających źródła w klasycznej wojnie⁵. Biorąc powyższe pod uwagę, można dokonać podziału bezpieczeństwa wewnętrznego na jego elementy składowe, tj. bezpieczeństwa: ustrojowe (konstytucyjne), powszechne, publiczne oraz społeczne⁶. Niektóre opracowania wskazują także, że pewnym wyróżnikiem tego rodzaju bezpieczeństwa może być umiejscowienie organu decyzyjnego (wewnątrz własnego terytorium) oraz swoboda decyzji i kierowania⁷. Należy przy tym zaznaczyć, że dyskusja nad przedmiotowymi i podmiotowymi granicami bezpieczeństwa wewnętrznego wciąż trwa i, jak wiele innych pojęć z zakresu bezpieczeństwa, tak i to nie zostało w polskim systemie prawnym zdefiniowane.

Bezpieczeństwo publiczne może być pojmowane jako proces (bądź chwilowy stan), obejmujący różnorodne przedsięwzięcia i środki w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, których podstawowym celem jest ochrona porządku prawnego w państwie przed działaniami zabronionymi oraz takimi, które mogą godzić w życie i zdrowie ludzi bądź porządek publiczny, normy i obyczaje społeczne, a także instytucje i urzędnictwo publiczne⁸. Według innej definicji, bezpieczeństwo publiczne jest stanem istniejącym w państwie, w którym człowiekowi i ogółowi społeczeństwa nie grozi żadne niebezpieczeństwo,

⁵ B. Wiśniewski, *Przygotowania obronne resortu spraw wewnętrznych*, Szczytno 2014, s. 134–136; Z. Skwarek, *Zarys teorii systemów bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, w: *Zarys teorii bezpieczeństwa państwa*, red. nauk. J. Gryz, Warszawa 2015, s. 143. Wydaje się jednak, że nawet podczas prowadzenia działań wojennych na terytorium państwa wciąż mamy do czynienia z zapewnianiem bezpieczeństwa wewnętrznego.

⁶ Z. Ścibiorek, B. Wiśniewski, R.B. Kuc, A. Dawidczyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Toruń 2017, s. 41, 47.

⁷ *Kształtowanie bezpieczeństwa publicznego w warunkach współczesnych zagrożeń*, red. nauk. W. Lidwa, Warszawa 2019, s. 93.

⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 56.

niezależnie od źródła, z którego miałyby pochodzić⁹. Należy zauważyć, że pojęcie to – zarówno w nauce, jak i w polskich aktach normatywnych – wielokrotnie jest wykazywane obok lub łącznie z „porządkiem publicznym”, a znaczenie obu tych obszarów ma charakter dynamiczny, labilny i ciągle dostosowujący się do podlegających zmianom uwarunkowań prawnych, społecznych, ekonomicznych i politycznych¹⁰.

System bezpieczeństwa wewnętrznego można z kolei określić, przywołując definicję podaną przez Bernarda Wiśniewskiego, jako dający się wyodrębnić z systemu bezpieczeństwa narodowego zbiór organów władzy i administracji publicznej, metod oraz sposobów działania związanych z ochroną wartości przypisywanych dla bezpieczeństwa wewnętrznego (tj. porządku konstytucyjnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego). Również i w tym przypadku obszar objęty tym systemem jest rozległy i trudny do jednoznacznego określenia¹¹. Można jednak założyć, że każdy podmiot państwowy biorący udział w zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego będzie częścią systemu bezpieczeństwa wewnętrznego.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.¹² zadania Sił Zbrojnych zostały określone stosunkowo ogólnie. Zgodnie bowiem z treścią art. 26 ust. 1 *Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic*. Trzeba niestety przyznać, że zapis ten nie jest precyzyjny, co zostało zauważone przez wielu przedstawicieli środowiska naukowego. Użyte w nim sformułowanie *bezpieczeństwo* odnosi się – jak się wydaje – nawet nie do państwa, lecz do jego granic, co pozwala przyjąć,

⁹ A. Osierda, *Prawne aspekty pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, vol. XXIII. Tam również bogata bibliografia na temat tego zagadnienia.

¹⁰ Ibidem, s. 105. Do problematyki braku spójności w nazewnictwie z zakresu bezpieczeństwa szczegółowo odnosi się W. Kitler *Systematyzacja (unifikacja) pojęć bezpieczeństwa w systemie prawa. Postulaty de lege ferenda*, w: *Od sztuki wojennej do Bezpieczeństwa Narodowego. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin prof. dr. hab. Jacka Pawłowskiego*, red. nauk. W. Kitler, Warszawa 2017.

¹¹ B. Wiśniewski, op. cit., s. 136.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 IV 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm.

że chodzi tu raczej o bezpieczeństwo zewnętrzne¹³. Taka analiza językowa i założenie, że poza wskazanymi w Konstytucji RP zadaniami Siły Zbrojne nie są w stanie wykonywać innych obowiązków, byłaby jednak nieracjonalna wobec faktycznych sposobów wykorzystania wojska oraz oczekiwań społecznych¹⁴. Do istnienia możliwości użycia SZ RP w zapewnianiu bezpieczeństwa wewnętrznego przekonuje: po pierwsze – brak zakazu w Konstytucji RP takiego wykorzystania wojska (co pozwala na regulowanie tej materii ustawami zwykłymi), po drugie – zapisy art. 5 ustawy zasadniczej stanowiące, że *Rzeczpospolita Polska* [a więc również Siły Zbrojne – P.H.] [...] *zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli*, po trzecie – funkcjonowanie w obrocie prawnym wielu aktów normatywnych regulujących użycie wojska w opisywanym zakresie, które – jak słusznie zauważa Wojciech Sokolewicz – nigdy nie były kwestionowane co do zgodności z konstytucją¹⁵.

Kluczowa dla funkcjonowania Sił Zbrojnych jest ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: ustawa o powszechnym obowiązku obrony)¹⁶. Zgodnie z jej uregulowaniami w skład tych Sił wchodzi jako ich rodzaje: Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna, Wojska Specjalne oraz Wojska Obrony Terytorialnej, a jako wyodrębniona i wyspecjalizowana służba również Żandarmeria Wojskowa¹⁷. W tym akcie

¹³ W. Sokolewicz, op. cit., s. 43. Zauważa to również W. Kitler, *Aspekty kompetencyjne kierowania Bezpieczeństwem Narodowym w warunkach stanu wyjątkowego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2014, nr 4, s. 39. Obaj ci autorzy podważają zasadność samostanowienia stosowania wyrazu *bezpieczeństwo*, bez określenia jego rodzaju, a w konsekwencji podmiotu i przedmiotu. W. Sokolewicz wprost twierdzi, że słowo to – bez takiego określenia – nie uzyskuje *doniosłości normatywnej*, idem, op. cit., s. 35; Zob. także: W. Kitler, *Systematyzacja (unifikacja) pojęć bezpieczeństwa ...*, s. 154.

¹⁴ Zob. W. Sokolewicz, op. cit., s. 43, przypis nr 77.

¹⁵ Ibidem, s. 43–46. Autor ten jako argumenty przemawiające za możliwością wykorzystania wojska do strzeżenia bezpieczeństwa wewnętrznego podaje jeszcze: aprobowanie takiej możliwości przez znakomitą większość twórców doktryny, wyrażanie takiego stanowiska w oficjalnych dokumentach tworzonych przez organy państwa, tradycje polskiego konstytucjonalizmu, jak również brak w polskim systemie prawnym podstaw do tworzenia wydzielonych jednostek Sił Zbrojnych podlegających ministrowi właściwemu w sprawach wewnętrznych. O znaczeniu art. 5 Konstytucji wspomina także W. Kitler, *Aspekty kompetencyjne...*, s. 39.

¹⁶ Ustawa z dnia 21 XI 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U z 2019 r., poz. 1541 z późn. zm.

¹⁷ Art. 3 ust. 3 ustawy o powszechnym obowiązku obrony. W razie ogłoszenia powszechnej lub częściowej mobilizacji oraz w czasie wojny częścią Sił Zbrojnych z mocy prawa stają się

normatywnym dookreślono już zadania Sił Zbrojnych, które mają stać *na straży suwerenności i niepodległości narodu polskiego oraz jego bezpieczeństwa i pokoju*, jak również mogą *brać udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działaniach antyterrorystycznych i z zakresu ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego, oczyszczania terenów z materiałów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego oraz ich unieszkodliwianiu, a także w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego*¹⁸.

Trzeba przyznać, że w okresie po zmianie ustrojowej 1989 r. podejście ustawodawcy co do roli i zadań Sił Zbrojnych w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego ulegało znacznym przeobrażeniom. W lata dziewięćdziesiąte Wojsko Polskie wchodziło jedynie z trzema trybami¹⁹ użycia żołnierzy do wykonywania tego typu obowiązków (wsparcie Policji, ochrona granicy państwa w przestrzeni powietrznej, ochrona bezpieczeństwa statków powietrznych)²⁰. Odrębną wówczas kwestią było wydzielenie pododdziałów wojskowych do dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych w ramach tzw. Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych (dalej: NJW MSW), których zadania sprowadzały się m.in. do ochrony osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe, ochrony delegacji państw obcych przebywających na terenie Polski oraz ochrony i zapewnienia funkcjonowania urządzeń i obiektów służących najwyższym organom władzy i administracji państwowej²¹.

także Służba Kontrwywiadu Wojskowego i Służba Wywiadu Wojskowego, jednak na potrzeby niniejszej publikacji taki wariant nie będzie rozpatrywany.

¹⁸ Art. 3 ust. 1 i ust. 2 ustawy o powszechnym obowiązku obrony. Zadania Żandarmerii Wojskowej gruntownie reguluje ustawa z dnia 24 VIII 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, Dz.U. z 2020 r., poz. 431.

¹⁹ Jako „tryb użycia” rozumiane będzie uregulowanie będące odrębną prawną podstawą działania wraz ze wskazaniem stosownej procedury podjęcia decyzji i organu uprawnionego.

²⁰ Teoretycznie można wspomnieć jeszcze o czwartej podstawie, która w pewnych okolicznościach mogła dotyczyć osób cywilnych i zapewniania bezpieczeństwa publicznego, tj. możliwości użycia uzbrojonych oddziałów lub pododdziałów wojskowych organów porządkowych na podstawie art. 38 ust. 1 ustawy z dnia 21 V 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz.U. z 1992 r., nr 5, poz. 17, z późn. zm. Tryb ten funkcjonował w latach 1991–2009, jednak z uwagi na nakierowanie na prowadzenie czynności przede wszystkim wobec osób wojskowych nie został szerzej w niniejszej pracy uwzględniony.

²¹ Art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 6 IV 1990 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. nr 30, poz. 181.

Żołnierzom tych jednostek, w zakresie niezbędnym do wykonywania ich zadań, można było przyznać niektóre uprawnienia funkcjonariuszy Policji (m.in. do legitymowania, przeszukiwania i zatrzymywania osób oraz użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej), co w praktyce miało miejsce aż do likwidacji NJW MSW pod koniec 2001 roku²². Zrezygnowanie z funkcjonowania w ramach resortu spraw wewnętrznych wydzielonych pododdziałów wojskowych można było odebrać jako niechęć ustawodawcy do angażowania Sił Zbrojnych do opisywanych zadań, jednak kolejne lata pokazały, że podejście to ponownie uległo zmianie.

Obecnie w polskim systemie prawa możemy wyróżnić szesnaście trybów użycia żołnierzy do wykonywania przedsięwzięć w ramach zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego. Dwa z nich zostały wprowadzone w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, pięć w pierwszej dekadzie XXI stulecia, jeden w roku 2011, a aż osiem po roku 2014. Są to:

- art. 18 ust. 1 ustawy o Policji, dotyczący możliwości użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych do pomocy oddziałom i pododdziałom Policji w razie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego²³;
- art. 18a ust. 1 ustawy o Policji, dotyczący możliwości użycia żołnierzy Żandarmerii Wojskowej do udzielenia pomocy Policji w razie zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego²⁴;
- art. 18b w związku z art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie granicy państwowej, określający postępowanie wobec wybranych kategorii statków

²² Zob. uchwała Nr 108 Rady Ministrów z dnia 16 VII 1990 r. w sprawie przyznania żołnierzom jednostek wojskowych podporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych niektórych uprawnień funkcjonariuszy Policji, M.P. nr 30, poz. 236; rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 XI 1996 r. w sprawie przyznania żołnierzom jednostek wojskowych podporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych niektórych uprawnień funkcjonariuszy Policji, Dz.U. nr 135, poz. 629; ustawa z dnia 22 XII 1999 r. o czasowym podporządkowaniu niektórych jednostek wojskowych, Dz.U. nr 2, poz. 6.

²³ Ustawa z dnia 6 IV 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 360. Tryb ten od kwietnia 1990 r. do czerwca 2013 r. funkcjonował jako art. 18 ust. 3 wspomnianej ustawy. Został on wykorzystany w marcu 2020 r. do udzielenia pomocy Policji przez Siły Zbrojne – patrz przypis 2.

²⁴ Tryb wprowadzony w lipcu 1997 r.

powietrznych, które przekroczyły granicę państwową z naruszeniem obowiązujących przepisów²⁵;

- art. 18 ust. 1 ustawy o stanie klęski żywiołowej, dający możliwość wykorzystania oddziałów lub pododdziałów Sił Zbrojnych, jeżeli użycie innych sił i środków jest niemożliwe lub niewystarczające²⁶;
- art. 11 ust. 1 ustawy o stanie wyjątkowym, przewidujący zastosowanie oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych do przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, jeżeli dotychczas zastosowane siły i środki zostały wyczerpane²⁷;
- art. 25 ust. 1 ustawy o zarządzaniu kryzysowym, dotyczący możliwości użycia w sytuacji kryzysowej oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych do wykonywania zadań z zakresu zarządzania kryzysowego²⁸;
- art. 25b ust. 1 ustawy o zarządzaniu kryzysowym, przewidujący zastosowanie doraźnych zgrupowań zadaniowych złożonych z żołnierzy posiadających uprawnienia do wykonywania polowania, do odstrzału zwierząt zakaźnie chorych²⁹;
- art. 27 ust. 1 ustawy o ochronie żeglugi i portów morskich, dający możliwość wykorzystania w określonych okolicznościach niezbędnych sił i środków Sił Zbrojnych do zapobieżenia, ograniczenia lub usunięcia poważnego i bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nimi infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego³⁰;

²⁵ Ustawa z dnia 12 X 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U. z 2019 r., poz. 1776. Tryb ten wprowadzono w roku 2004.

²⁶ Ustawa z dnia 18 IV 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz.U. z 2017 r., poz. 1897.

²⁷ Ustawa z dnia 21 VI 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz.U. z 2017 r., poz. 1928.

²⁸ Ustawa z dnia 26 IV 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2019 r., poz. 1398, z późn. zm. Prerogatywa ta jest bardzo szeroka i zawiera w sobie wyszczególnienie kilkunastu obszarów przedsięwzięć, w których wojsko może uczestniczyć.

²⁹ Tryb wprowadzony w roku 2020.

³⁰ Ustawa z dnia 4 IX 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, Dz.U. z 2019 r., poz. 692. Z treści art. 27 ust. 1 wynika wprawdzie tylko uprawnienie Ministra Obrony Narodowej do wydania odpowiedniej decyzji, jednak zaangażowanie Sił Zbrojnych zostało wprost wyrażone w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 VIII 2010 r. w sprawie trybu postępowania i sposobu współdziałania organów w celu zapobieżenia niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nimi infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego, Dz.U. z 2015 r., poz. 1139.

- art. 118 ust. 1 ustawy o bezpieczeństwie morskim, w ramach którego jednostki organizacyjne Marynarki Wojennej współdziałają z Morską Służbą Poszukiwania i Ratownictwa (Służbą SAR), do której zadań należy poszukiwanie i ratowanie każdej osoby znajdującej się w niebezpieczeństwie na morzu. Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych przewodniczy Radzie SAR, będącej organem opiniodawczo-doradczym ministra właściwego do spraw gospodarki wodnej³¹;
- art. 11b ust. 1 ustawy o Straży Granicznej, dotyczący udzielenia pomocy Straży Granicznej przez oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej³²;
- art. 11c ust. 1 ustawy o Straży Granicznej, dający oddziałom i pododdziałom Sił Zbrojnych możliwość prowadzenia w określonych warunkach samodzielnego przeciwdziałania zagrożeniu bezpieczeństwa publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej³³;
- art. 11d ust. 1 ustawy o Straży Granicznej, dotyczący możliwości użycia żołnierzy Żandarmerii Wojskowej do udzielenia pomocy Straży Granicznej, w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa lub porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej³⁴;
- art. 18 pkt 2 ustawy o działaniach antyterrorystycznych, wskazujący na objęcie kierowania działaniami antyterrorystycznymi przez wyznaczonego żołnierza Żandarmerii Wojskowej, w przypadku wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym na obszarach lub w obiektach należących do komórek i jednostek organizacyjnych podległych

³¹ Art. 118 i art. 121 ustawy z dnia 18 VIII 2011 r. o bezpieczeństwie morskim, Dz.U. z 2020 r., poz. 680.

³² Ustawa z dnia 12 X 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. z 2020 r., poz. 305. Tryb wprowadzony w lipcu 2015 r. Został on wykorzystany w marcu 2020 r. do udzielenia pomocy Straży Granicznej przez Siły Zbrojne.

³³ Tryb wprowadzono w lipcu 2015 r.

³⁴ Tryb wprowadzono w lipcu 2015 r.

Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych albo administrowanych przez te komórki i jednostki organizacyjne³⁵;

- art. 22 ust. 1 ustawy o działaniach antyterrorystycznych, dający możliwość użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych do pomocy oddziałom i pododdziałom Policji w przypadku wprowadzenia (w trybie określonym w tej ustawie) trzeciego lub czwartego stopnia alarmowego;
- art. 38 ust. 1 pkt 1 ustawy o Służbie Ochrony Państwa, dotyczący możliwości wykorzystania żołnierzy Żandarmerii Wojskowej do udzielenia pomocy Służbie Ochrony Państwa (dalej: SOP), w przypadku zagrożenia realizacji niektórych zadań, jeżeli siły SOP są niewystarczające lub mogą okazać się niewystarczające³⁶;
- art. 44a ust. 1 ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, przewidujący przekazanie w określonych warunkach oddziałów lub pododdziałów Sił Zbrojnych do dyspozycji Głównego Inspektora Sanitarnego albo wojewody, na którego obszarze podejmowane są działania związane ze stanem zagrożenia epidemicznego, stanem epidemii bądź w razie niebezpieczeństwa szerzenia się zakażenia lub choroby zakaźnej³⁷.

Liczba oraz zakres przedmiotowy wymienionych powyżej trybów wskazują na poważne oczekiwania co do roli SZ RP w zapewnianiu bezpieczeństwa wewnętrznego. Zdecydowana większość z nich (przynajmniej jednaście) obejmuje zadania w obrębie bezpieczeństwa publicznego³⁸. W kontekście poruszanej problematyki nie należy zapominać o ustawowym zakresie obowiązków Żandarmerii Wojskowej, który z założenia dotyczy bezpieczeństwa

³⁵ Ustawa z dnia 10 VI 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz.U. z 2019 r., poz. 796.

³⁶ Ustawa z dnia 8 XII 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa, Dz.U. z 2020 r., poz. 384 z późn. zm.

³⁷ Ustawa z dnia 5 XII 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, Dz.U. z 2019 r., poz. 1239, z późn. zm. Tryb wprowadzony w 2020 roku.

³⁸ Przyjęto, że jedynie tryby określone w art. 25b ustawy o zarządzaniu kryzysowym oraz art. 44a ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi w całości dotyczą bezpieczeństwa powszechnego. Natomiast przepisy dotyczące stanu klęski żywiołowej oraz zarządzania kryzysowego, choć także nastawione za działania w tym obszarze bezpieczeństwa, przewidują m.in. udział żołnierzy w ochronie mienia pozostawionego na obszarze występowania zagrożeń, co może oznaczać zaangażowanie ich chociażby do służb patrolowych, bardziej kojarzonych z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego.

publicznego, choć nakierowany jest przede wszystkim na obszar wojskowy³⁹. Tym samym można uznać ważną rolę Wojska Polskiego w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego⁴⁰. Nie należy jednak zapominać o tym, że głównym zadaniem Sił Zbrojnych jest zapewnienie obrony przed zagrożeniami o charakterze militarnym, gdyż jedynie one posiadają odpowiedni do tego celu potencjał. Prymat tego typu obowiązków nad innymi przedsięwzięciami został nawet wyrażony w niektórych z przytoczonych regulacji, gdzie zaznaczono, że prowadzenie działań z dziedziny zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego nie może zagrozić wykonywaniu przez wojsko jego konstytucyjnych zadań (a więc wynikających z art. 26 ust. 1 Konstytucji RP)⁴¹. W *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 r.* zawarto wprawdzie myśl o potrzebie rozwijania zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych, w szczególności *Wojsk Specjalnych, do zwalczania zagrożeń, w tym o charakterze hybrydowym i działań kontrterrorystycznych, we wszystkich stanach nadzwyczajnych i stanach gotowości obronnej państwa*, jednak zdecydowana większość zapisów dotyczących wojska związana jest z reagowaniem na przewidywane zagrożenia natury militarnej⁴².

Regulacje przyznające żołnierzom SZ RP uprawnienia w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego

Podjmując kwestię kompetencji będących przedmiotem niniejszego studium, należy zauważyć, że z praktycznego punktu widzenia powinny one odzwierciedlać zadania danego podmiotu oraz jego rolę w całym systemie. Podstawowym uprawnieniem Sił Zbrojnych, wynikającym wprost ze wspomnianego

³⁹ Por. art. 3 i 4 ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, art. 2 ustawy o Policji oraz brzmienie rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dn. 15 XI 2017 r. w sprawie czynności policji sądowej, wykonywanych przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej, Dz.U. poz. 2202.

⁴⁰ Zob. J. Falecki, *Możliwości doskonalenia udziału Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego*, w: *Współczesne uwarunkowania zarządzania bezpieczeństwem wewnętrznym państwa*, red. nauk. J. Falecki, R. Kochańczyk, P. Sowizdraniuk, Katowice 2018.

⁴¹ Zob. art. 25 ust. 9 oraz art. 25b ust. 3 ustawy o zarządzaniu kryzysowym, art. 11 ust. 2 ustawy o stanie wyjątkowym.

⁴² Pkt 3.9 *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, zatwierdzonej przez Prezydenta RP w dniu 12 V 2020 r., Warszawa 2020.

już wcześniej kluczowego dla nich zaangażowania w obronę przed agresją militarną, są zapisy art. 3 ust. 2a ustawy o powszechnym obowiązku obrony. Zgodnie z nimi podczas realizacji zadań konstytucyjnych Siły te mają:

prawo stosowania środków przymusu bezpośredniego [dalej: ŚPB], użycia broni i innego uzbrojenia, z uwzględnieniem konieczności i celu wykonania tych zadań, w sposób adekwatny do zagrożenia oraz w granicach zasad określonych w wiążących Rzeczpospolitą Polską ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym.

Przyznana kompetencja jest bardzo szeroka, daje podstawę do wykorzystania całego spektrum środków militarnych (przykładowo: bombardowania lotniczego, ostrzału artyleryjskiego, minowania terenu, cyberataku), co jest jednak zrozumiałe i oczywiste w kontekście przeciwstawienia się napaści zbrojnej. Podobne zasady znajdują także zastosowanie podczas działań Sił Zbrojnych poza granicami państwa, jeżeli biorą one udział w konflikcie zbrojnym, misji pokojowej, akcji zapobieżenia aktom terroru lub ich skutkom bądź też wzmacniają siły państwa lub państw sojusznicznych⁴³.

W zakresie działania na rzecz bezpieczeństwa publicznego uprawnienia żołnierzy są ograniczone i zasadą jest, że oprócz pewnych wyjątków nie są oni upoważnieni do stosowania ŚPB, broni palnej lub innego uzbrojenia na terenie kraju. Jest to zrozumiałe z uwagi na wiodącą rolę w tej materii wyspecjalizowanych formacji cywilnych. Ze schematu tego wyłączyć należy Żandarmerię Wojskową oraz wojskowe organy porządkowe, których żołnierze, z racji przyznanej *quasi*-policyjnej roli, zostali uznani w stosownych przepisach jako uprawnieni do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej⁴⁴. Ustawodawca, chcąc jednak mieć możliwość spożytkowania także innych komponentów Sił Zbrojnych w ramach systemu

⁴³ Art. 3 ust. 2b ustawy o powszechnym obowiązku obrony w związku z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 17 XII 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, Dz.U. z 2014 r., poz. 1510 z późn. zm. W art. 7b tego drugiego aktu normatywnego enumeratywnie wymieniono możliwe przypadki stosowania przez żołnierzy ŚPB, broni palnej i innego uzbrojenia poza granicami państwa w określonych okolicznościach.

⁴⁴ Art. 2 ust. 1 pkt 19 ustawy z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (dalej: ustawa o ŚPB), Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

bezpieczeństwa wewnętrznego, zmuszony był – dla zapewnienia skuteczności tych działań – przydzielić żołnierzom spoza Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organów porządkowych pewne prerogatywy. Kompetencje te są częściowo powiązane z wyszczególnionymi wcześniej trybami użycia wojska i generalnie można je podzielić na trzy kategorie:

- przyznające uprawnienia Siłom Zbrojnym lub wybranym ich komponentom;
- przyznające żołnierzom spoza ŻW uprawnienia, jakie są dedykowane dla żołnierzy tej służby;
- przyznające żołnierzom uprawnienia dedykowane dla funkcjonariuszy formacji bezpieczeństwa wewnętrznego.

Do pierwszej grupy z pewnością można zaliczyć prawa przynależne żołnierzom ŻW, w szczególności określone w art. 17 ust. 1 ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Mowa tu przykładowo o takich kompetencjach jak: możliwość legitymowania i zatrzymywania osób, przeszukiwania osób i pomieszczeń, dokonywania kontroli osobistej bądź sprawdzenia prewencyjnego, wydawania osobom poleceń, obserwowania i rejestrowania w określonych sytuacjach przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń i towarzyszącego im dźwięku w miejscach publicznych. Uprawnienia te są bardzo podobne do tych posiadanych przez funkcjonariuszy Policji na podstawie art. 15 ustawy o Policji i różnią się przede wszystkim zapisami wynikającymi ze specyfiki zadań obu tych formacji (przykładowo żołnierze ŻW mają prawo doprowadzenia osoby do miejsca pełnienia czynnej służby wojskowej, a policjanci pobierania od osób odcisków linii papilarnych lub wymazu ze służówki policzków). Podobnie sprawa wygląda z przypadkami użycia ŚPB i broni palnej, gdzie różnice także są niewielkie. Żołnierze ŻW w porównaniu z funkcjonariuszami Policji nie mogą stosować kasku zabezpieczającego, koni służbowych i plecakowych miotaczy substancji obezwładniających oraz wykorzystywać broni palnej do neutralizacji przedmiotów lub urządzeń stwarzających niebezpieczeństwo wybuchu, powodujących jednocześnie bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia uprawnionego lub innej osoby⁴⁵.

⁴⁵ Por. art. 16 ustawy o Policji oraz art. 42 i 51 ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Dodatkowo żołnierze wojskowych organów porządkowych nie

Kolejne uprawnienie z pierwszej kategorii wynika z art. 122 ustawy Prawo lotnicze, gdzie wskazano możliwość wydawania poleceń użytkownikom polskiej przestrzeni powietrznej, m.in. przez wojskowe lotniskowe organy służby ruchu lotniczego, organy dowodzenia obroną powietrzną i wojskowe statki powietrzne. W sytuacji, gdy istnieją uzasadnione obawy, że cywilny statek powietrzny jest używany do działań sprzecznych z prawem, można wezwać go do odpowiedniej zmiany kierunku lub wysokości lotu, lądowania na wskazanym lotnisku lub wykonania innego polecenia, jednak działanie to nie może naruszać bezpieczeństwa osób będących na pokładzie tego statku powietrznego⁴⁶. W przypadku obcego wojskowego statku powietrznego lub obcego cywilnego statku powietrznego, na pokładzie którego nie znajdują się żadne osoby lub jedynie osoby zmierzające do użycia tego statku jako środka ataku o charakterze terrorystycznym, można dokonać jego przechwycenia przez polski wojskowy statek powietrzny. Regulacja zawarta z kolei w art. 18b ustawy o ochronie granicy państwowej przewiduje wówczas, że wobec niezastosowania się do wezwań i wydanych poleceń, pilot statku przechwytyjącego może oddać strzały ostrzegawcze do takiego statku powietrznego, a w przypadku dalszego niestosowania się do wezwań zniszczyć go.

W Prawie lotniczym, w artykule 126a, zawarto także kompetencję do zniszczenia, unieruchomienia lub przejścia kontroli nad bezzałogowym statkiem powietrznym, którego przebieg lotu lub działanie wskazują na zagrożenie życia lub zdrowia osoby, stworzenie zagrożenia dla chronionych obiektów, urządzeń lub obszarów bądź też stwarzają uzasadnione podejrzenie, że może zostać użyty jako środek ataku terrorystycznego. W takiej sytuacji uprawnienie to przysługuje żołnierzom Sił Zbrojnych (w tym z Żandarmerii Wojskowej), natomiast dodatkowo żołnierzom ŻW w przypadku, gdy bezzałogowy statek powietrzny zakłóca przebieg imprezy masowej albo zagraża bezpieczeństwu jej uczestników. W wypadku, gdyby tego typu statek wykonywał

mogą stosować jako ŚPB pojazdów służbowych ani wykorzystywać broni palnej do zniszczenia lub unieruchomienia bezzałogowego statku powietrznego.

⁴⁶ Ustawa z dnia 3 VII 2002 r. Prawo lotnicze, Dz.U. z 2019 r., poz. 1580 z późn. zm. W okresie lat 2004–2008 funkcjonował także art. 122a, który dawał uprawnienie do zniszczenia w określonych warunkach cywilnego statku powietrznego, gdyby był on użyty do działań sprzecznych z prawem, w szczególności jako środek ataku terrorystycznego z powietrza. Przepis ten jako niekonstytucyjny utracił moc na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego.

lot w przestrzeni powietrznej w części, w której wprowadzono ograniczenia lotów albo znajdującej się nad terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w której lot statku powietrznego jest zakazany od poziomu terenu do określonej wysokości, prerogatywa zniszczenia, unieruchomienia lub przejścia kontroli nad tym statkiem przysługuje żołnierzom Sił Zbrojnych.

W trybie określonym w art. 27 ustawy o ochronie żeglugi i portów morskich przewidziano natomiast zastosowanie wobec statku lub obiektu pływającego, użytego jako środek ataku terrorystycznego, niezbędnych kroków, do zatopienia tego statku lub obiektu włącznie. Zgodnie z przyjętą procedurą rozkaz taki może wydać Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych, po podporządkowaniu mu przez Ministra Obrony Narodowej odpowiednich sił. Niezbędne środki należy stosować w sposób minimalizujący spowodowanie zagrożenia życia lub zdrowia dla osób postronnych, wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę osobom, przeciwko którym środki te zostały użyte oraz ograniczający zniszczenie statku lub obiektu pływającego zastosowanego jako środek ataku terrorystycznego, innych statków oraz infrastruktury portowej⁴⁷.

Niewątpliwie istotne dla omawianego tematu kompetencje przyznają art. 11c ust. 5 ustawy o Straży Granicznej oraz art. 22 ust. 7 ustawy o działaniach antyterrorystycznych. W obu tych przypadkach chodzi o możliwość wykorzystania prerogatyw określonych w art. 3 ust. 2a ustawy o powszechnym obowiązku obrony, a więc nakierowanych na przeciwdziałanie zagrożeniu rozumianemu raczej jako militarne. W trybie art. 11c ustawy o Straży Granicznej, w którym oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych mogą samodzielnie działać w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej, przewidziano dla nich wykorzystanie uprawnień stosowania ŚPB, użycia broni i innego uzbrojenia w sposób adekwatny do zagrożenia oraz w granicach zasad określonych w wiążących Rzeczypospolitą Polską ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym. W porównaniu do regulacji zawartych w ustawie o ŚPB daje to dowódcom wojskowym poważne możliwości kontrakcji wobec zagrożeń, łącznie z zastosowaniem sprzętu ciężkiego. Nieco inaczej kompetencja ta

⁴⁷ Wymogów tych nie stosuje się w przypadku uzyskania informacji o obecności na statku lub obiekcie pływającym urządzenia wybuchowego oraz o zamiarze niezwłocznego wykorzystania tego statku lub obiektu jako środka ataku terrorystycznego, zob. § 6 ust. 2 rozporządzenia wskazanego w przypisie 30.

została zapisana we wskazanym przepisie ustawy o działaniach antyterrorystycznych, gdzie ograniczono ją do Wojsk Specjalnych i do ŚPB oraz broni palnej. W przypadku normy antyterrorystycznej, na podstawie art. 23, żołnierzom ŻW oraz żołnierzom Sił Zbrojnych, wchodzącym w skład grupy kontrterrorystycznej, przyznano także uprawnienie do tzw. *specjalnego użycia broni*, czyli takiego, w którym zrezygnowano z części unormowań zawartych w ustawie o ŚPB i w ramach którego – przy zachowaniu określonych warunków – można dopuszczać użycie broni palnej w sposób mogący spowodować śmierć lub bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia terrorysty⁴⁸.

Do powyższej grupy regulacji kompetencyjnych można jeszcze zaliczyć zapisy art. 11 ust. 3c ustawy o stanie wyjątkowym, w ramach którego oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych, użyte w trybie art. 11 tego aktu normatywnego, mogą użyć broni palnej lub ją wykorzystać. Rozwiązanie to łącznie z przydzieleniem podobnych uprawnień pododdziałom Policji (art. 10a ust. 1) jest największym odstępstwem od przepisów ustawy o ŚPB i jedyną tego typu prerogatywą w polskim systemie prawnym⁴⁹. W kolejnych ustępach art. 11 (3d–3i) uregulowano m.in. procedurę użycia lub wykorzystania broni palnej, w tym zasady wydawania zgody na użycie przez przełożonego bądź dowódcę pododdziału, sposób postępowania przed wydaniem rozkazu o użyciu, a także obowiązki związane z informowaniem przełożonych o tego typu przypadkach. Biorąc pod uwagę drastyczny charakter tego przepisu, zawierającego w sobie ewentualność strzelania salwami do oponentów, to chyba słusznie jest on oceniany jako relikw przeszłości⁵⁰.

Do drugiej kategorii uprawnień, tj. przyznających żołnierzom spoza Żandarmerii Wojskowej kompetencje dedykowane dla żołnierzy tej służby, zaliczyć trzeba art. 11 ust. 3a ustawy o stanie wyjątkowym. Zgodnie z ujętymi w nim zapisami, oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych zaangażowane do przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, mogą użyć i wykorzystać

⁴⁸ O tym ostatnim rozwiązaniu szerzej w: *Specjalne użycie broni. Stan obecny, zagrożenia, propozycje rozwiązań*, red. nauk. K. Jałoszyński, W. Zubrzycki, J. Stelmach, Szczytno 2017.

⁴⁹ W art. 46 ust. 1 ustawy o ŚPB zawarto zakaz użycia lub wykorzystania broni palnej przez pododdział zwarty.

⁵⁰ K. Jałoszyński, *Specjalne użycie broni – narzędzie sił specjalnych w działaniach ratunkowych w sytuacjach zakładniczych i uprowadzeń. Dylematy ograniczeń jego wykorzystania*, w: *Specjalne użycie broni. Stan obecny, zagrożenia...*, s. 242.

ŚPB, do stosowania których uprawnieni są żołnierze ŻW wchodzący w skład pododdziału zwartego. Z kolei w art. 22 ust. 6 ustawy o działaniach antyterrorystycznych przewidziano, że oddziały i pododdziały SZ RP użyte do pomocy Policji mogą użyć i wykorzystać ŚPB oraz broń palną na zasadach przewidzianych dla żołnierzy Żandarmerii Wojskowej.

W ramach trzeciej kategorii omawianych kompetencji, czyli przyznającej żołnierzom uprawnienia dedykowane dla funkcjonariuszy formacji bezpieczeństwa wewnętrznego, należy wspomnieć o art. 18 ust. 7 ustawy o Policji. Przepis ten wskazuje, że żołnierzom oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych kierowanym do pomocy oddziałom i pododdziałom Policji przysługują, w zakresie niezbędnym do wykonywania ich zadań, wobec wszystkich osób uprawnienia policjantów określone w art. 15 i art. 16 ustawy o Policji. W treści tego ustępu zaznaczono także, że korzystanie z tych kompetencji następuje na zasadach i w trybie określonym dla policjantów. Tożsame uprawnienia przyznano również żołnierzom Żandarmerii Wojskowej użytym do udzielenia pomocy Policji w trybie art. 18a ustawy o Policji. Warto wspomnieć, że art. 15 ustawy o Policji wymienia najważniejsze z ingerujących w wolność osobistą prerogatywy funkcjonariuszy Policji, jak również główne zasady ich stosowania⁵¹. Natomiast art. 16 tej ustawy podaje, w jakich przypadkach policjanci mogą użyć lub wykorzystać określone ŚPB oraz broń palną. Należy założyć, że odwołanie się do tych przepisów powoduje, że żołnierzom przysługują wszelkie, bez wyjątku, wymienione w nich uprawnienia policyjne. Można zastanowić się nad potrzebą przekazywania wszystkich kompetencji wynikających z art. 15 ustawy o Policji (w tym np. możliwości pobierania wymazu ze służówki policzków lub pobierania odcisków linii papilarnych i materiału biologicznego ze zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości), ustawodawca pozostawił to jednak bieżącej ocenie decydentów, dokonujących analizy przydzielanych Siłom Zbrojnym zadań.

⁵¹ Są to m.in.: legitymowanie osób w celu ustalenia ich tożsamości; zatrzymywanie osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach, w tym osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia; przeszukiwanie osób i pomieszczeń w trybie i przypadkach określonych w przepisach; dokonywanie kontroli osobistej, a także przeglądanie zawartości bagaży i sprawdzanie ładunku w portach i na dworcach oraz w środkach transportu; dokonywanie sprawdzenia prewencyjnego; wydawanie osobom poleceń określonego zachowania się w granicach niezbędnych do wykonania czynności służbowych.

Podobne do powyższego rozwiązanie zastosowano w przepisach ustawy o Straży Granicznej. W związku z trybem określonym w art. 11b żołnierzom oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych użytych do pomocy Straży Granicznej przysługują w zakresie niezbędnym do wykonywania ich zadań, wobec wszystkich osób, enumeratywnie określone uprawnienia funkcjonariuszy Straży Granicznej. Daje im to możliwości do: dokonywania kontroli osobistej; legitymowania lub ustalania w inny sposób tożsamości osoby; zatrzymywania osób, w tym stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia; doprowadzania osób zatrzymanych do właściwego organu Straży Granicznej, sądu lub prokuratury, a także w niektórych przypadkach cudzoziemców; przeszukiwania osób, rzeczy, pomieszczeń i środków transportu; obserwowania i rejestrowania zdarzeń na drogach oraz w innych miejscach publicznych, jak również w pomieszczeniach strzeżonych ośrodków i aresztów dla cudzoziemców; przebywania i poruszania się na gruntach bez uzyskiwania zgody ich właścicieli lub użytkowników w czasie bezpośredniego pościgu, jeżeli nie ma możliwości korzystania z dróg. Takie same uprawnienia przysługują żołnierzom Żandarmerii Wojskowej użytym do udzielenia pomocy Straży Granicznej w trybie art. 11d z tym, że rozbudowano je jeszcze o możliwość zatrzymywania pojazdów i wykonywania czynności z zakresu kontroli ruchu drogowego oraz obserwowania i rejestrowania w miejscach innych niż publiczne przebiegu przeprowadzanej interwencji. Dodatkowo, w obu tych przypadkach żołnierzom przysługiwałyby uprawnienia do stosowania ŚPB i broni palnej w trybie i na zasadach określonych dla funkcjonariuszy Straży Granicznej. W porównaniu z przyznanymi w tym zakresie kompetencjami żołnierzy Żandarmerii Wojskowej, występują tu niewielkie różnice, jednak przydzielenie tych uprawnień dawałoby wojskowym prerogatywę do użycia lub wykorzystania ŚPB i broni palnej w ramach przeciwdziałania zamachom na nienaruszalność granicy państwowej⁵². Wydaje się przy tym

⁵² W zakresie przypadków użycia lub wykorzystania ŚPB to uprawnienia funkcjonariuszy Straży Granicznej są najszerze, gdyż obejmują właśnie ewentualność ich stosowania w obronie granicy państwowej, co nie przysługuje nawet policjantom. Jeżeli chodzi o same środki przymusu, to funkcjonariusze SG w porównaniu z żołnierzami ŻW mogą używać kasków zabezpieczających, koni służbowych i pokoju izolacyjnego, nie mogą natomiast stosować wodnych środków obezwładniających. W zakresie broni palnej to funkcjonariusze SG

zasadne zastosowanie przez ustawodawcę enumeratywnego wymienienia przydzielanych dla żołnierzy kompetencji funkcjonariuszy Straży Granicznej – a nie jak to ma miejsce w przypadkach opisanych w ustawie o Policji całych artykułów – gdyż, szczególnie w zakresie podstawowych obowiązków tych funkcjonariuszy, obejmują one wiele wymagających stosownego przeszkolenia czynności, w tym o charakterze administracyjnym (jak np. dokonywanie kontroli granicznej, pełnienie wart ochronnych na pokładzie statków powietrznych, wydawanie wiz i innych zezwoleń na przekroczenie granicy, zatrzymywanie i cofanie z granicy państwowej do nadawcy szkodliwych materiałów i odpadów).

Omawiając trzecią kategorię uprawnień, należy także wspomnieć o zapisach art. 11 ust. 3 ustawy o stanie wyjątkowym, w ramach którego żołnierzom wyznaczonym do oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych użytych do przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, przysługują, w zakresie niezbędnym do wykonania ich zadań, uprawnienia policjantów określone w art. 15 i art. 16 ustawy o Policji. Dodatkowo w art. 38 ust. 3 ustawy o Służbie Ochrony Państwa przewidziano, że żołnierzom Żandarmerii Wojskowej (podobnie jak funkcjonariuszom Policji oraz Straży Granicznej) użytym do pomocy SOP przysługują, w zakresie niezbędnym do wykonania ich zadań, wobec wszystkich osób prerogatywy funkcjonariuszy SOP określone w art. 21 i art. 37 tej ustawy, czyli te dotyczące m.in. legitymowania, wydawania poleceń osobom, dokonywania kontroli osobistej bądź kontroli bezpieczeństwa oraz przypadków użycia lub wykorzystania ŚPB i broni palnej. Rozwiązanie to, poza oczywistą chęcią zrównania uprawnień przedstawicieli podmiotu wspomaganego i wspomagającego, jest o tyle zastanawiające, że generalnie funkcjonariuszom SOP przysługują mniejsze uprawnienia niż żołnierzom ŻW, być może jednak ustawodawca chciał właśnie w ten sposób rozszerzyć zakres podmiotowy działania żołnierzy, których kompetencje raczej nakierowane są na czynności wobec osób wojskowych⁵³.

mają szersze uprawnienia o przypadek jej użycia do odparcia zamachu na nienaruszalność granicy państwowej, jak również o możliwość wykorzystania jej neutralizacji przedmiotów lub urządzeń mogących stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu.

⁵³ Funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa, w porównaniu do żołnierzy Żandarmerii Wojskowej w zakresie ŚPB, nie mogą stosować części technik z użyciem siły fizycznej, kajdanek zakładanych na nogi i zespolonych, kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego,

Omawiając powyższą problematykę, należy przypomnieć, że osoby pełniące czynną służbę wojskową są traktowane jako funkcjonariusze publiczni i korzystają z wynikającej z tego tytułu ochrony prawnej. Trzeba jednak pamiętać, że zasada ta nie dotyczy terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie, więc w przypadku wykonywania czynności przez niektórych żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej będą pojawiać się pewne ograniczenia⁵⁴.

Wnioski i rekomendacje

Analiza przytoczonych powyżej treści skłania do wysunięcia następujących przemyśleń:

- Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej odgrywają ważną rolę w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego. Wskazuje na to pokaźna (i zwiększająca się na przestrzeni ostatnich lat) liczba trybów użycia wojska do zapewnienia tego rodzaju bezpieczeństwa oraz posiadanie przez te siły możliwości przeciwstawienia się niektórym kategoriom zagrożeń, wobec których formacje cywilne miałyby utrudnione zdolności reagowania. Niemniej powinno się zakładać pewną wyjątkowość uczestnictwa żołnierzy w ramach zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego, gdyż priorytetem dla nich zawsze będzie konieczność odparcia agresji zewnętrznej. Wydaje się także, że aktualny poziom wykorzystania Sił Zbrojnych do przedsięwzięć niemilitarnych może wynikać ze stanu

wodnych środków obezwładniających. Zmniejszeniu ulega także wykaz przypadków użycia broni palnej, a jedynie w zakresie jej wykorzystania przybywa żołnierzom jedna możliwość. Należy także pamiętać, że funkcjonariusze SOP mają ograniczone niektóre uprawnienia dotyczące wykonywania czynności z osobami, przykładowo nie dokonują zatrzymania osoby stwarzającej bezpośredniego zagrożenia, tylko jej ujęcie w celu niezwłocznego oddania Policji.

⁵⁴ Zob. art. 115 § 13 pkt 8 ustawy z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, z późn. zm. Oceniając sferę karną w zakresie przedstawianych uprawnień warto także zauważyć, że wprowadzone niedawno wykroczenie z art. 65a Kodeksu wykroczeń (Dz.U. z 2019 r., poz. 821 z późn. zm.), polegające na niestosowaniu się do wydawanych poleceń określonego zachowania się, zakreślono jedynie do poleceń wydawanych przez funkcjonariusza Policji lub Straży Granicznej. Pomimo tego, że żołnierzom w określonych sytuacjach będą przysługiwały kompetencje wymienionych funkcjonariuszy, to w mojej ocenie zapis kodeksowy nie daje możliwości dochodzenia takiej odpowiedzialności w przypadku wydania polecenia przez żołnierza i to nawet z Żandarmerii Wojskowej (zakaz stosowania interpretacji rozszerzającej). Brzmienie tego artykułu powinno być z tego powodu zmienione.

kadrowego formacji uzbrojonych (przede wszystkim Policji oraz Straży Granicznej), braku systemu ich wzmacniania osobowego w sytuacji kryzysu, a w zakresie bezpieczeństwa powszechnego także z niedomagań Obrony Cywilnej. Jednocześnie w Polsce nie wypracowano rozwiązań dotyczących ewentualnego utworzenia komponentu pośredniego pomiędzy służbami policyjnymi a wojskiem (np. na wzór francuski lub amerykański) i nie zanoś się, aby podjęto prace w tym kierunku.

- Założenie możliwości wykorzystania żołnierzy do omawianych zadań spowodowało konieczność przyznania im określonych kompetencji, bez których prowadzenie przedsięwzięć byłoby nieskuteczne. Należy zauważyć, że spośród wszystkich wymienionych trybów użycia Sił Zbrojnych, zdecydowana większość z nich dotyczy zapewniania bezpieczeństwa publicznego, a przydzielone prerogatywy koncentrują się na tych przypadkach. Wynika to z oczywistego faktu, że to właśnie w tych sytuacjach niezbędne jest posiadanie przez osobę podejmującą czynności niezbędnych uprawnień (np. do legitymowania czy wydawania poleceń). Tryby dotyczące udziału wojska w zapewnieniu bezpieczeństwa powszechnego nie przewidują przydzielenia odrębnych kompetencji.
- Przypisane żołnierzom uprawnienia korelują z oczekiwanymi dla nich zadaniami i są zróżnicowane pod kątem szczegółowych regulacji. Niewątpliwie najcięższy gatunkowo wymiar mają możliwości użycia środków utożsamianych z zastosowaniem militarnym, w tym wojskowych statków powietrznych i broni morskiej. W tym zakresie charakterystyczny jest tryb określony w art. 11c ustawy o Straży Granicznej, w którym pododdziałom Sił Zbrojnych przysługują prerogatywy do użycia ŚPB, broni palnej i innego uzbrojenia na zasadach odpowiadających odpieraniu zbrojnej agresji. Można przyjąć, że jest on nakierowany na przeciwdziałanie niektórym aspektom wrogich wobec Polski akcji hybrydowych (np. próbującym przenikać przez granicę państwową uzbrojonym w broń wojskową grupom dywersyjnym), co tłumaczy takie właśnie podejście ustawodawcy. W innych przypadkach żołnierzom przydzielane są uprawnienia funkcjonariuszy wspieranych przez nich formacji bezpieczeństwa wewnętrznego, przy czym obejmuje to całe wybrane artykuły z aktów normatywnych

(jak np. z ustawy o Policji) bądź też wyszczególniony zakres takich regulacji (jak np. z ustawy o Straży Granicznej). Trzeba przyznać, że system ten generalnie sprawia wrażenie przemyślanego, choć nie jest pozbawiony wad.

- W kilku trybach użycia Sił Zbrojnych opisane kompetencje dotyczą przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym, co pokazuje jak ważna jest ta problematyka i jakie znaczenie ma udział wojska w tym zakresie. Również i tutaj przewidziano uprawnienie, choć jedynie dla Wojsk Specjalnych, do stosowania ŚPB i broni palnej (ale już nie innego uzbrojenia) w warunkach przewidzianych dla odparcia zbrojnej agresji. Niemniej przy tym rodzaju zagrożeń najlepiej uwidacznia się pewna niedoskonałość obowiązujących przepisów, mianowicie mnogość regulacji i różnice w przyznanych uprawnieniach, które choć są niewielkie, to jednak konieczne do uwzględnienia w działaniach i szkoleniu. Siły Zbrojne do reagowania na zagrożenie terrorystyczne mogą być użyte co najmniej na podstawie art. 18 ustawy o Policji oraz art. 22 ustawy o działaniach antyterrorystycznych. W pierwszym przypadku żołnierzom przysługują określone kompetencje przewidziane dla funkcjonariuszy Policji, natomiast w drugim dla żołnierzy Żandarmerii Wojskowej i to tylko w zakresie stosowania ŚPB i broni palnej (czy np. bez legitymowania i sprawdzenia przewencyjnego, które mogą być przydatne podczas blokady terenu przed lub po zamachu). A więc w ustawie szczególnej, nakierowanej na przeciwdziałanie ściśle określonemu zagrożeniu przewidziano uprawnienie mniejsze od zawartego w szerokiej normie dotyczącej Policji. W ustawie o stanie wyjątkowym wyznaczonym do działań żołnierzom przysługują kompetencje policjantów (czyli także w zakresie ŚPB i broni palnej), lecz już sam pododdział z nich złożony może posługiwać się środkami przymusu i bronią w granicach prerogatyw przewidzianych dla żołnierzy ŻW, a zatem nieco węższych od policyjnych. Do tego mogą nakładać się wspomniane już wcześniej uprawnienia przewidziane dla Wojsk Specjalnych, dotyczące specjalnego użycia broni oraz użytkowania kompetencji funkcjonariuszy Straży Granicznej. Być może sytuację rozwiązałoby zrównanie uprawnień funkcjonariusza Policji, Straży Granicznej oraz żołnierza Żandarmerii Wojskowej w zakresie

stosowania ŚPB i broni palnej oraz przyznawanie ich żołnierzom przydzielonym do opisywanych działań z użyciem sformułowania „wobec wszystkich osób”. Trzeba także pamiętać o pojawiających się różnicach w dokumentowaniu niektórych czynności (np. kontroli osobistej czy sprawdzenia przewencyjnego) pomiędzy przepisami policyjnymi, Straży Granicznej czy Żandarmerii Wojskowej.

- Należy zauważyć, że kompetencje przyznawane pododdziałom wojskowym w opisywanych procedurach są dosyć szerokie, a jak zaznaczono już poprzednio w wypadku uprawnień wynikających z art. 15 ustawy o Policji prawdopodobnie przekraczają nawet faktyczne potrzeby. Ważnym elementem korzystania z tych prerogatyw powinno być merytoryczne przygotowanie żołnierzy i w miarę możliwości przeszkolenie ich (przynajmniej w typowanych do tego typu działań jednostkach) w podstawowych czynnościach, np. w legitymowaniu czy przeszukiwaniu. Warto pamiętać, że w przeciągu ostatnich lat zmodyfikowano brzmienie części uprawnień funkcjonariuszy Policji (w zakresie kontroli osobistej) oraz dodano im nowe kompetencje – do sprawdzenia przewencyjnego i wydawania osobom poleceń określonego zachowania się, co powinno być uwzględnione w programach szkoleniowych. Odrębną kwestią pozostaje szersze uwzględnienie w przepisach dotyczących ŚPB i broni palnej środków tzw. broni nieśmiercionośnej (*non-lethal weapon*), której rozwój pozwala na coraz częstsze użycie w zakresie zapewniania bezpieczeństwa publicznego.

Bibliografia

Akty normatywne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 IV 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm.

Ustawa z dnia 21 V 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz.U. z 1992 r., nr 5 poz. 17, z późn. zm.

Ustawa z dnia 21 XI 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U z 2019 r., poz. 1541, z późn. zm.

- Ustawa z dnia 20 V 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz.U. z 2019 r., poz. 821, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 IV 1990 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz.U. nr 30, poz. 181
- Ustawa z dnia 6 IV 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 360.
- Ustawa z dnia 12 X 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. z 2020 r., poz. 305.
- Ustawa z dnia 12 X 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U. z 2019 r., poz. 1776
- Ustawa z dnia 6 VI 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, z późn. zm
- Ustawa z dnia 17 XII 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, Dz.U. z 2014 r., poz. 1510, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 22 XII 1999 r. o czasowym podporządkowaniu niektórych jednostek wojskowych, Dz.U. nr 2, poz. 6.
- Ustawa z dnia 24 VIII 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, Dz.U. z 2020 r., poz. 431
- Ustawa z dnia 18 IV 2002 r. o stanie kłęski żywiołowej, Dz.U. z 2017 r., poz. 1897
- Ustawa z dnia 21 VI 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz.U. z 2017 r., poz. 1928
- Ustawa z dnia 3 VII 2002 r. Prawo lotnicze, Dz.U. z 2019 r., poz. 1580 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 IV 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. z 2019 r., poz. 1398, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 4 IX 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, Dz.U. z 2019 r., poz. 692.
- Ustawa z dnia 5 XII 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, Dz.U. z 2019 r., poz. 1239, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 18 VIII 2011 r. o bezpieczeństwie morskim, Dz.U. z 2020 r., poz. 680
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.
- Ustawa z dnia 10 VI 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz.U. z 2019 r., poz. 796.
- Ustawa z dnia 8 XII 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa, Dz.U. z 2020 r., poz. 384, z późn. zm.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 XI 1996 r. w sprawie przyznania żołnierzom jednostek wojskowych podporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych niektórych uprawnień funkcjonariuszy Policji, Dz.U., nr 135, poz. 629.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 VIII 2010 r. w sprawie trybu postępowania i sposobu współdziałania organów w celu zapobieżenia niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nimi infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego, Dz.U. z 2015 r., poz. 1139.
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 15 XI 2017 r. w sprawie czynności policji sądowej, wykonywanych przez żołnierzy Żandarmerii Wojskowej, Dz.U., poz. 2202.

- Uchwała Nr 108 Rady Ministrów z dnia 16 VII 1990 r. w sprawie przyznania żołnierzom jednostek wojskowych podporządkowanych Ministrowi Spraw Wewnętrznych niektórych uprawnień funkcjonariuszy Policji, M.P. nr 30, poz. 236.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 III 2020 r. o zatwierdzeniu Decyzji nr 39/MON Ministra Obrony Narodowej, M.P., poz. 288.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 III 2020 r. o zatwierdzeniu Decyzji nr 41/MON Ministra Obrony Narodowej, M.P., poz. 309.
- Decyzja nr 39/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 III 2020 r. w sprawie użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy oddziałom Straży Granicznej, Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej, poz. 48.
- Decyzja nr 41/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 18 III 2020 r. w sprawie użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy Policji, Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej, poz. 52.

Inne źródła

- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, zatwierdzona przez Prezydenta RP w dniu 12 V 2020 r., Warszawa 2020
- Strzały ostrzegawcze na granicy*, nota z portalu internetowego Defence24, <https://defence24.pl/strzaly-ostregawcze-na-granicy> [dostęp: 25.05.2020]

Literatura

- Balcerowicz B., *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006.
- Falecki J., *Możliwości doskonalenia udziału Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego*, w: *Współczesne uwarunkowania zarządzania bezpieczeństwem wewnętrznym państwa*, red. nauk. J. Falecki, R. Kochańczyk, P. Sowizdraniuk, Katowice 2018.
- Hac P., *Uwagi o formalnych i praktycznych warunkach korzystania z uprawnień policjantów zawartych w art. 15 i art. 16 ustawy o Policji przez żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Policyjny” 2016, nr 2.
- Hac P., *Współdziałanie Policji oraz Sił Zbrojnych RP w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wybrane aspekty*, w: *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, red. nauk. P. Lewandowski, J. Bieniek, Warszawa 2019.

- Jałoszyński K., *Specjalne użycie broni – narzędzie sił specjalnych w działaniach ratunkowych w sytuacjach zakładniczych i uprowadzeń. Dylematy ograniczeń jego wykorzystania*, w: *Specjalne użycie broni. Stan obecny, zagrożenia, propozycje rozwiązań*, red. K. Jałoszyński, W. Zubrzycki, J. Stelmach, Szczytno 2017.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- Kitler W., *Aspekty kompetencyjne kierowania Bezpieczeństwem Narodowym w warunkach stanu wyjątkowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 4.
- Kitler W., *Systematyzacja (unifikacja) pojęć bezpieczeństwa w systemie prawa. Postulaty de lege ferenda*, w: *Od sztuki wojennej do Bezpieczeństwa Narodowego. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin prof. dr. hab. Jacka Pawłowskiego*, red. nauk. W. Kitler, Warszawa 2017.
- Kształtowanie bezpieczeństwa publicznego w warunkach współczesnych zagrożeń*, red. nauk. W. Lidwa, Warszawa 2019.
- Osierda A., *Prawne aspekty pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, vol. XXIII.
- Specjalne użycie broni. Stan obecny, zagrożenia, propozycje rozwiązań*, red. K. Jałoszyński, W. Zubrzycki, J. Stelmach, Szczytno 2017.
- Skwarek Z., *Zarys teorii systemów bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, w: *Zarys teorii bezpieczeństwa państwa*, red. nauk. J. Gryz, Warszawa 2015.
- Sokolewicz W., *Wojsko i Konstytucja*, Warszawa 2015.
- Wiśniewski B., *Przygotowania obronne resortu spraw wewnętrznych*, Szczytno 2014.

Ograniczenie praw i wolności człowieka poprzez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Straży Gminnej (Miejskiej)

Abstrakt

Realizując delegację zawartą w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 maja 2012 r. (sygn. K 10/11) wskazującą, iż materia dotycząca stosowania środków przymusu bezpośredniego, jako wkraczająca w sferę konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich, wymaga kompleksowego i szczegółowego uregulowania na poziomie ustawy. 24 maja 2013 r. weszła w życie ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Uregulowała ona kwestię użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez 23 podmioty realizujące zadania na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego. W tej grupie ustawodawca umieścił również straż gminną (miejską). W ustawie uporządkowano dotychczas obowiązujące przepisy w przedmiocie stosowania przymusu. Wprowadzono nowe definicje i kluczowe pojęcia w zakresie przypadków użycia lub wykorzystania poszczególnych środków przymusu bezpośredniego, procedur oraz sposobu dokumentowania ich użycia lub wykorzystania. Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie problematyki posiadanych przez funkcjonariuszy straży gminnych (miejskich) uprawnień w zakresie używania i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. Poświęcono również znaczną uwagę ingerencji w obszar praw i wolności obywatelskich, przy stosowaniu przymusu przez podmioty ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, prawa i wolności człowieka, przymus państwowy, środki przymusu bezpośredniego, straż gminna (miejska)

Abstract

In carrying out the delegation contained in the judgment of the Constitutional Tribunal of 17 May 2012 (file no. K 10/11) indicating that the matter concerning the use of direct coercion measures, as entering the sphere of constitutional civil rights and freedoms, requires comprehensive and detailed regulation at the acts level, on May 24, 2013, the Act on Coercive Measures and Firearms entered into force. The act regulated the issue of the use and use of means of direct coercion and firearms by 23 entities carrying out tasks for safety and public order. In this group, the legislator also included the commune (city) guard. The act reorganizes the regulations in force in the field of coercion. New definitions and key concepts were introduced in the field of cases of use of individual means of direct coercion, related procedures and the method of documenting their use. This study aims to present the issues of the permissions of the municipal (city) guards in the use of direct coercion measures. Considerable attention was also given to the interference in the area of civil rights and freedoms through the use of coercion by entities protecting public safety and order.

Keywords: safety, human rights and freedoms, state coercion, means of direct coercion, municipal (city) guard

Na wstępie rozważań nad aspektem prawnym stosowania przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy straży gminnej (miejskiej) należy przyrzeć się podstawowym prawom człowieka w kontekście praw i wolności osobistej. W prawie międzynarodowym oraz w systemach prawnych państw demokratycznych odnajdziemy między innymi takie terminy, ściśle związane z usytuowaniem jednostki w systemie ochrony prawnej, jak: prawa człowieka i obywatela, wolności człowieka i obywatela, obowiązek człowieka, obowiązek obywatela, prawa i wolności oraz obowiązki konstytucyjne, prawa i wolności podmiotowe, prawa i wolności podstawowe, osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne oraz prawa i wolności kulturalne. Pojęcia te mają różne znaczenie i różną genezę. Istotne znaczenie dla dalszych rozważań ma precyzyjne rozróżnienie i zdefiniowanie trzech podstawowych terminów: prawo, wolność i obowiązek. Pomędzy pojęciami prawo i wolność, które dość często stosowane są zamiennie, występują zasadnicze różnice. Terminy te posiadają także cechy wspólne. Po pierwsze, zarówno prawo, jak i wolność w swojej naturze oznaczają, iż adresat posiada uprawnienie lub uprawnienia do określonego zachowania się. Ma prawo z tego uprawnienia lub uprawnień

skorzystać albo nie bez żadnych ujemnych skutków. Adresat praw i wolności posiada zatem swoistą możliwość wyboru określonego zachowania. Z drugiej strony, w obu przypadkach zarówno na państwowych organach administracji publicznej, jak i na samorządowych organach administracji publicznej spoczywa obowiązek podejmowania wszelkich możliwych działań i czynności w celu zagwarantowania realizacji praw i wolności. W zakresie różnic do najważniejszych zaliczyć należy obowiązek wskazania podstawy prawnej w przypadku konieczności ograniczenia prawa i wolności jednostki. Organ publiczny, chcąc doprowadzić do ograniczenia lub likwidacji wolności jednostki, musi wskazać podstawę prawną takiego działania. Natomiast w przypadku ograniczenia prawa jednostki obowiązek wskazania podstawy prawnej uzasadniającej istnienie prawa spoczywa na jednostce¹. Obowiązek natomiast można zdefiniować jako przyjęty przez normę prawną dla konkretnego adresata sposób funkcjonowania, określający nakazy lub zakazy odnoszące się do zachowania w konkretnej sytuacji. Celem tych zakazów i nakazów jest obrona najistotniejszych dóbr i wartości społecznych. Konsekwencją niepodporządkowania się obowiązkom jest sankcja prawna, czyli negatywna (ujemna) konsekwencja prawna zastosowana przez organ publiczny w odniesieniu do adresata obowiązku, który go nie wykonał. W katalogu środków represyjnych za niewykonanie obowiązku przez jednostkę odnajdziemy między innymi: sankcje karne, administracyjne i cywilne. W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się równocześnie, że:

- 1) zachodzi tu brak możliwości wyboru określonego postępowania ze strony adresata obowiązku, przeciwnie, istnieje nakaz lub zakaz określonego postępowania;
- 2) obowiązek zawsze wynika z prawa w znaczeniu przedmiotowym, inaczej mówiąc, nie ma obowiązku bez normy;
- 3) w przypadku sporu, konieczność wskazania podstawy prawnej, z której wynika obowiązek określonego postępowania obywatela, ciąży na organie państwowym żądającym wykonania tego obowiązku przez obywatela;

¹ Zob. szerzej L. Wiśniewski, *Prawo a wolność człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, w: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. nauk. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.

- 4) na państwie ciąży powinność podjęcia starań w celu zapewnienia realizacji obowiązków przez adresatów norm prawnych przy czym idzie tu o zabezpieczenie interesu ogólnospołecznego, jak i innych obywateli².

Jak zauważa A. Łopatka, pojęcie prawa człowieka oznacza ogół niezbywalnych uprawnień przysługujących każdemu człowiekowi, bez względu na jego przynależność państwową i status społeczny, jak i praw przysługujących określonym grupom społecznym, np. jeńcom w czasie wojny. Są to prerogatywy, które przysługują każdej jednostce tylko z tej racji, że jest istotą ludzką. Uprawnienia te mają uniwersalny charakter i każdemu przysługują w równym stopniu³. Można stwierdzić, że prawa człowieka to kwalifikowana postać praw i wolności jednostki, których źródłem jest prawo naturalne i godność istoty ludzkiej, służących ochronie jej interesów, przypisywanych każdej osobie ludzkiej, niezależnie od przynależności państwowej i od jakichkolwiek cech różniących⁴. Termin prawa obywatela rozpatrywać należy jako zespół uprawnień przysługujących jedynie obywatelowi danego państwa, czyli osobie fizycznej związanej z państwem trwałym, specyficznym konstruktem – węzłem prawnym. Obywatelstwo zdefiniować można jako stosunek prawny zawarty pomiędzy jednostką a państwem. Ze stosunku tego wynikają skutki prawne, określone w prawie wewnętrznym danego państwa oraz w prawie międzynarodowym, a także prawa i obowiązki wspólne wszystkim osobom mającym to obywatelstwo, chyba, że pewnym ich grupom zapewniono specjalny status⁵.

Wolność człowieka należy rozumieć jako uprawnienie każdej jednostki ludzkiej do określonego zachowania się według własnej woli. Wolność obywatela natomiast to uprawnienie do określonego zachowania się według własnej woli, którego adresatem jest tylko jednostka posiadająca obywatelstwo danego państwa. Pojęcie obowiązku człowieka rozpatrywać należy jako nakaz

² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 4 listopada 2014 r., IV SA/Wa 994/14, cyt. za F. Siemieński, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1976, s. 124–125, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/iv-sa-wa-994-14-wyrok-wojewodzkiego-sadu-521710461>.

³ A. Łopatka, *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 9.

⁴ W. Zakrzewski, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, w: *Polskie prawo konstytucyjne*, red. nauk. W. Skrzydło, Lublin 2003, s. 167.

⁵ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999, s. 355.

lub zakaz skierowany do każdej jednostki bez względu na jej obywatelstwo. Należy w tym miejscu wskazać, iż są to najbardziej podstawowe obowiązki osoby fizycznej wypływające z samej istoty człowieczeństwa. Obowiązek obywatela natomiast to nakaz lub zakaz wypływający i związany bezpośrednio z przynależnością państwową jednostki. Modelowym przykładem obowiązku obywatela jest obowiązek obrony państwa i służby wojskowej.

Kolejnym, jednym z najbardziej istotnych dla pozycji prawnej człowieka i obywatela obszarem praw i wolności jednostki są prawa i wolności podstawowe. W doktrynie prawa konstytucyjnego rozpowszechniony jest również pogląd, że prawa i wolności podstawowe to wszystkie prawa i wolności jednostki zawarte w konstytucji. Prawa i wolności jednostki ulokowane poza ustawą zasadniczą nie posiadają zatem charakteru podstawowych praw i wolności.

Prawa i wolności osobiste definiowane są jako prawa i wolności najściślej związane z życiem prywatnym jednostki. Podstawowym adresatem praw i wolności osobistych jest człowiek. Zdarzają się również takie prawa i wolności, których adresatem jest obywatel, np. prawo do niewydalania z terytorium państwa, którego jest się obywatelem. Ta kategoria wolności i praw ma zapewnić człowiekowi określony komfort życia bez nieuzasadnionej ingerencji władz państwowych⁶.

Prawa, wolności i obowiązki konstytucyjne to zbiór praw i wolności oraz obowiązków człowieka i obywatela, wymienionych i zagwarantowanych w przepisach ustawy zasadniczej danego państwa. W odniesieniu do polskiego systemu prawnego, prawa i wolności oraz obowiązki konstytucyjne zostały ujęte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku⁷.

Oprócz systematyki i katalogu praw, wolności oraz obowiązków człowieka i obywatela, w ustawach zasadniczych demokratycznych państw odnajdziemy ogólne postanowienia odnoszące się do tego katalogu. Postanowienia te stanowią konstytucyjne zasady. Zasady, które tworzą fundamenty i podstawy regulacji normatywnych określających pozycję prawną jednostki, zarówno w społeczeństwie, jak i w państwie. Zasady te mogą jednocześnie stanowić

⁶ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, w: *Prawo konstytucyjne*, red. nauk. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała, Toruń 2015, s. 171.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.

najważniejsze dyrektywy interpretacyjne. W polskim systemie prawnym zasady ogólne konstytucyjnej regulacji praw i wolności zawarte zostały w rozdziale drugim Konstytucji RP i stanowią swoisty przedsięwzięcie wprowadzający do szczegółowej, normatywnej regulacji statusu jednostki. Do konstytucyjnej regulacji praw i wolności oraz obowiązków jednostki zawartych w Konstytucji RP należy zaliczyć:

- zasadę godności człowieka;
- zasadę wolności człowieka;
- zasadę równouprawnienia;
- zasadę ochrony mniejszości narodowych i etnicznych;
- zasadę zróżnicowanego statusu obywateli i cudzoziemców.

Na potrzeby niniejszego opracowania należy przyrzeć się pierwszym dwóm zasadom. Jak zauważa P. Winczorek, pierwszą zasadę można uznać za swoistą preambułę rozdziału drugiego Konstytucji, która zawiera wykład podstawowej idei, na jakiej oparte są wszystkie pozostałe postanowienia odnośnie do statusu prawnego jednostki⁸. Istoty konstytucyjnej zasady godności należy upatrywać w tym, że ustrojodawca traktuje godność człowieka jako przyrodzoną i niezbywalną. Stanowi ona źródło wszelkich wolności i praw człowieka i obywatela. Godność człowieka jest nienaruszalna. Jej estyma, poszanowanie i zapewnienie bezpieczeństwa w tym obszarze jest obowiązkiem władz publicznych⁹. Zasada godności człowieka ma swoje źródło w prawie naturalnym. Powszechnie zostało przyjęte, że jest to wartość ogólnoludzka i istnieje bez względu na to, czy jest ujęta w prawie pozytywnym czy też nie.

Kolejną istotną dla dalszych rozważań zasadą jest zasada wolności człowieka. Ustrojodawca, chroniąc wolność jednostki, zobowiązuje każdego człowieka do poszanowania wolności i praw innych osób. Wolność człowieka stanowi przede wszystkim swobodę czynienia wszystkiego, co nie jest przez system prawny zabronione. Jednostka nie musi wskazywać podstawy prawnej

⁸ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, Warszawa 2000.

⁹ Art. 30. Konstytucji RP, „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”.

swojej działalności, a jednocześnie nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.

Zapewnienie ochrony wolności oraz praw jednostki powinno stanowić priorytet realizowany przez władzę publiczną. W demokratycznym państwie prawnym działania takie polegają na przyznaniu uprawnionym podmiotom prawnych środków, służących szeroko pojętej ochronie dóbr. Bezpieczeństwo, które uwidacznia się w społecznym poczuciu zaspokojenia ochrony interesów, braku ingerencji w sferę prywatną oraz nienaruszaniu wolności i nietykalności osobistej, staje się odzwierciedleniem stanu dającego jednostce poczucie pewności elementarnej wartości, jaką jest funkcjonowanie. Jednocześnie daje możliwość zachowania ciągłości istnienia oraz rękojmię dalszego rozwoju. W opozycji do powyższego, w określonych przypadkach, dobra jednostki mogą zostać naruszone w sytuacji ścierania się dwóch sfer wartości – indywidualnej i wspólnej. Państwo posiada uprawnienie do prawnej ingerencji w sferę zagwarantowanych konstytucyjnie praw oraz wolności człowieka i obywatela. Dokonuje jej za pośrednictwem wyspecjalizowanego i zorganizowanego aparatu organów publicznych. Zgodnie z zasadą demokratycznego państwa prawnego, ingerencja ta następuje na mocy prawa oraz w jego granicach. Organy publiczne, będąc w posiadaniu narzędzi ingerencji, „mogą funkcjonować wyłącznie w ramach posiadanych kompetencji, zakreślonych przez normy prawne”. Ich rozstrzygnięcia powinny opierać się na prawnej podstawie, a ich istnienie wynikać z obowiązujących regulacji prawnych¹⁰. Ograniczenie wolności i praw wymaga obligatoryjnie i każdorazowo podstawy prawnej stanowiącej o takim ograniczeniu lub zakazie. To z konstytucyjnej zasady legalizmu wynika, że organy władzy publicznej podejmują tylko takie działania, do których dyspozycja normy prawnej je upoważnia. Jeżeli przesłanki te zostaną spełnione, organ otrzymuje od państwa legitymację do stosowania przymusu państwowego. To właśnie przymus stanowi źródło ingerencji. Jest on ulokowany w licznej zbiorowości zależnych od siebie pojęć, które ukażują proces oddziaływania jednego podmiotu na drugi¹¹. Podstawową cechą przymusu państwowego jest bowiem jego prawny charakter, co potwierdza

¹⁰ J. Przybojewski, *Prawo konstytucyjne. Zagadnienia podstawowe*, Bydgoszcz 2003, s. 33.

¹¹ R. Tokarczyk, *Filozofia prawa*, Warszawa 2009, s. 285.

wspomnianą zasadę demokratycznego państwa prawnego¹². Ograniczenie wolności i praw człowieka w demokratycznym państwie prawnym jest nierozzerwalnie związane z wyjątkową sytuacją i koniecznością ochrony chociaż jednego prawnie chronionego dobra. Na płaszczyźnie polskiej ustrojodawca w art. 31 ust. 3 Konstytucji wskazał na materialnoprawny aspekt ograniczenia praw i wolności. Możliwość ograniczenia konstytucyjnej wolności i praw człowieka może zaistnieć w przypadku jednoczesnego spełnienia następujących warunków:

- ustanowienia ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw w drodze ustawy;
- ograniczenia muszą być konieczne w demokratycznym państwie dla zapewnienia jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego; bądź dla ochrony środowiska; zdrowia i moralności publicznej; albo wolności i praw innych osób;
- ograniczenia nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Jak słusznie zauważa L. Garlicki, przesłanki te łącznie wyrażają generalną koncepcję interesu publicznego, który stanowi ogólny wyznacznik granic wolności oraz praw jednostek¹³. Na ustawodawcy spoczywa ciężar uprawdopodobnienia, że wprowadzanie ograniczeń wolności i praw w ustawie będzie niezbędne z uwagi na zaistniałe przesłanki odpowiadające przynajmniej jednej z wartości, o których traktuje art. 31 ust. 3¹⁴. Należy jednocześnie zauważyć, że „katalog ma charakter zamknięty i nie może być interpretowany rozszerzająco”¹⁵. W swoich rozważaniach L. Garlicki wskazuje, że wyczerpanie posiada charakter wyczerpujący, a zwroty posiadają wybitnie generalny charakter, przez co możliwe jest objęcie zakresem pojęciowym praktycznie wszystkich potencjalnych sytuacji ograniczeń. Autor zauważa, że kolejność wymienionych w przepisie przesłanek nie ma znaczenia, nie jest to bowiem hierarchiczne wskazanie wartości. Jednocześnie wskazuje, iż taki zabieg pro-

¹² A. Gryniuk, *Przymus prawny. Studium socjologiczno-prawne*, Toruń 1994, s. 20.

¹³ M. Ławrynowicz-Mikłaszewicz, *Bezpieczeństwo jako prawo człowieka w kontekście stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnione podmioty*, „Przebieg Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny”, nr 4/2014, s. 65.

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 II 2004 r., sygn. P 21/02, Dz.U. z 2004 r., nr 34, poz. 303.

¹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 II 1999 r., sygn. K 23/98, M.P. z 1999 r., nr 20, poz. 295.

wadziłby do akcentowania oraz przyznawania szczególnej wagi bezpieczeństwu, natomiast ochronie wolności oraz praw innych ustrojodawca nadałby mniejsze znaczenie¹⁶.

Ograniczenie praw i wolności odbywa się na zasadach zastosowania przymusu państwowego. Nie można jednak utożsamiać go z pojęciem przemocy. Różnica sprowadza się do legalnego charakteru przymusu państwowego. Trafnie wskazuje A. Gryniuk, że przemoc jest nielegalnym użyciem siły fizycznej, w przeciwieństwie do przymusu będącego legalnym użyciem tej siły¹⁷. Przymus nie stanowi celu przepisów prawa samego w sobie. Jest on narzędziem do realizacji celów zawartych w przepisach. Dla przykładu przyjrzyjmy się karze pozbawienie wolności osoby, która dopuściła się czynu zabronionego. Pozbawienie wolności nie jest zamierzeniem tej normy prawnej. Celem jest przeciwdziałanie popełnieniu czynu zabronionego poprzez sankcje karne. Pozbawienie wolności jest środkiem służącym do osiągnięcia tego celu.

Organy publiczne wyposażane są w szerokie, daleko idące uprawnienia (przymus państwowy), których skutki odczuwają w sposób negatywny osoby, wobec których są one wykorzystywane. Jednocześnie zastosowanie przymusu jest konieczne, ze względu na ochronę bezpieczeństwa obywateli, jak i ich dóbr osobistych. Jak zauważa A. Tyburska „niejednokrotnie przez sprzeczne z prawem zachowanie zostaje zagrożone osobiste bezpieczeństwo człowieka”. Dopiero wówczas podjęcie środków polegających również na fizycznej presji może udaremnić jego sprzeczne z prawem zachowanie. Możliwość stosowania siły fizycznej wobec osób naruszających reguły życia społecznego jest niezbędnym atrybutem funkcjonariuszy chroniących bezpieczeństwo¹⁸. Obywatele, w zamian za ochronę ich dóbr, godzą się na ingerencję w ich sferę praw i wolności.

Zastosowanie przymusu państwowego, ingerującego w prawa jednostki, przyjmuje różne formy. Ze względu na formę i istotę użytych środków, przymus państwowy można podzielić na fizyczny i psychiczny. Przymus fizyczny jest bezpośrednio powiązany z pojęciem przymusu bezpośredniego. Meritum tego rodzaju środków jest użycie siły fizycznej, która ma za zadanie uzyskanie

¹⁶ M. Ławrynowicz-Mikłaszewicz, op. cit., s. 65.

¹⁷ A. Gryniuk, op. cit., s. 20.

¹⁸ A. Tyburska, M. Kaczmarczyk, A. Sęk, *Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Szczytno 2009, s. 7.

pożądanego przez normy prawne celu. W swoich rozważaniach A. Gryniuk opisuje, że przymus psychiczny polega na pewnego rodzaju szantażu, wymuszeniu z góry przewidzianych następstw „w sytuacji niezachowania się w sposób pożądaný przez posługującego się przymusem (oddziałującego)”¹⁹. Jako przykład może posłużyć działanie funkcjonariuszy, którzy w momencie gdy osoba wezwana do podporządkowania się poleceniom, nie czyni tego. Funkcjonariusz ma obowiązek zakomunikowania i uprzedzenia o użyciu środka przymusu (w tym przypadku bezpośredniego). Właśnie to ostrzeżenie przyjmuje formę przymusu psychicznego. Jego celem jest bowiem uświadomienie adresata o następstwach niepodporządkowania się. Pojawia się w tym miejscu jednoznaczna groźba zastosowania środka przymusu bezpośredniego. Podobną sytuację mamy w prawie karnym w przypadku sankcji. Jeżeli osoba zachowa się w określony, niezgodny z prawem sposób, to grozi jej uregulowana w aktach prawnych sankcja karna. Jest ona swoistego rodzaju przymusem psychicznym mającym na celu odstraszenie i zapobieganie popełnianiu czynów zabronionych.

Analizując formy oddziaływania przymusu państwowego na jednostkę, należy wskazać, że przyjmuje on zarówno formę formalną, jak i faktyczną. Pierwsza z nich, posiadając charakter legalny, wynika bezpośrednio z przepisów prawa, które określają zakres obowiązków. Przyjmuje ona charakter potencjalny, bezosobowy i abstrakcyjny, odnosząc się do niezidentyfikowanej grupy adresatów. Natomiast przyjmowana forma faktyczna przymusu jest działaniem rzeczywistym. Odnosi się do określonego, indywidualnego przypadku i jest ukierunkowana do konkretnej osoby. Dodatkowo wiąże się ona z subiektywnym odczuciem dolegliwości przez osobę, wobec której jest stosowany, podlegając jednocześnie dostosowaniu do panującej sytuacji.

Jako podstawowy podział w prowadzonych rozważaniach należy przyjąć i rozróżnić przymus pośredni i bezpośredni. Do pierwszego należy zaliczyć wszelkie środki mające na celu wymuszenie na odbiorcy bez użycia siły fizycznej pożądanego zachowania. Środki te stanowią najliczniejszą, niesklasyfikowaną grupę środków przymusu, za pośrednictwem których państwo *lege artis* ingeruje w obszar praw i wolności człowieka i obywatela. Przykładami takiego przymusu są:

¹⁹ A. Gryniuk, op. cit., s. 31.

- postępowanie mandatowe;
- przeszukanie osoby, pojazdu w przypadku podejrzenia posiadania towarów niebezpiecznych lub nielegalnych;
- zatrzymanie prawo jazdy;
- usunięcie bądź przemieszczenie pojazdu;
- zobowiązania podatkowe wynikające z ordynacji podatkowej;
- zamrożenie życia społecznego – *lockdown* związane z pandemią COVID-19.

Funkcjonariusze publiczni posiadają uprawnienia do zastosowania środków przymusu pośredniego, a w szczególności do:

- legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości;
- zatrzymywania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kpk i innych ustaw;
- zatrzymywania osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego bądź dla mienia;
- pobierania wymazu ze słuzówki;
- obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych, jak i dźwięku towarzyszącego tym zdarzeniom (przy realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych);
- obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu lub dźwięku w trakcie interwencji w miejscach innych niż publiczne podczas prowadzenia działań kontrterrorystycznych²⁰.

Bardziej dotkliwą formą przymusu państwowego jest przymus bezpośredni. Uprawnienie to polega on na wymuszeniu pożądanego zachowania z włączeniem siły fizycznej jako „narzędzia wymuszenia”. W polskim systemie prawnym prawo do stosowania tego rodzaju przymusu posiadają funkcjonariusze organów administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego, między innymi: Policji, straży gminnej (miejskiej), ABW, Straży Granicznej, Służby Więziennej. Dodatkowo należy wskazać, że uprawnionymi do stosowania tego rodzaju przymusu są także m.in.:

- lekarz, pielęgniarka jednostki organizacyjnej pomocy społecznej lub kierujący akcją prowadzenia medycznych czynności ratunkowych w stosunku do osób z zaburzeniami psychicznymi, umieszczonych

²⁰ Art. 15 ustawy z dnia 6 IV 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 360 z późn. zm.

m.in. w szpitalach psychiatrycznych – przykładami są: przytrzymanie, przymusowe podanie leków, unieruchomienie, izolacja²¹;

- pracownicy agencji ochrony osób i mienia wobec osób zagrażających ochranianemu mieniu i osobom tam przebywającym²²;
- pracownicy (sanitariusze) izby wytrzeźwień wobec osoby przyjętej, która stwarza zagrożenie dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby lub niszczy przedmioty znajdujące się w otoczeniu w zakresie przytrzymania, unieruchomienia, przymusowego podania produktu leczniczego lub izolacji²³.

Powyższe uprawnienia są realizowane przy zastosowaniu tzw. środków przymusu bezpośredniego. Zastosowanie środków przymusu bezpośredniego wprost godzi w wolnościowy status jednostki. Doprowadza do ograniczenia w sposób bezsprzeczny wolności i nietykalności osobistej. Jednocześnie jako uzasadnienie dopuszczające do ograniczenia praw i wolności istotne stają się przesłanki bezpieczeństwa i porządku publicznego, jak również ochrony wolności oraz praw innych osób. Poprzez zastosowanie środków przymusu bezpośredniego następuje ingerencja w obszar swobodnego funkcjonowania człowieka. Środki te, będąc narzędziami wymuszania posłuszeństwa, napotykały na opór społeczny, szczególnie w zakresie uznania życia, zdrowia oraz godności ludzkiej jako wartości najwyższych. Jednocześnie stosowanie środków przymusu bezpośredniego w demokratycznym państwie prawnym staje się narzędziem do wzmocnionej ochrony tych dóbr²⁴. W literaturze przedmiotu pojęcie środków przymusu bezpośredniego definiowane jest na wieloraki sposób. Jak zauważa R. Stefański, środki te charakteryzują się zapobiegawczą i porządkową właściwością. Nie można ich stawiać na równi z represyjnością, gdyż z samej istoty nie mogą pełnić takiej funkcji, jak również nie powodują ukarania osoby, wobec której są stosowane. Wywierają

²¹ Art. 18 ustawy z dnia 19 VIII 1994 r., o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. z 2020 r., poz. 685.

²² Ar. 36 ust. 1, pkt 4 ustawy z dnia 22 VIII 1997 r., o ochronie osób i mienia, Dz.U. z 2020 r., poz. 838.

²³ Art. 42 ustawy z dnia 26 X 1982 r., o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. z 2019 r., poz. 2277, z późn. zm.

²⁴ L. Dyduch, R. Maciejczyk, *Wybrane formy organizacyjne działań podmiotów uprawnionych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, cz. 1, *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna*, Warszawa 2012, s. 7.

presję w celu uzyskania właściwego postępowania zgodnego z przepisami prawa oraz do podporządkowania się jednostki²⁵. Natomiast M. Goettel środki przymusu bezpośredniego nazywa „czynnościami funkcjonariuszy, polegającymi na fizycznym (siłowym) oddziaływaniu na człowieka w celu zmuszenia go do określonego zachowania się”²⁶.

Przedstawiając ogólną definicję środków przymusu bezpośredniego, L. Dyduch, R. Maciejczyk wskazują, że stanowią one

właściwości organizmu ludzkiego (siła fizyczna) lub przedmioty albo zwierzęta (jako istoty żywe), za pomocą których uprawniony funkcjonariusz publiczny wywiera na osobę presję (powoduje dolegliwość fizyczną i psychiczną) w celu uzyskania zachowania zgodnego z prawem lub obezwładnia niebezpieczne zwierzęta²⁷.

W związku ze znaczącą ingerencją w podstawowe prawa i wolności człowieka i obywatela narzędzie, jakim są środki przymusu bezpośredniego wymaga niezbędnej kontroli, a jego zastosowanie nadzoru. Takie stanowisko potwierdza R. Netczuk, stawiając tezę, iż

środki przymusu bezpośredniego polegają na stosowaniu niezbędnej siły w celu urzeczywistnienia pewnego stanu niezależnie od woli i zachowania się osoby, wobec której są stosowane i dla ewentualnego odparcia jej przeciwdziałania. Jako zespół działań opartych na ograniczeniu konstytucyjnych praw i wolności powinny podlegać ścisłej reglamentacji prawnej²⁸.

Kolejną próbą wskazania na istotę prawnego zmuszenia do podporządkowania się poprzez użycie siły jest stanowisko reprezentowane przez J. Peplowskiego. Autor wskazuje, iż głównymi i najważniejszymi celami stosowania

²⁵ R. Stefański, *Środki przymusu bezpośredniego, wybrane zagadnienia*, Słupsk 2012, s. 8.

²⁶ M. Goettel, *Podręcznik policjanta, cz. 2A i 2B, Uprawnienia policjanta*, Szczytno 1996, s. 3

²⁷ L. Dyduch, R. Maciejczyk, op. cit. s. 10–11.

²⁸ R. Netczuk, *Przesłanki i warunki użycia środków przymusu bezpośredniego przez polskie służby porządkowe w świetle gwarancji praw człowieka i obywatela, cz. II*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 24, s. 1307.

środków przymusu bezpośredniego są: zapobieganie zagrożeniom szeroko pojętego bezpieczeństwa, przywracanie zakłócanego porządku i ładu publicznego czy też oddziaływanie przez zmuszanie do podporządkowania się²⁹.

Odmienny pogląd prezentuje M. Mieszkuniec. Traktuje on użycie siły fizycznej jako mniej ważny komponent, „którego nie należy odrzucać, a który (tylko) w skrajnych przypadkach powinien być zastosowany”³⁰. Autor zauważa, że środki przymusu przede wszystkim polegają na „doprowadzeniu do wykonywania obowiązku prawnego drogą zagrożenia lub drogą zastosowania bezpośrednio skutecznych środków, nie wyłączając przy tym użycia siły fizycznej”³¹. Podobnego zdania jest B. Gruszczyńska. Autorka w publikacji *Prawo na ulicy. Podręcznik dla Straży Miejskiej i Policji Miejskiej*³² stoi na stanowisku, iż „zawsze, gdy istnieje konieczność użycia przymusu, należy podjąć najpierw próbę zastosowania środka niezwiązanego z przemocą”. Jednocześnie napomina, że

przełożeni mają obowiązek zapewnić funkcjonariuszom szereg środków lub możliwości nabycia umiejętności pozwalających na zróżnicowane użycie siły lub jej pominięcie [...] siły należy używać tylko wtedy, gdy jest to absolutnie konieczne³³.

W przedstawionych podejściach zauważalny jest nacisk na wyłączenie siły fizycznej i zastosowanie innych środków, które w rezultacie mogą przynieść zbliżone skutki. Autorzy kładą nacisk nie na siłę fizyczną w postaci środków przymusu bezpośredniego, lecz na inne środki, których zastosowanie będzie mniej dotkliwe dla adresata.

Jak już zaznaczono wcześniej w kontekście przymusu państwowego, w tym zastosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy publicznych, działania takie uderzają wprost w status jednostki. Doprowadzają do ograniczenia praw i wolności, naruszają nietykalność osobistą.

²⁹ J. Peplowski, *Środki przymusu bezpośredniego*, Legionowo 1989, s. 6.

³⁰ M. Mieszkuniec, *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Szczytno 2004, s. 10.

³¹ Ibidem.

³² *Prawo na ulicy. Podręcznik dla Straży Miejskiej i Policji Miejskiej*, red. nauk. B. Gruszczyńska, Warszawa 2000, s. 24.

³³ Ibidem.

Jednocześnie w działaniach funkcjonariuszy istotne pozostają przesłanki zastosowania środków przymusu, takie jak: bezpieczeństwo, porządek publiczny oraz ochrona wolności i praw innych osób. Dochodzi w tym miejscu do sytuacji ścierania się dwóch sfer wartości: indywidualnej i wspólnej. Wielokrotnie podejmowane są dyskusje, a czasami wzbudzone znaczne kontrowersje, ujawniające postawy i opinie ambiwalentne. Z jednej strony bowiem społeczeństwo oczekuje ochrony i obrony od organów i instytucji systemu bezpieczeństwa i porządku publicznego, z drugiej zaś obawia się nadmiernych uprawnień i ingerencji tych instytucji³⁴. Przy spełnieniu określonych warunków można uznać tę ingerencję za dopuszczalną i zgodną z prawem. Zgodnie z zapisami zawartymi w Konstytucji, prawa i wolności mogą w określonych przypadkach zostać naruszone. Funkcjonariusz lub pracownik uprawnionego podmiotu, stosując środki przymusu bezpośredniego, nie może działać samowolnie ani bez upoważnienia prawnego. Musi zostać spełniona zarówno prawna, jak i faktyczna podstawa zastosowania środków przymusu bezpośredniego. O warunkach tych szczegółowo oraz kompleksowo traktuje ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³⁵. Prawodawca określił rodzaje i typy środków przymusu bezpośredniego, sposób ich używania lub wykorzystywania przez uprawnione podmioty, jak również przypadki i reguły używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej, procedury zarówno przed, jak i po zastosowaniu, a także dokumentowanie użycia lub ich wykorzystania. Uprawnienia do użycia środków przymusu bezpośredniego przez podmioty bezpieczeństwa i porządku publicznego nie są tożsame. Zgodnie z zapisami art. 2 przedmiotowej ustawy uprawnieni do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego są:

- funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Ochrony Państwa, Służby Celno-Skarbowej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, funkcjonariusze Policji, Służby Więziennej, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Straży Ochrony Kolei, Straży Parku;

³⁴ L. Dyduch, R. Maciejczyk, op. cit., s. 4.

³⁵ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

- funkcjonariusze i żołnierze Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego;
- żołnierze Żandarmerii Wojskowej lub wojskowych organów porządkowych;
- inspektorzy Inspekcji Transportu Drogowego;
- strażnicy straży gminnych (miejskich), Państwowej Straży Łowieckiej, Państwowej Straży Rybackiej, Straży Leśnej;
- pracownicy ochrony uprawnieni do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej na podstawie przepisów ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia³⁶;
- członkowie służby porządkowej, o których mowa w ustawie z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych³⁷;
- pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich lub młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Na podstawie analizy zapisów ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej oraz przepisów bezpośrednio odnoszących się do poszczególnych podmiotów uprawnionych do używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego należy wskazać, iż organem posiadającym najwięcej uprawnień jest Policja. Wydawać by się mogło, że pozostałe podmioty ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego posiadają uprawnienia dostosowane do specyfiki przedzielonych przez prawodawcę zadań. W obszarze podmiotów administracji publicznej zauważalne jest rozróżnienie przydzielonych uprawnień pomiędzy organami państwowo-rządowej a samorządowej administracji. Wydaje się, że w tej materii zastosowano zasadę, według której przedstawiciele władzy państwowej powinni mieć większe uprawnienia niż przedstawiciele władzy samorządowej, mniejsze bowiem uprawnienia posiadają strażnicy gminni (miejscy), powołani m.in. do pełnienia służebnej roli wobec społeczności lokalnej. Zgodnie z delegacją zawartą w art. 14 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych³⁸ oraz przepisami zawartymi w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, funkcjonariusze straży uprawnieni są do użycia lub wykorzystania

³⁶ Ustawa z dnia 22 VIII 1997 r. o ochronie osób i mienia, Dz.U. z 2020 r., poz. 838.

³⁷ Ustawa z dnia 20 III 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. z 2019 r., poz. 2171.

³⁸ Ustawa z 29 VIII 1997 r. o strażach gminnych, Dz.U. z 2019 r., poz. 1795.

środków przymusu bezpośredniego w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z poniższych działań:

- wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem;
- odparcia bezpośredniego; bezprawnego zamachu na życie; zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie; zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby;
- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochroniane przez uprawnionego obszary; obiekty lub urządzenia;
- ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego;
- przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ujęcia osoby; udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- pokonania biernego lub czynnego oporu;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Zgodnie z zasadą ostrzeżenia funkcjonariusz straży gminnej (miejskiej) może użyć środków przymusu bezpośredniego po uprzednim bezskutecznym wezwaniu osoby do zachowania się zgodnego z prawem oraz po uprzedzeniu jej o zamiarze użycia tych środków. Natomiast w przypadku, gdy występuje bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia lub wolności strażnika lub innej osoby, funkcjonariusz odstępuje się od wezwania osoby do zachowania się zgodnego z prawem oraz uprzedzenia jej o zamiarze użycia środków przymusu bezpośredniego. Podobnie jak inni uprawnieni, strażnik używa lub wykorzystuje środki przymusu bezpośredniego w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania z zachowaniem proporcjonalności do stopnia zagrożenia. Funkcjonariusz, wypełniając zasadę humanitaryzmu, wybiera środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości, używając lub wykorzystując go w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę. Gdy cel został osiągnięty, odstępuje od dalszego użycia lub wykorzystania środka przymusu bezpośredniego. W przypadku gdy uzasadniają to okoliczności zdarzenia, strażnik może użyć lub wykorzystać jednocześnie więcej niż jeden środek przymusu bezpośredniego (zasada celowości). Zasada celowości wskazuje, że

funkcjonariusze publiczni mogą stosować środki przymusu bezpośredniego tylko w przypadku niepodporządkowania się ich poleceniom. Te niewątpliwie muszą być wydane na podstawie i w granicach prawa – tylko do takich poleceń obywatel ma obowiązek się zastosować³⁹.

Kolejną ważną zasadą stosowania przez funkcjonariuszy straży gminnej (miejskiej) środków przymusu bezpośredniego jest zasada zakazów przedmiotowych. Określa ona, iż w stosunku do kobiet o widocznej ciąży, osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności strażnik może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia, z zastrzeżeniem, że w przypadku, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie strażnika lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec wyżej wymienionych jest niewystarczające lub niemożliwe, strażnik może użyć innych środków przymusu bezpośredniego. Użycie środka przymusu bezpośredniego w takim przypadku następuje z uwzględnieniem jego właściwości oraz stanu osoby, wobec której ma być użyty.

Wyżej wymienione zasady stosowania środków przymusu bezpośredniego stanowią ogólne reguły, zgodnie z którymi należy postępować zarówno przed podjęciem decyzji o zastosowaniu środka przymusu, w czasie jego stosowania, jak i po zaprzestaniu używania tego środka⁴⁰. Mając na względzie przedmiotowe zasady wobec osób, które uniemożliwiają wykonanie ustawowych zadań realizowanych przez strażnika, został on wyposażony w uprawnienie do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego zawartego w poniższym katalogu:

- ♦ siłę fizyczną w postaci technik:
 - transportowych,
 - obrony,
 - obezwładnienia;
- ♦ kajdaneł zakładanych na ręce;
- ♦ pałki służbowej;

³⁹ A. Tyburska, M. Kaczmarczyk, A. Sęk, op. cit. s. 10–11.

⁴⁰ A. Szymański, D. Walczak, E. Krzyżak-Szymańska, *Podręcznik policjanta służby prewencji*, cz. I, Legionowo 2004, s. 148.

- ♦ psa służbowego;
- ♦ chemicznych środków obezwładniających – w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających;
- ♦ przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej.

Dodatkowo funkcjonariusz straży może wykorzystać środek przymusu bezpośredniego w postaci siatki obezwładniającej, jednak tylko i wyłącznie wobec zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu strażnika lub innej osoby.

Szczegółowe zapisy ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej określają sposoby stosowania środków przymusu bezpośredniego. Wskazują, iż siły fizycznej strażnik może użyć lub wykorzystać w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- ♦ wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez strażnika poleceniem;
- ♦ odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- ♦ przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- ♦ przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- ♦ przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez strażnika obszary; obiekty lub urządzenia;
- ♦ ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez strażnika;
- ♦ przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- ♦ zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ♦ ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- ♦ pokonania biernego lub czynnego oporu;
- ♦ przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Używając lub wykorzystując siłę fizyczną, nie zadaje się uderzeń, chyba że strażnik działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce.

Kolejnym środkiem przymusu bezpośredniego są kajdanki. Kajdanki mogą być przez strażnika użyte tylko w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez strażnika poleceniem;
- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochroniane przez strażnika obszary, obiekty lub urządzenia;
- ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez strażnika;
- przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ujęcia osoby; udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- pokonania czynnego oporu;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Celem zastosowania kajdanek jest częściowe unieruchomienie kończyn. Co do zasady kajdanki zakłada się na ręce trzymane z tyłu. W przypadku prewencyjnego użycia kajdanek lub gdy w ocenie funkcjonariusza prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać życiu, zdrowiu lub mieniu jest znikome, kajdanki mogą zostać założone na ręce trzymane z przodu.

Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej wprowadziła do katalogu wyposażenia strażników gminnych (miejskich) w środki przymusu bezpośredniego pewnego rodzaju *novum*. Wycofano pałki obronne wielofunkcyjne, a w ich miejsce wprowadzono pałki służbowe. Obecnie funkcjonariusz straży może skorzystać, tak jak dotychczas, z pałki typu „TONFA”, klasycznej gumowej lub teleskopowej. Pałki służbowej strażnik może użyć lub wykorzystać ją w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez strażnika poleceniem;
- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;

- ♦ przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- ♦ przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- ♦ przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez strażnika obszary, obiekty lub urządzenia;
- ♦ ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez strażnika;
- ♦ przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- ♦ zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ♦ ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- ♦ pokonania czynnego oporu.

Pałki służbowej nie stosuje się wobec osób, w stosunku do których użyto kajdanek oraz obezwładnionych wskutek użycia przedmiotu przeznaczonego do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej – z wyjątkiem dźwigni transportowych stosowanych przy użyciu pałki służbowej. Pałki służbowej używa się do obezwładnienia osoby przez zadanie bólu fizycznego lub do zablokowania kończyn albo wykorzystuje się ją w celu obezwładnienia zwierzęcia. Pałką służbową nie zadaje się uderzeń i pchnięć w głowę, szyję, brzuch i nieumięśnione oraz szczególnie wrażliwe części ciała, z wyjątkiem sytuacji, gdy zachodzi konieczność odparcia zamachu stwarzającego bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia strażnika lub innej osoby.

Kolejnym środkiem przymusu bezpośredniego występującym w katalogu straży gminnych (miejskich) jest pies służbowy, który może zostać użyty w przypadku konieczności:

- ♦ odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- ♦ przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez strażnika obszary, obiekty lub urządzenia;
- ♦ ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez strażnika;
- ♦ zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ♦ ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- ♦ pokonania czynnego oporu.

Psa służbowego używa się, gdy ma założony kaganiec, chyba że został wytresowany do działania bez kagańca bądź użycie psa służbowego służy do:

- odparcia zamachu na życie lub zdrowie strażnika lub innej osoby,
- wykonywania czynności służbowych wobec osób, w stosunku do których użycie broni palnej jest dopuszczalne w przypadku:
 - konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na:
 - a) życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - b) ważne obiekty, urządzenia lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - c) mienie, który stwarza jednocześnie bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia lub wolności strażnika lub innej osoby, albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - konieczności przeciwstawienia się osobie:
 - a) niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności strażnika lub innej osoby,
 - b) która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną strażnikowi lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania,
 - bezpośredniego pościgu za osobą, wobec której:
 - a) użycie broni palnej było dopuszczalne,
 - b) istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20 (przestępstwo o charakterze terrorystycznym), art. 148 (zabójstwo), art. 156 § 1 (ciężkie uszkodzenie ciała), art. 163–165 (sprowadzenie katastrofy, sprowadzenie niebezpieczeństwa katastrofy, sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego), art. 197 (zgwalcenie, doprowadzenie do innej czynności seksualnej), art. 252 (branie lub przetrzymywanie zakładnika) i art. 280–282 (rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze) ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r., – Kodeks karny.

W zasobach strażników znajdują się również chemiczne środki obezwładniające w postaci ręcznych miotaczy substancji obezwładniających.

Chemicznych środków obezwładniających używa się lub wykorzystuje w celu krótkotrwałego zakłócenia orientacji przestrzennej lub obezwładnienia. Funkcjonariusz może użyć ich w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez strażnika poleceniem;
- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego;
- przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez strażnika obszary, objekty lub urządzenia;
- ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez strażnika;
- przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;
- pokonania biernego lub czynnego oporu.

Zabronione jest użycie chemicznych środków obezwładniających wobec osób, w stosunku do których użyto kajdanek lub przedmiotu przeznaczonego do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej.

Kolejnym środkiem przymusu bezpośredniego będącym w zasobach straży gminnych (miejskich) są przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej. Funkcjonariusz może się nimi posłużyć w przypadku konieczności:

- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność strażnika lub innej osoby;
- przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez strażnika obszary, objekty lub urządzenia;
- przeciwdziałania niszczeniu mienia;
- zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia;
- ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą;

- pokonania czynnego oporu.

Przedmiotów tych używa się w celu krótkotrwałego obezwładnienia osoby bądź wykorzystuje się w celu krótkotrwałego obezwładnienia zwierzęcia, w przypadku gdy użycie innych środków przymusu bezpośredniego jest niemożliwe albo może okazać się nieskuteczne. Przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej nie używa się wobec osób, w stosunku do których użyto już kajdanek. Zabronione jest celowanie w głowę. W przypadku używania przez strażnika przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej o średniej wartości prądu w obwodzie przekraczającej 10 mA, strażnik musi posiadać pozwolenie na broń wydane przez właściwy organ Policji.

Siatka obezwładniająca jako środek przymusu bezpośredniego może być tylko wykorzystywana przez strażnika. Funkcjonariusz może ją wykorzystać tylko wobec zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu strażnika lub innej osoby. Stosuje się ją w celu unieruchomienia zwierzęcia. Miotana może być z broni palnej albo innych urządzeń, ewentualnie zarzuca się ją ręcznie. Należy wskazać, iż wobec zwierzęcia, którego zachowanie bezpośrednio zagraża życiu lub zdrowiu strażnika lub innej osoby funkcjonariusz może również wykorzystać:

- siłę fizyczną w postaci technik obrony lub obezwładnienia;
- pałkę służbową;
- chemiczne środki obezwładniające (tylko ręczne miotacze);
- przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej.

Do obowiązków i powinności ciążących na funkcjonariuszach straży gminnej (miejskiej) należą również czynności po użyciu bądź wykorzystaniu środka przymusu bezpośredniego. W przypadku, gdy w wyniku podjętych działań nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, strażnik udziela jej niezwłocznie pierwszej pomocy, a w razie potrzeby wzywa podmiot właściwy w zakresie ratownictwa medycznego. W sytuacji, gdy udzielenie tej pomocy może zagrozić życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu strażnika lub innej osoby, spowodowałoby konieczność zaniechania przez strażnika czynności ochronnych (prowadzonych wobec osób, ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów lub w ramach konwoju lub doprowadzenia) bądź udzielenie pomocy osobie poszkodowanej

zostało już zapewnione, strażnik może odstąpić od udzielenia pierwszej pomocy. W takim przypadku lub gdy osoba poszkodowana sprzeciwia się udzieleniu tej pomocy, strażnik zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe. Elementem szczególnym jest fakt, iż strażnik nie może odstąpić od zapewnienia udzielenia medycznych czynności ratunkowych kobiecie ciężarnej, wobec której użyto środków przymusu bezpośredniego.

W przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo nastąpiła jej śmierć, zranienie albo śmierć zwierzęcia albo zniszczenie mienia, strażnik:

- zabezpiecza miejsce zdarzenia, także przed dostępem osób postronnych;
- ustala świadków zdarzenia;
- powiadamia o zdarzeniu właściwego przełożonego lub osobę pełniącą służbę dyżurną.

Odstępstwem od obowiązku realizacji powyższych powinności jest sytuacja, gdy zagrożiłoby to życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu strażnika lub innej osoby bądź spowodowałoby to konieczność zaniechania przez strażnika czynności ochronnych wobec osób, ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów lub w ramach konwoju lub doprowadzenia. Odstępstwo to jest dopuszczalne tylko do czasu ustania tego zagrożenia lub zaistniałej konieczności.

Ustawa nakłada jednocześnie obowiązki na właściwego przełożonego strażnika lub osobę pełniącą służbę dyżurną. Prawodawca wskazuje, iż w przypadku gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego wystąpiły objawy uzasadniające konieczność udzielenia osobie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub medycznych czynności ratunkowych albo nastąpiła śmierć tej osoby lub wyrządzona została szkoda w mieniu znacznej wartości, niezwłocznie przez te osoby funkcyjne zapewnione ma być:

- wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe osobom poszkodowanym;
- zabezpieczenie śladów i dowodów użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- powiadomienie właściwego miejscowo prokuratora.

Ponadto w gestii przełożonego pozostaje obowiązek ustalenia, czy użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zgodnie

z prawem. Co do zasady strażnik dokumentuje w notatce użycie i wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Następnie przekazuje notatkę przełożonemu. Notatka zawiera:

- służbowe dane identyfikacyjne strażnika;
- określenie czasu i miejsca użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- następujące dane osoby, wobec której użyto środków przymusu bezpośredniego:
 - imię i nazwisko,
 - serię i numer dokumentu tożsamości,
 - datę urodzenia;
- określenie celu użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- informację o przyczynie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- określenie użytych lub wykorzystanych środków przymusu bezpośredniego i sposób ich użycia;
- podpis strażnika.

W przypadku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, gdy skutkiem tego użycia lub wykorzystania było zranienie osoby lub wystąpienie innych widocznych objawów zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo jej śmierć, zranienie albo śmierć zwierzęcia albo zniszczenie mienia, notatka ma zawierać:

- służbowe dane identyfikacyjne strażnika;
- określenie czasu i miejsca użycia środków przymusu bezpośredniego;
- następujące dane osoby, wobec której użyto środków przymusu bezpośredniego:
 - imię i nazwisko,
 - serię i numer dokumentu tożsamości,
 - datę urodzenia;
- określenie celu użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- informację o przyczynie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;

- określenie użytych lub wykorzystanych środków przymusu bezpośredniego i sposób ich użycia;
- opis czynności zrealizowanych przed użyciem lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego po użyciu lub wykorzystaniu tych środków;
- opis skutków użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego;
- informację o udzieleniu pierwszej pomocy i jej zakresie lub zapewnieniu wezwania kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe;
- następujące dane ustalonych świadków zdarzenia:
 - imię i nazwisko oraz serię i numer dokumentu tożsamości,
 - służbowe dane identyfikacyjne, jeżeli świadkiem zdarzenia był strażnik;
- podpis strażnika.

Jeżeli uzyskanie danych personalnych osoby, wobec której użyto środek przymusu bezpośredniego, było niemożliwe, w notatce podaje się przyczyny ich nieumieszczenia. Strażnik może ograniczyć dokumentowanie do zapisu w notatniku służbowym, w przypadku gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środka przymusu bezpośredniego nie doszło do zranienia osoby, nie wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby albo jej śmierci, zranienia albo śmierci zwierzęcia bądź zniszczenia mienia.

Szeroki zakres uprawnień funkcjonariuszy straży gminnych (miejskich) w ramach ingerencji w prawa jednostki łączy się z dużą odpowiedzialnością. Zadaniem funkcjonariuszy jest bowiem chronić życie i zdrowie ludzkie, mienie oraz chronić porządek publiczny, a także bezpieczeństwo ludzi⁴¹. Z tego powodu trafnie zauważa A. Tyburska, że „stosowanie środków przymusu bezpośredniego nie jest karą, ale instrumentem ułatwiającym funkcjonariuszom wymuszenie posłuszeństwa tych osób, które nie stosują się do obowiązującego prawa”⁴². Podstawą przedmiotowego wymuszenia musi być

⁴¹ Art. 26 ustawy o strażach gminnych (miejskich), treść ślubowania składanego przez strażnika z dniem zatrudnienia: *Ślubuję uroczyście służyć Państwu i wspólnocie lokalnej, chronić porządek publiczny i bezpieczeństwo ludzi, przestrzegać porządku prawnego i dyscypliny służbowej, dbać o etykę i dobre imię służby.*

⁴² A. Tyburska, M. Kaczmarczyk, A. Sęk, op. cit., s. 11.

osadzenie w materii prawnej. Ingerencja taka w prawa i wolności człowieka jest legalna bowiem tylko wtedy, gdy ma miejsce na podstawie i w granicach prawa. Mając powyższe na względzie, ustawodawca wprowadził nadzór nad działalnością straży, w zakresie zarówno użycia broni palnej, jak i środków przymusu bezpośredniego⁴³. Nadzór ten sprawuje wojewoda przy pomocy komendanta wojewódzkiego (stołecznego) Policji, który działa w jego imieniu. W tym miejscu należy wskazać na niedoskonałość tej normy prawnej. Ustawa o strażach gminnych wyznacza zakres nadzoru i wskazuje, że dotyczy on m.in. „użycia” broni palnej i środków przymusu bezpośredniego. Kwestia „wykorzystania” jest całkowicie pominięta. Stanowi to duże niedopatrzenie prawodawcy, gdyż w ustawie o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej występuje rozróżnienie tych pojęć⁴⁴. Pozostawanie w takim stanie prawnym należy przyjąć za niewłaściwe i wymaga poszerzenia nadzoru merytorycznego nad działalnością straży sprawowanego przez komendanta wojewódzkiego (stołecznego) Policji, działającego w imieniu wojewody.

Z uwagi na kontekst społeczny, w jakim przywoływane są niejednokrotnie działania strażników bazujące na stosowaniu przymusu bezpośredniego, należy stwierdzić, że także w interesie środowiska strażniczego bardzo istotne jest rozważne dobieranie wskazań do jego użycia. Każda ingerencja w wolności osoby jest przez otoczenie odbierana negatywnie, a działanie mające na celu pozbawienie jej praw traktowane jako ingerencja w jej godność osobistą. Takie postrzeganie stoi w ogromnej sprzeczności z wizerunkiem funkcjonariuszy straży, którzy mają na celu dobro człowieka w kontekście członka wspólnoty lokalnej. Nadużywanie środków przymusu bezpośredniego może utrwalać taki negatywny wizerunek, skutkując zmniejszeniem zaufania. Przykładem takich interwencji może być opis działań Straży Miejskiej w Warszawie w 2010 r. w trakcie usuwania namiotu Solidarni 2010, przedstawiony przez Z. Romaszewskiego, Wicemarszałka Senatu RP w liście do Prezydent Miasta Warszawy. Jak opisuje Z. Romaszewski, „zachowanie funkcjonariuszy,

⁴³ Art. 9 ust. 2, pkt 2 ustawy o strażach gminnych (miejskich).

⁴⁴ Art. 4. Ilekroć w ustawie jest mowa o: 6) użyciu środka przymusu bezpośredniego – należy przez to rozumieć zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec osoby; 9) wykorzystaniu środka przymusu bezpośredniego – należy przez to rozumieć zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody.

które mogłem zobaczyć w relacji filmowej, jest wstrząsające. Wynika z niej, że Straż Miejska, która po nowelizacji ustawy o strażach gminnych w roku 2009 otrzymała dodatkowe uprawnienia, nie potrafi w humanitarny i godny funkcjonariusza państwowego sposób z nich korzystać. Podejmując takie działania wobec dziennikarza, który nie przejawiał żadnej agresji tylko wykonywał swoją pracę jest szokujące, jest nadużyciem, przekroczeniem uprawnień. W ten sposób zachowująca się Straż Miejska, zupełnie nie przeszkolona sama stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia obywateli, do służenia którym została powołana. Zgodnie z ustawą o strażach gminnych, Strażnicy Miejscy mogą stosować środki przymusu bezpośredniego w postaci siły fizycznej jedynie w celu odparcia czynnej napaści, ujęcia osoby, zmuszenia do określonej czynności. W tej sytuacji nie było żadnych podstaw do podejmowania interwencji wobec pana Stróżyka, a cała agresja była po stronie funkcjonariuszy⁴⁵.

Znajomość szczegółowych regulacji dotyczących stosowania środków przymusu bezpośredniego, jak również wdrażanie w poszczególnych jednostkach zasad etyki zawodowej strażnika miejskiego przyczyni się do uniknięcia błędów w wykorzystywaniu uprawnień, jakie otrzymali strażnicy na mocy ustawy i zminimalizuje możliwość naruszenia przepisów⁴⁶.

⁴⁵ http://www.romaszewski.pl/publikacje/2011_kwiecien-interwencja-w-sprawie-pobicia-przez-stoleczna-straz-miejska-w-dniu-11-04-2011-michala-strozyka-pismo-z-15-kwietnia-2011-roku [dostęp: 23.06.2020].

⁴⁶ Jako przykład można podać Kodeks etyki pracowników Straży Miejskiej w Białymstoku: „pracownik Straży Miejskiej w Białymstoku ma świadomość służebnej swojej roli wobec społeczności lokalnej, przy wykonywaniu obowiązków służbowych pracownik Straży Miejskiej w Białymstoku ma zawsze na względzie dobro wspólnoty samorządowej oraz chroni uzasadnione interesy każdej uprawnionej osoby, a w szczególności: a) działa tak, aby jego postępowanie mogło być wzorem praworządności i prowadziło do pogłębienia zaufania mieszkańców miasta do Straży Miejskiej w Białymstoku, b) wykonuje pracę z poszanowaniem godności innych i poczuciem godności własnej, [...] w prowadzonych sprawach równo traktuje wszystkich uczestników, bez uprzedzeń ze względu na kolor skóry, płeć, stan cywilny, pochodzenie etniczne, język, religię, orientację seksualną, postawę, reputację lub pozycję społeczną, nie przyjmuje żadnych zobowiązań wynikających z pokrewieństwa, znajomości, pracy lub przynależności”.

Zakończenie

Podjęta próba przedstawienia zakresu posiadanych przez funkcjonariuszy straży gminnych (miejskich) uprawnień w zakresie używania i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego nie wyczerpuje tematu. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez podmioty ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego wiąże się ze znaczną ingerencją w gwarantowane prawa i wolności człowieka. Może naruszać nietykalność cielesną człowieka, a nawet doprowadzić do obrażeń ciała lub śmierci. Z tego względu funkcjonariusz straży gminnej (miejskiej), podejmując decyzję o użyciu lub wykorzystaniu środków przymusu bezpośredniego, nie może kierować się uprzedzeniami, a w szczególności wyznawanym światopoglądem osób, ich pochodzeniem, statusem społecznym, wyznaniem religijnym, kolorem skóry czy orientacją seksualną. Strażnicy muszą pamiętać, aby przymus bezpośredni stosowany był jedynie na zasadach i w granicach prawa. Dodatkowo w przedmiotowym zakresie duża odpowiedzialność za stan funkcjonowania jednostki w obszarze stosowania środków przymusu bezpośredniego spoczywa na kadrze zarządzającej. Od tych osób wymaga się nie tylko prowadzenia kontroli i nadzoru, ale również wdrażania właściwych procedur i procesów kształcenia podległych funkcjonariuszy.

Bibliografia

Akty normatywne

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r., o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. z 2019 r., poz. 2277 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 360 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r., o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. z 2020 r., poz. 685.
- Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o strażach gminnych, Dz.U. z 2019 r., poz. 1795.
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r., o ochronie osób i mienia, Dz.U. z 2020 r., poz. 838.
- Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. z 2019 r., poz. 2171.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2019 r., poz. 2418.

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 r., sygn. P 21/02, Dz.U. z 2004 r., nr 34, poz. 303.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 1999 r., sygn. K 23/98, M.P. z 1999 nr 20 poz. 295.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 4 listopada 2014 r., IV SA/Wa 994/14.

Literatura

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999.
- Dyduch L., Maciejczyk R., *Wybrane formy organizacyjne działań podmiotów uprawnionych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, Cz. I, *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna*, Warszawa 2012.
- Goettel M., *Podręcznik policjanta*, cz. 2A i 2B. *Uprawnienia policjanta*, Szczytno 1996.
- Gronowska B., *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, w: *Prawo konstytucyjne*, red. nauk. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała, Toruń 2015.
- Gryniuk A., *Przymus prawny. Studium socjologiczno-prawne*, Toruń 1994.
- http://www.romaszewski.pl/publikacje/2011_kwiecien-interwencja-w-sprawie-pobicia-przez-stoleczna-straz-miejska-w-dniu-11-04-2011-michala-strozyka-pismo-z-15-kwietnia-2011-roku [dostęp: 23.06.2020].
- Kodeks etyki pracowników Straży Miejskiej w Białymstoku*.
- Ławrynowicz-Mikłaszewicz M., *Bezpieczeństwo jako prawo człowieka w kontekście stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez uprawnione podmioty*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” nr 4/2014.
- Łopatka A., *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002.
- Mieszkuniec M., *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Szczytno 2004.
- Netczuk R., *Przesłanki i warunki użycia środków przymusu bezpośredniego przez polskie służby porządkowe w świetle gwarancji praw człowieka i obywatela*, Cz. II, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 24.
- Peplowski J., *Środki przymusu bezpośredniego*, Legionowo 1989.
- Prawo na ulicy. Podręcznik dla Straży Miejskiej i Policji Miejskiej*, red. nauk. B. Gruszczyńska, Warszawa 2000.
- Przybojewski J., *Prawo konstytucyjne. Zagadnienia podstawowe*, Bydgoszcz 2003.
- Stefański R., *Środki przymusu bezpośredniego, wybrane zagadnienia*, Słupsk 2012.
- Szymański A., Walczak D., Krzyżak-Szymańska E., *Podręcznik policjanta służby prewencji*, Cz. I, Legionowo 2004.
- Tokarczyk R., *Filozofia prawa*, Warszawa 2009.
- Tyburska A., Kaczmarczyk M., Sęk A., *Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Szczytno 2009.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.

Wiśniewski L., *Prawo a wolność człowieka – pojęcie i konstrukcja prawna*, w: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. nauk. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.

RADOSŁAW WILCZEK

Polskie Koleje Państwowe S.A.

JERZY TROCHA

Polskie Koleje Państwowe S.A. | Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie

Rola środków przymusu bezpośredniego w działaniach podejmowanych na rzecz utrzymania bezpieczeństwa obiektów – na przykładzie dworców kolejowych

Abstrakt

Artykuł porusza problematykę bezpieczeństwa na terenie obiektów dworcowych zarządzanych przez spółkę Polskie Koleje Państwowe S.A. W publikacji przedstawiono sposoby zapewnienia ochrony podróżnym oraz infrastruktury dworca w odpowiedzi na charakterystyczne dla tego miejsca zagrożenia. Wykorzystanie agencji ochrony osób i mienia oraz systemów zabezpieczenia technicznego jest dziś niezbędne, aby zapewnić odpowiedni poziom bezpieczeństwa. Ważnym, a jednocześnie problematycznym aspektem stanowiącym nieodłączny element ochrony obiektu jest stosowanie środków przymusu bezpośredniego. Istnieje bowiem ryzyko nadużycia bądź wykroczenia poza przyjęte granice użycia środków przymusu, dlatego też tak ważne jest udoskonalanie mechanizmów kontroli pracowników ochrony dworca przez spółkę Polskie Koleje Państwowe S.A.

Niniejsza publikacja ma na celu ukazanie metod zapewnienia bezpieczeństwa na dworcach kolejowych oraz zwiększenie świadomości społecznej w zakresie ograniczania ryzyka występowania zagrożeń na ich obszarze.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, ochrona, dworce kolejowe, środki przymusu bezpośredniego

Abstract

The article deals with the issue of safety at the railway station facilities managed by Polish State Railways, Inc. The publication presents the ways of ensuring the protection of passengers and the station infrastructure in response to the

threats characteristic of this place. The use of personal and property protection agencies and technical security systems are necessary to ensure an adequate level of security nowadays. On the one hand very important but on the other hand problematic aspect is that an inherent element of the protection of the facility is the use of direct coercive measures. There is a risk of abuse or going beyond the adopted limits of the use of coercive measures, that why it is so important to improve the control mechanisms of station security staff.

This publication able to show the methods of ensuring safety at the railway stations and raise public awareness of reducing the risk of threats in their area.

Keywords: safety, security, railway stations, means of direct coercion

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo stanowi elementarną potrzebę człowieka, dlatego też zapewnienie odpowiedniego jego poziomu jest istotnym celem działania wszystkich podmiotów. Niezależenie od klasyfikacji bezpieczeństwo jest tworem żywym. Kojarzy się już nie tylko z brakiem zagrożeń zewnętrznych, co równoznaczne było z definiowaniem pojęcia jako stan, ale także z wymiarem bardziej praktycznym odnoszącym się do przygotowania na zagrożenia, prognozowania możliwych wariantów, podjęcia odpowiednich działań w sytuacji kryzysowej czy postępowania według określonych wytycznych. Rozumienie bezpieczeństwa przez pryzmat procesu zdaje się odzwierciedlać prawdziwy, dynamiczny charakter zjawiska.

Kluczowym elementem bezpieczeństwa jest profilaktyka i prewencja. Edukacja, choć niedoceniana, stanowi najtańszą i najbardziej efektywną formę zapobiegania zagrożeniom. Niemniej jednak, pomimo najlepszych działań zapobiegawczych, należy być przygotowanym na wystąpienie niebezpieczeństwa, aby adekwatnie do zagrożenia, skutecznie reagować. Zagrożenia przyjmują różny charakter oraz formę, jednak zawsze są to zjawiska, które negatywnie oddziałują na podmiot bezpieczeństwa, jakim jest człowiek i jego otoczenie. Miejscami szczególnie narażonymi na zagrożenia są miejsca publiczne, w których występuje duża liczba ludności. Klient w centrum handlowym, kibic podczas meczu, uczestnik koncertu, pasażer oczekujący na pociąg na terenie dworca kolejowego stanowią atrakcyjny cel nie tylko dla drobnych przestępców trudniących się prostymi kradzieżami i rozbojami, ale

także dla współczesnego terroryzmu. Zapewnienie bezpieczeństwa w obiektach użyteczności publicznej jest zatem niezwykle trudną dziedziną wymagającą znacznego wysiłku oraz zaangażowania dostępnych sił i środków. Przykładem takich obiektów są dworce kolejowe. Większość dworców w kraju jest własnością Polskich Kolei Państwowych S.A. Spółka będąca własnością Skarbu Państwa dokłada wszelkich starań, aby zapewnić wysoki standard świadczonych usług na obiektach kolejowych, czego kluczowym elementem jest bezpieczeństwo.

Niniejsze opracowanie stanowi artykuł przeglądowy przybliżający specyfikę oraz charakter podejmowanych działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa na dworcach kolejowych.

Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna

Historia kolei na polskich ziemiach sięga XIX wieku, kiedy to na terenach znajdujących się pod zaborem rosyjskim powstało pierwsze kolejowe przedsiębiorstwo – Droga Żelazna Warszawsko-Wiedeńska¹. Od tamtego czasu kolej intensywnie rozwijała się, ulegając znaczącym zmianom. Począwszy od 2001 r. największe przedsiębiorstwa kolejowe w Polsce skupione są w Grupie PKP, która powstała wskutek restrukturyzacji państwowego przedsiębiorstwa Polskie Koleje Państwowe. Podział mający na celu oddzielenie różnych gałęzi branży kolejowej wykonywanych dotychczas przez jedno przedsiębiorstwo państwowe sprawił, iż wyodrębniono podmioty odpowiedzialne za działalność przewozową, zarządzanie liniami kolejowymi oraz realizujące usługi także poza rynkiem kolejowym. Obecnie Grupa PKP składa się z 10 spółek², których działalność nadzorowana i koordynowana jest przez spółkę „matkę” – Polskie Koleje Państwowe S.A. (PKP S.A.). Poza pełnieniem nadzoru nad spółkami grupy, PKP S.A. należy do grona największych właścicieli nieruchomości

¹ A. Dylewski, *Historia kolei w Polsce*, Warszawa 2012, s. 3.

² W skład Grupy PKP wchodzi: Polskie Koleje Państwowe S.A., PKP Polskie Linie Kolejowe S.A., PKP Cargo S.A., PKP Intercity S.A., PKP Informatyka sp. z o.o., PKP Linia Hutnicza Szerokotorowa sp. z o.o., PKP Szybka Kolej Miejska w Trójmieście sp. z o.o., Spółka Xcity Investment sp. z o.o., CS Natura Tour sp. z o.o., PKP Telkol sp. z o.o.

w Polsce, posiadając około 96 tys. ha gruntów oraz 52 tys. obiektów budowlanych (dworce kolejowe, nieruchomości komercyjne)³.

W centrali spółki Polskie Koleje Państwowe S.A. istnieje obecnie 21 biur odpowiedzialnych za właściwe funkcjonowanie firmy⁴. Każde z biur specjalizuje się w określonej dziedzinie, umożliwiając realizację zadań wynikających z przedmiotu działalności spółki zgodnie ze statutem PKP S.A. oraz obsługę spraw pracowniczych. Za kwestie związane m.in. z określaniem standardów bezpieczeństwa fizycznego i zabezpieczeń technicznych na obszarach zarządzanych przez spółkę, koordynację zadań z zakresu ochrony przeciwpożarowej, zapewnienie ciągłości działania w sytuacjach kryzysowych czy wywiązywanie się z obowiązków operatora infrastruktury krytycznej odpowiada Biuro Bezpieczeństwa. Ponadto spółka uczestniczy także w realizacji zadań na rzecz obronności państwa, za które odpowiada Pion Ochrony Informacji Niejawnych i Spraw Obronnych.

Zarządzanie, administrowanie i gospodarowanie mieniem PKP S.A. odbywa się poprzez oddziały gospodarowania nieruchomościami (rys. 1).

Własność Polskich Kolei Państwowych S.A. znajduje się na terenie całego kraju, dlatego też w celu zapewnienia sprawnego zarządzania mieniem utworzono 6 oddziałów gospodarowania nieruchomościami, którym wyznaczone zostały poszczególne obszary wojewódzkie:

- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Gdańsku (pomorskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie);
- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Katowicach (śląskie);
- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Krakowie (świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, lubelskie);
- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Poznaniu (zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie);
- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Warszawie (podlaskie, mazowieckie, łódzkie);
- PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami we Wrocławiu (dolnośląskie, opolskie).

³ <https://www.pkp.pl/pl/serwis-korporacyjny/opkpsa> [dostęp: 19.07.2020].

⁴ Stan na 10.08.2020 r. Liczba biur może ulec modyfikacjom.

Formy ochrony dworców kolejowych

Współczesne dworce kolejowe to już nie tylko miejsca przeznaczone do wyłącznej obsługi podróżnych. W większych miastach są to nowoczesne obiekty stanowiące połączenie galerii handlowych z dworcem rozumianym w klasycznym ujęciu. Obecnie dworce kolejowe są jednym z centralnych punktów wielkomiejskiego życia dużych miejscowości. Polskie Koleje Państwowe S.A. zarządzają 584 czynnymi dworcami kolejowymi. Zgodnie z obowiązującymi przepisami zarządcy i przewoźnicy kolejowi zobowiązani są do zapewnienia ładu i porządku na obszarze kolejowym oraz w pojazdach kolejowych⁶. Oznacza to również dążenie do podniesienia poziomu bezpieczeństwa podróżnych, a także ograniczenia szkód materialnych i niematerialnych powstałych wskutek czynów zabronionych na terenie kolejowym. Zapewnienie bezpieczeństwa na obszarze dworców stanowi duże wyzwanie, obiekty te są bowiem miejscem szczególnie narażonym na zagrożenia. Niebezpieczeństwa występujące na terenie dworców obejmują m.in.: kradzieże na szkodę podróżnych, rozboje, bójki, włamania oraz dewastacje infrastruktury dworcowej, a także pożary. Ponadto w obiektach dworcowych stale występuje ryzyko zagrożenia terrorystycznego z uwagi na znaczną liczbę osób przebywających codziennie na dworcach oraz pozostawiane bez opieki bagaże i pakunki. Tabela 1 przedstawia liczbę zdarzeń o charakterze terrorystycznym związanych z przekazaniem informacji do służb o podłożeniu ładunku wybuchowego na dworcach kolejowych.

Tabela 1. Informacje o podłożeniu ładunku wybuchowego na dworcach kolejowych zarządzanych przez PKP S.A. w latach 2015–2019

2015	2016	2017	2018	2019
14	31	10	2	12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Biura Bezpieczeństwa Polskich Kolei Państwowych Spółka Akcyjna

⁶ Ustawa z dnia 28 III 2003 r. o transporcie kolejowym, Dz.U. z 2019 r., poz. 710, z późn. zm., art. 58 ust. 3.

Na przestrzeni lat 2015–2019 odnotowano niespełna 70 informacji o podłożeniu ładunku wybuchowego na dworcach kolejowych w Polsce. Wszystkie zgłoszenia okazały się fałszywe, jednak wymagały zaangażowania różnych służb. Na uwagę zasługuje fakt, że niemal połowa wszystkich zgłoszeń w latach 2015–2019 miała miejsce w 2016 roku. W tym czasie w Polsce odbył się Międzynarodowy Szczyt Państw Członkowskich Paktu Północnoatlantyckiego (8–9 lipca) oraz 31 Światowe Dni Młodzieży w Krakowie (26–31 lipca). Były to wydarzenia o podwyższonym ryzyku wystąpienia zagrożenia terrorystycznego, co mogło wpłynąć na wysoką liczbę informacji o podłożeniu ładunków wybuchowych na dworcach kolejowych. W 2016 r. służby były bowiem szczególnie wyczulone na wszelkie przejawy działań o charakterze terrorystycznym z uwagi na organizację powyższych przedsięwzięć międzynarodowych.

W sytuacjach kryzysowych kluczową rolę odgrywa czas, dlatego też ewakuacja podróżnych oraz najemców powinna zostać przeprowadzona sprawnie jeszcze przed przyjazdem służb. W celu podwyższenia poziomu bezpieczeństwa na dworcach kolejowych wykorzystywane są zatem zewnętrzne agencje ochrony osób i mienia oraz systemy zabezpieczenia technicznego.

Firmy ochroniarskie stanowią istotne wsparcie dla służb mundurowych w zakresie zapewnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa ludności na obszarach kolejowych. Polskie Koleje Państwowe S.A. zawierają umowy na świadczenie usług ochrony osób i mienia dworców kolejowych oraz terenów przynależących do dworca z agencjami ochrony wyłonionymi na drodze przetargu nieograniczonego w ramach zamówienia publicznego. Obecnie 213 obiektów dworcowych objętych jest ochroną zapewnianą przez specjalnie umundurowanych, oznaczonych i wyposażonych kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej zewnętrznych agencji. Główne zadania pracowników ochrony dworca stanowią:

- ochrona życia, zdrowia i nietykalności osób znajdujących się na terenie obiektu;
- udział w procesie przeprowadzania ewakuacji dworca kolejowego;
- ochrona infrastruktury dworca oraz jego wyposażenia;
- ujęcie osób stwarzających zagrożenie dla przebywających na terenie dworca ludzi oraz chronionego mienia celem przekazania funkcjonariuszom Policji;
- obsługa systemów alarmowych;

- pomoc osobom z ograniczoną sprawnością ruchową;
- kontrola przestrzegania regulaminu korzystania ze stacji pasażerskiej.

Szczegółowy zakres zadań pracowników ochrony dworca reguluje umowa na świadczenie usług ochrony fizycznej i mienia na dworcu kolejowym zawarta przez PKP S.A. z wyłonioną w przetargu agencją.

Systemy zabezpieczenia technicznego stanowią uzupełnienie działalności agencji ochrony osób i mienia. Zwiększają efektywność pracowników ochrony podczas wykrywania zdarzeń oraz zachowań niepożądanych. Na dworcach kolejowych zarządzanych przez PKP S.A. funkcjonują wszystkie bądź wybrane systemy zabezpieczenia technicznego:

- systemy telewizji dozorowej (CCTV);
- systemy kontroli dostępu (SKD);
- systemy sygnalizacji włamania i napadu (SSWiN);
- systemy wykrywania skażeń radiacyjnych;
- systemy sygnalizacji pożarowej (SSP);
- dźwiękowe systemy ostrzegawcze (DSO);
- Systemy Łączności Alarmowej (SOS).

W celu maksymalnego wykorzystania możliwości wynikających z systemów zabezpieczenia technicznego w modernizowanych obiektach dworcowych projektowane są platformy integrujące różnorodne systemy i aplikacje bezpieczeństwa. Umożliwiają one ich obsługę za pomocą jednorodnego i spójnego interfejsu zarządzanego przez użytkownika, do którego wpływają wszelkie powiadomienia, alarmy ze znajdujących się na terenie dworca systemów zabezpieczenia technicznego. Obecnie zintegrowane systemy bezpieczeństwa występują na terenie Warszawskiego Węzła Kolejowego oraz dworców: Kraków Główny, Szczecin Główny, Zgorzelec, Bielsk Podlaski, Czeremcha, Oświęcim, Sędziszów Małopolski, Święta Katarzyna, Smardzów Wrocławski i Siechnice. Sposób ochrony obiektów dworcowych jest uwarunkowany dzienną liczbą obsługiwanych podróźnych. Formy ochrony stosowane na obiektach zarządzanych przez Polskie Koleje Państwowe S.A. są następujące:

- ochrona stała całodobowa – realizowana przez minimum jednego pracownika ochrony fizycznej, wpisanego na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, wspierana na żądanie pracownika ochrony lub przedstawicieli PKP S.A., grupą interwencyjną;

- ochrona stała niecałodobowa – realizowana przez minimum jednego pracownika ochrony fizycznej, wpisanego na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, przez okres krótszy niż 24 godziny na dobę, wspierana na żądanie pracownika ochrony lub przedstawicieli PKP S.A., grupą interwencyjną;
- ochrona czasowa – realizowana w określonych godzinach przez minimum jednego pracownika ochrony, wpisanego na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, wspierana na żądanie pracownika ochrony lub przedstawicieli PKP S.A. grupą interwencyjną; przedziały czasowe ochrony są płynne i mogą ulegać zmianom;
- ochrona podjazdowa – realizowana przez minimum dwóch pracowników ochrony, wpisanych na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, polegająca na dokonywaniu obchodu obiektu chronionego trwającego minimum 20 minut w określonych odstępach czasowych lub o określonych godzinach w ciągu doby;
- zamykanie i otwieranie dworca – usługa ta może być realizowana przez (minimum) jednego pracownika ochrony fizycznej, wobec którego nie wymaga się wpisu na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej; w przypadku realizacji usługi przez pracownika ochrony fizycznej, który nie został wpisany na ww. listę, wymagane jest wyposażenie go w pilot antynapadowy, którego uruchomienie spowoduje przyjazd grupy interwencyjnej w czasie nieprzekraczającym 15 minut;
- System Automatycznego Zamykania Dworca (SAZD) – dawniej: Bezkluczowy System Kontroli Dostępu – forma ochrony polegająca na automatycznym lub zdalnym zamykaniu i otwieraniu dworca za pomocą zespołu urządzeń i systemów teleinformatycznych oraz na odbieraniu przez Agencję Ochrony sygnałów o konieczności podjęcia interwencji, przekazywanych przez Centrum Bezpieczeństwa Dworców Kolejowych lub Lokalne Centrum Zarządzania, pracowników ochrony lub osoby postronne, skutkujących przyjazdem grupy interwencyjnej;
- monitoring systemów alarmowych – realizowany poprzez podłączenie systemu alarmowego zainstalowanego w obiekcie do Centrum Monitorowania Alarmów Agencji Ochrony lub Lokalnego Centrum Zarządzania w PKP S.A. i świadczeniu przez Agencję Ochrony usługi

całodobowego dozoru sygnałów wraz z podejmowaniem reakcji na zdarzenia;

- systemy zabezpieczenia technicznego – systemy wspomagające utrzymanie właściwego poziomu bezpieczeństwa na obszarach kolejowych, w tym:
 - PSIM (ang. *Physical Security Information Management*) – kompleksowa platforma integrująca i zarządzająca urządzeniami oraz systemami bezpieczeństwa,
 - CCTV – system monitoringu wizyjnego, telewizji przemysłowej,
 - SKD – System Kontroli Dostępu,
 - SSWiN – System Sygnalizacji Włamania i Napadu,
 - SSP – System Sygnalizacji Pożaru,
 - DSO – Dźwiękowy System Ostrzegawczy,
 - SOS – System Łączności Alarmowej,
 - czujniki dozymetryczne,
 - zabezpieczenia mechaniczne.

Obecność pracowników ochrony dworca oraz wykorzystanie systemów zabezpieczenia technicznego na dworcach kolejowych wydatnie podwyższa poziom bezpieczeństwa. Wymaga jednak odpowiedniego nadzoru ze strony operatora stacji pasażerskiej w zakresie poprawności świadczonych usług i sprawności działania zainstalowanych narzędzi ochronnych. Ważna jest również sprawna koordynacja działań podejmowanych w sytuacjach kryzysowych, aby ograniczyć negatywne skutki dla pasażerów oraz straty infrastruktury kolejowej. W tym celu spółka Polskie Koleje Państwowe S.A. powołała Centrum Bezpieczeństwa Dworców Kolejowych (CBDK) stanowiące jednocześnie całodobowy punkt kontaktowy spółki w systemie zarządzania kryzysowego⁷.

Elementarne zadanie CBDK stanowi pozyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji na temat bieżących zdarzeń mających miejsce na terenie obiektów zarządzanych przez Polskie Koleje Państwowe S.A. Centrum Bezpieczeństwa Dworców Kolejowych reaguje w sytuacjach nadzwyczajnych, ściśle współpracując z Policją, Strażą Ochrony Kolei, Państwową Strażą Pożarną, Główną Dyspozyturą Centrum Zarządzania Ruchem Kolejowym PKP Polskich Linii Kolejowych S.A., Agencją

⁷ M. Zagalski, CBDK – ośrodek reagowania na sytuacje kryzysowe, „Raport Kolejowy” 2019, nr 5, s. 56.

Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Rządowym Centrum Bezpieczeństwa oraz innymi właściwymi jednostkami publicznymi. Monitoring sytuacji na dworcach kolejowych odbywa się w sposób bezpośredni – na terenie Warszawskiego Węzła Kolejowego oraz pośredni – w pozostałych obiektach PKP S.A. na terenie Polski⁸.

Bezpośredni monitoring prowadzony jest przez CBDK na dworcach zlokalizowanych na obszarze Warszawy, czym wspierają działalność ochrony. Wykorzystywane są do tego dostępne systemy zabezpieczenia technicznego zintegrowane z platformą PSIM. Pracownicy Centrum Bezpieczeństwa Dworców Kolejowych reagują na wygenerowane alarmy przez systemy SKD i SSWiN, prowadzą obserwację obiektów dworcowych za pomocą systemu telewizji dozorowej, a w przypadku stwierdzenia zagrożenia bądź łamania obowiązującego prawa powiadamiają patrol ochrony dworca.

Pośredni monitoring dotyczy nieruchomości PKP S.A. znajdujących się w pozostałych częściach kraju. CBDK informacje na temat zdarzeń uzyskuje za pośrednictwem pracowników ochrony obiektów, administracji, funkcjonariuszy Straży Ochrony Kolei bądź innych instytucji. Następnie po weryfikacji otrzymanych wiadomości i określeniu kategorii zdarzenia CBDK przekazuje informację do osób decyzyjnych w spółce PKP S.A., a w sytuacjach szczególnych także do właściwych instytucji publicznych⁹.

Spółka Polskie Koleje Państwowe S.A. prowadzi także kampanie społeczne w celu zwiększania bezpieczeństwa w pociągach i obszarach kolejowych. Misją projektów edukacyjnych jest dążenie do rozwinięcia świadomości społecznej na temat zagrożeń oraz wykształcenie odpowiednich nawyków u podróżnych wzmacniających poziom bezpieczeństwa. Ostatnie przedsięwzięcie pn. „Świadomy = bezpieczny” było kampanią skierowaną do pasażerów odwołującą się do ich współodpowiedzialności za bezpieczeństwo na obszarach kolejowych. Akcja zachęca do zgłaszania odpowiednim służbom zaobserwowanych bagaży i pakunków pozostających bez opieki właściciela, aktów wandalizmu, przemocy bądź innych niebezpiecznych zdarzeń. Kampanie edukacyjne w obszarze bezpieczeństwa to istotny element wpływający na ochronę społeczeństwa, które często nie są traktowane z właściwą powagą. Należy jednak pamiętać, że zapoznanie podróżnych z charakterystycznymi

⁸ Ibidem, s. 57.

⁹ Zob. Ibidem.

zagrożeniami występującymi na obszarze kolejowym może ułatwić współpracę na linii społeczeństwo – służby ratownicze i porządku publicznego. Ponadto nabyta wiedza owocuje w przyszłości odpowiednim zachowaniem ludności w niebezpiecznej sytuacji.

Użycie środków przymusu bezpośredniego

Mnogość zagrożeń mogących wystąpić na terenie dworców kolejowych sprawia, że w pewnych sytuacjach konieczne jest zastosowanie środków przymusu bezpośredniego, aby utrzymać bezpieczeństwo w chronionym obiekcie. Określenie „środki przymusu bezpośredniego” stosuje się na czynności, narzędzia i sposoby wywierania presji skutkujące postępowaniem wbrew własnej woli osób i zwierząt¹⁰. Wskutek zadanego bólu fizycznego i dyskomfortu psychicznego osoba zostaje zmuszona do podporządkowania się wydanym poleceniom.

Kwalifikowani pracownicy ochrony fizycznej są podmiotami uprawnionymi do użycia środków przymusu bezpośredniego. Na obszarze dworców kolejowych niemal każdego dnia zdarzają się sytuacje, w których pracownicy ochrony są zmuszeni do ich zastosowania. Zestawienie liczby zdarzeń z użyciem środków przymusu bezpośredniego w latach 2018–2019 przedstawia Tabela 2.

Tabela 2. Użycie środków przymusu bezpośredniego na dworcach kolejowych zarządzanych przez PKP S.A. w latach 2018–2019

2018	2019
331	363

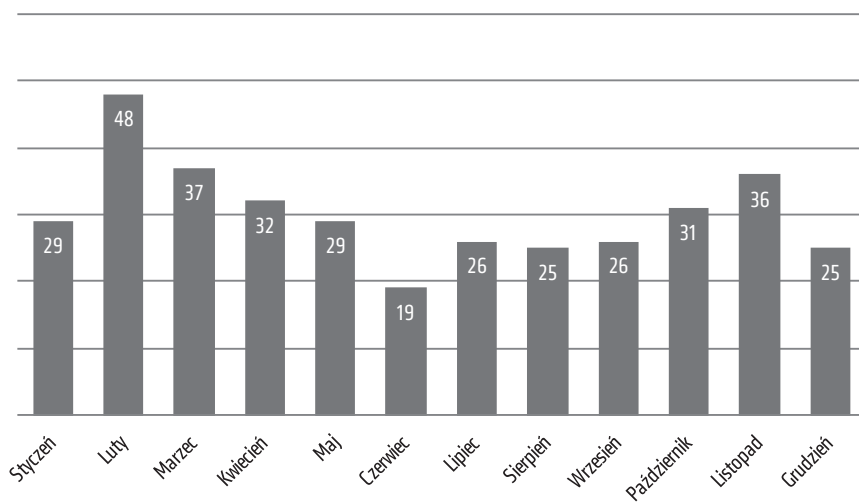
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Biura Bezpieczeństwa Polskich Kolei Państwowych Spółka Akcyjna

Konieczność zastosowania środków przymusu bezpośredniego w ostatnim roku nieznacznie wzrosła. W porównaniu do 2018 r. odnotowano wzrost o 31

¹⁰ Ustawa z dnia 24 V 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2013 r., poz. 628, art. 12.

zdarzeń. Potrzeba użycia środków przymusu zachodzi w sytuacji niestosowania się do obowiązującego prawa i regulaminu korzystania ze stacji pasażerskiej. Najczęściej interwencje dotyczą osób zachowujących się agresywnie, zagrażając życiu lub zdrowiu innych podróżnym znajdujących się na terenie obiektu, niszczących mienie, naruszając porządek i bezpieczeństwo publiczne. Z uwagi na powyższe pracownicy ochrony dworca wyposażeni są w pakiet pierwszej pomocy (rękawiczki jednorazowe, maseczka z ustnikiem, nożyczki, środek opatrunkowy, opaska uciskowa typu staza), narzędzia łączności, latarkę oraz środki przymusu bezpośredniego w postaci: kajdanek, pałki służbowej typu „TONFA”, ręcznego miotacza gazu i przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (jeden na dwuosobowy patrol na wybranych dworcach). Ponadto podczas interwencji wykorzystywane są techniki obrony, obezwładniania, a także chwytów transportowe umożliwiające przekazanie sprawcy funkcjonariuszom Policji, Straży Ochrony Kolei lub innym właściwym służbom mundurowym. Wykres 1. prezentuje liczbę przypadków zastosowania środków przymusu bezpośredniego przez pracowników ochrony dworca w 2019 r. z podziałem na miesiące.

Wykres 1. Użycie środków przymusu bezpośredniego na dworcach kolejowych zarządzanych przez PKP S.A. z podziałem na miesiące w 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Biura Bezpieczeństwa Polskich Kolei Państwowych Spółka Akcyjna

Dokonując analizy powyższego wykresu, dostrzec należy, iż najwięcej interwencji z użyciem środków przymusu występuje w okresie jesienno-zimowym (październik–marzec). Różnica w stosunku do okresu wiosenno-letniego (kwiecień–wrzesień) wynosi niespełna 50 zdarzeń. Przyczynę dysproporcji stanowi zwiększona liczba osób niepożądanych łamiących przepisy prawa szukających schronienia na dworcach kolejowych przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi w okresie jesienno-zimowym.

Liczba zdarzeń w latach 2018–2019, w których zachodziła konieczność użycia środków przymusu bezpośredniego na terenie dworców kolejowych wskazuje, że aspekt ten wymaga wnikliwej kontroli zasadności ich stosowania. Wszelkie nadużycia w tym zakresie mogą doprowadzić do strat wizerunkowych dla spółki. Przepisy ustawowe na przestrzeni ostatnich lat znacznie obniżyły wymagania względem branży ochrony osób i mienia¹¹. Obecne regulacje nie stawiają wysokich wymagań w stosunku do pracowników ochrony jak to miało miejsce pierwotnie¹². Konieczny jest zatem stały i szczegółowy nadzór nad świadczonymi usługami agencji ochrony osób i mienia, aby zapewnić ich realizację zgodnie z wysokimi standardami zawartymi w umowie z PKP S.A. Bezpośrednią kontrolę prowadzą pracownicy Zamiejscowych Zespołów ds. Bezpieczeństwa Nieruchomości i Ochrony Przeciwpożarowej w Biurze Bezpieczeństwa zarówno na dworcach kolejowych, jak i w nieruchomościach niedworcowych. Weryfikacji podlegają również aspekty odnoszące się do właściwego zabezpieczania obiektów oraz kwestii organizacyjnych.

¹¹ Ustawa z dnia 22 VIII 1997 r. o ochronie osób i mienia, Dz.U. z 2018 r., poz. 2142, art. 2 pkt 2, Rozdział 5.

¹² Uzyskanie wpisu na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej nie wymaga egzaminu na licencję I bądź II stopnia, gdyż wymóg ten został usunięty z przepisów prawa. Od 1 I 2014 r. wystarczy, aby kandydat na kwalifikowanego pracownika ochrony miał ukończone 21 lat, posiadał wykształcenie minimum gimnazjalne, brak prawomocnego wyroku sądowego za przestępstwo umyślne, pełną zdolność do czynności prawnych i nienaganą opinię wydaną przez odpowiedni organ Policji. Ponadto nie może toczyć się w stosunku do kandydata żadne postępowanie karne za przestępstwo. Następnie po uzyskaniu orzeczenia lekarskiego potwierdzającego zdolność fizyczną i psychiczną oraz ukończeniu kursu dla pracowników ochrony kandydat zostaje wpisany na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej prowadzonej przez Komendanta Głównego Policji.

Zakończenie

Reasumując, na przestrzeni ostatnich lat bezpieczeństwo na dworcach kolejowych uległo znaczącej poprawie. Wykorzystanie efektów postępu technologicznego w postaci nowoczesnych rozwiązań technicznych to dobrodziejstwo, którego nie sposób przecenić szczególnie w sferze informacji i usług. Zastosowanie ich przez spółkę Polskie Koleje Państwowe S.A. wydatnie wpłynęło na bezpieczeństwo osób przebywających na terenie dworców kolejowych, a także ograniczyło straty materialne związane z uszkodzeniem infrastruktury dworca oraz jego wyposażenia. Pomędzy poszczególnymi systemami i obiektami infrastruktury kolejowej występują ścisłe powiązania. Z uwagi na powyższe istnieje potrzeba holistycznego podejścia do zabezpieczenia systemów oraz obiektów kolejowych, w tym obiektów infrastruktury krytycznej, ponieważ globalizacja, a także postępująca informatyzacja tworzy organizacjom przestępczym (w tym również terrorystycznym) warunki dotarcia do chronionych obiektów i systemów. Dlatego też ważne jest, aby nowoczesne systemy zabezpieczenia technicznego były wspierane czynnikiem ludzkim. Dziś trudno jest wyobrazić sobie największe dworce kolejowe w Polsce bez całodobowej obecności pracowników ochrony. Pomimo obniżenia na przestrzeni ostatnich lat ustawowych wymogów względem branży ochrony spółka Polskie Koleje Państwowe S.A. stawia przed agencjami ochrony osób i mienia wysokie wymogi w celu zagwarantowania najwyższego poziomu bezpieczeństwa podróżnym oraz zarządzanym obiektom. Ciągły nadzór nad wykonywaniem usług ochrony fizycznej i mienia bezpośrednio pełniony przez pracowników Zamiejscowych Zespołów ds. Bezpieczeństwa Nieruchomości i Ochrony Przeciwożarowej oraz Centrum Bezpieczeństwa Dworców Kolejowych PKP S.A. umożliwia weryfikację przestrzegania zapisów umów oraz skuteczną ocenę zasadności stosowanych środków przymusu bezpośredniego przez pracowników ochrony dworca. Użycie środków przymusu bezpośredniego na terenie dworców kolejowych jest elementem podlegającym szczególnej kontroli. Nieuzasadnione stosowanie lub wykroczenie poza przyjęte granice środków przymusu może wyrządzić krzywdę drugiemu człowiekowi, czego konsekwencją jest społeczne wzburzenie generujące straty wizerunkowe.

Celem niniejszego opracowania było przedstawienie sposobów zapewnienia bezpieczeństwa na dworcach kolejowych. Pozytywne aspekty podejmowanych działań w dziedzinie bezpieczeństwa przez spółkę Polskie Koleje Państwowe S.A., poparte wieloletnią praktyką, są niepodważalne. Potrzeba wykorzystania agencji ochrony osób i mienia oraz nowoczesnych technologii wynika zarówno z troski o bezpieczeństwo podróżnych, jak również ze względów ekonomicznych i wizerunkowych oraz konieczności wsparcia służb mundurowych. Ponadto inicjatywy i kampanie edukacyjne podejmowane na przestrzeni ostatnich lat pokazują, że sposobom zapobiegania zagrożeniom na dworcach kolejowych nadano odpowiedni priorytet.

Autorzy wyrażają nadzieję, iż publikacja przyczyni się do spopularyzowania wiedzy na temat bezpieczeństwa na terenie dworców kolejowych oraz wpłynie na podniesienie świadomości społecznej w zakresie istniejących zagrożeń. Bezpieczeństwo jest dobrem wspólnym, dlatego też dyskusja w tym zakresie stanowi dobrą platformę wymiany poglądów w celu wyboru optymalnych rozwiązań podnoszących jakość świadczonych usług.

Bibliografia

Akty normatywne

- Dane Biura Bezpieczeństwa Polskich Kolei Państwowych Spółka Akcyjna, 2020. Regulamin organizacyjny spółki Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna, w tym Szczegółowy Regulamin Organizacyjny PKP S.A. Oddziałów Gospodarowania Nieruchomościami.
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia, Dz.U. z 2018 r., poz. 2142.
- Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z 2013 r., poz. 628.
- Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym, Dz.U. z 2019 r., poz. 710 z późn. zm.

Literatura

- Dylewski A., *Historia kolei w Polsce*, Warszawa 2012.
- Zagalski M., *CBDK – ośrodek reagowania na sytuacje kryzysowe*, „Raport Kolejowy” 2019, nr 5.

Źródła internetowe

<https://www.pkp.pl/pl/serwis-korporacyjny/opkpsa> [dostęp: 23.10.2020].

Nie ulega wątpliwości, że niezwykle istotne jest projektowanie bezpieczeństwa w zakresie ochrony ludności i instytucjonalnego wymiaru bezpieczeństwa publicznego. Z problematyką tą nierozzerwalnie związana pozostaje kwestia użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego przez upoważnione do tego podmioty bezpieczeństwa. Tematyka ta stanowi cel analiz podjętych przez grupę badaczy funkcjonujących w środowisku Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie. [...]

W książce, którą oddajemy do rąk Czytelników, zaprezentowane zostały różne aspekty użycia środków przymusu bezpośredniego – na tle rozwiązań europejskich – przez podmioty realizujące zadania na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego. Reguluje to ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 24 maja 2013 roku. Szczegółowej analizie poddano sposób użycia lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, Policji czy też Straży Gminnych (Miejskich). Tok narracji uzupełnia omówienie uprawnień przysługujących w tym zakresie żołnierzom Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

PŁK PROF. DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER
DYREKTOR INSTYTUTU NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE
WYŻSZEJ SZKOŁY KRYMINOLOGII I PENITENCJARYSTYKI W WARSZAWIE

